

Analitički izvještaj

Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini

Aleksandra Petrić i Dženana Radončić

Banja Luka, Zenica, mart 2017.

2

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ

**ANALITIČKI IZVJEŠTAJ:
ANALIZA PRAĆENJA
KRIVIČNIH I PREKRŠAJNIH
POSTUPAKA U
OBLASTI ZAŠTITE
OD RODNO ZASNOVANOG
NASILJA U
BOSNI I HERCEGOVINI**

IMPRESUM

NASLOV

Analitički izvještaj: Analiza praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini

AUTORICE

Aleksandra Petrić i
Dženana Radončić

IZDAVAČICE

Fondacija Udružene žene
Banja Luka i
Centar za pravnu pomoć
Ženama, Zenica

ZA IZDAVAČICE

Nada Golubović i
Meliha Sendić

DIZAJN NASLOVNICE

Melisa Haćimić-Ljubović

UREDнице

Gorica Ivić i
Meliha Sendić

ŠTAMPA

Grafid d.o.o. Banja Luka

TIRAŽ

400

Banja Luka, Zenica,
mart 2017.

SADRŽAJ

UVOD	5
ANALIZA PRAĆENJA KRIVICNIH I PREKRŠAJNIH POSTUPAKA U OBLASTI ZAŠTITE OD RODNO ZASNOVANOG NASILJA U REPUBLICI SRPSKOJ	9
I ZAKONSKI OKVIR I POLITIKE U OBLASTI SPREČAVANJA I SUZBIJANJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA	11
II SARADNJA SA SUDOVIMA KOJI SU BILI FOKUS MONITORINGA	12
III OKVIRNA METODOLOGIJA PRAĆENJA	14
IV STATISTIČKI PRESJEK STRUKTURE KRIVICNIH I PREKRŠAJNIH PREDMETA KOJI SU BILI PREDMET MONITORINGA	15
V ANALIZA KRIVICNIH PREDMETA	17
5.1. Primjena materijalnog prava u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja	17
5.1.1. Pravna kvalifikacija krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja	17
5.1.2. Kaznena politika	18
5.1.2.1. Kaznena politika za krivična djela rodno zasnovanog nasilja	19
5.1.2.2. Kaznena politika za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici	20
5.1.2.3. Kaznena politika za druga djela rodno zasnovanog nasilja	22
5.1.3. Procesnopravni aspekti krivičnih predmeta za djela rodno zasnovanog nasilja	23
5.1.3.1. Pravo na suđenje u razumnom roku u kontekstu zaštite prava oštećene	23

5.1.3.2. Zaštita svjedokinja/oštećenih tokom krivičnih postupaka za djela rodno zasnovanog nasilja	25
5.1.3.3. Podrška oštećenjoj u ostvarivanju naknade štete putem imovinskopravnog zahtjeva u krivičnim predmetima za rodno zasnovano nasilje	28
VI ANALIZA PREKRŠAJNIH POSTUPAKA ZA NASILJE U PORODICI U REPUBLICI SRPSKOJ	31
6.1. Uvod	31
6.2. Razlikovanje radnji nasilja u porodici u smislu postojanja obilježja bića krivičnog djela ili prekršaja	31
6.3. Kaznena politika kod prekršaja za nasilje u porodici u Republici Srpskoj	33
6.4. Hitnost postupanja u prekršajnim predmetima nasilja u porodici	37
6.5. Zaštita prava oštećene u prekršajnom postupku za nasilje u porodici	38
VII ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	39
7.1. Monitoring krivičnih postupaka	39
7.2. Monitoring prekršajnih postupaka	42
VIII PREPORUKE	44
8.1. Opšte preporuke	44
8.2. Preporuke za tužioce	44
8.3. Preporuke za sudove	45
8.4. Preporuke za centre za socijalni rad/organe socijalnog staranja	46
8.5. Preporuke za policiju	46
ANALIZA KRIVIČNIH POSTUPAKA I IZREČENIH ZAŠTITNIH MJERA ZA RODNO ZASNOVANO NASILJE U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE	47
I UVOD	49
1.1. Zakonski okvir i politike	49
1.2. Pristup sudovima	50
1.3. Metodologija praćenja i struktura analize	52
1.4. Struktura uzorka	54

II ANALIZA	55
2.1. Analiza cjelokupnog uzorka krivičnih djela	55
2.1.1. Materijalnopравни aspekti	56
2.1.2. Procesnopravni aspekti	65
2.2. Analiza predmeta po krivičnim djelima	71
2.2.1. Krivično djelo Ubistvo (član 166. KZ FBiH)	71
2.2.2. Krivično djelo Teška tjelesna povreda (član 172. KZ FBiH)	73
2.2.3. Krivično djelo Laka tjelesna povreda (član 173. KZ FBiH)	73
2.2.4. Krivično djelo Silovanje (član 203. KZ FBiH)	75
2.2.5. Krivično djelo Spolni odnošaj s nemoćnom osobom (član 204. KZ FBiH)	75
2.2.6. Krivično djelo Spolni odnošaj zloupotrebom položaja (član 205. KZ FBiH)	76
2.2.7. Krivično djelo Prinuda na spolni odnošaj (član 206. KZ FBiH)	76
2.2.8. Krivično djelo Spolni odnošaj s djetetom (član 207. KZ FBiH)	76
2.2.9. Krivično djelo Bludne radnje (član 208. KZ FBiH)	77
2.2.10. Krivično djelo Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH)	78
2.2.11. Krivično djelo Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 211. KZ FBiH)	78
2.2.12. Krivično djelo Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom (član 216. KZ FBiH)	78
2.2.13. Krivično djelo Nasilje u porodici (član 222. KZ FBiH)	79
2.2.14. Krivično djelo Izbjegavanje izdržavanja (član 223. KZ FBiH)	82
2.2.15. Krivično djelo Nasilničko ponašanje (član 362. KZ FBiH)	82
2.2.16. Ostali praćeni predmeti	82
2.3. Analiza izrečenih zaštitnih mjera	83
III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA	87
IV PREPORUKE	89
4.1. Prevencija	89
4.2. Efikasnije sankcionisanje djela nasilja nad ženama	89
4.3. Podrška i zaštita žrtava/oštećenih	90
Zajedničke preporuke	
Fondacija Udružene žene, Banja Luka i	
Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica	93

UVOD

Međunarodni standardi prepoznaju da rodno zasnovano nasilje obuhvata različite oblike fizičkog, seksualnog, psihološkog, ekonomskog nasilja, kao i prijetnje nasiljem, usmjerene prema osobama po osnovu njihovog spola/roda, što za direktne posljedice ima nanošenje povreda, prouzrokovanje patnje, ugrožavanje sigurnosti, kao i kršenje drugih osnovnih ljudskih prava. Podaci ukazuju da su žene i djeca najugroženiji, jer su najčešće izloženi svim oblicima rodno zasnovanog nasilja, kako globalno, tako i u Bosni i Hercegovini (u daljem tekstu: *BiH*).¹ Podaci se ne prikupljaju konzistentno i harmonizovano, velikim dijelom i zbog činjenice da, uprkos međunarodnim standardima, važeći zakoni i javne politike direktno ne definišu rodno zasnovano nasilje u pravcu prepoznavanja društvenog konteksta nasilja usmjerenog prema ženama zato što su žene, odnosno, onih oblika nasilja kojima su žene izložene nesrazmjerno više u odnosu na muškarce.

Bez obzira na činjenicu da su institucije BiH na državnom nivou, nivou Federacije BiH (u daljem tekstu: *FBiH*), Republike Srpske (u daljem tekstu: *RS*) i Brčko distrikta BiH (u daljem tekstu: *BD BiH*) tokom posljednje dvije decenije učinile značajne napore da unaprijede okvir zakona i javnih politika u pravcu sprečavanja i suzbijanja ove vrste nasilja, ono i dalje opstaje i kontinuirano predstavlja prijetnju, ne samo individualnoj sigurnosti i zdravlju žena i djece koji su mu svakodnevno izloženi i trpe njegove posljedice, već i zaštiti javnog zdravlja i održivom društvenom razvoju. Osiguranje dostupnosti i primjene sistemskih mjera podrške i zaštite za žene i djecu koji su preživjeli različite oblike rodno zasnovanog nasilja, uključujući i zaštitu putem suda, te njihov pristup pravdi, ostaje kontinuirani zadatak institucija na svim nivoima u BiH.

Države članice Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu: *Istanbulska konvencija*), pa tako i BiH, obavezane su da *preduzmu neophodne zakonodavne, odnosno druge mjere za unapređenje i zaštitu prava svakoga, posebno žena, da žive slobodno od nasilja kako u javnoj tako i u privatnoj sferi*². Osim navedene obaveze koja je pretežno usmjerena ka prevenciji nasilja nad ženama, potpisnice Istanbulske konvencije će se suzdržati od učešća u bilo kakvom činu nasilja nad ženama i osigurati da državni organi, zvaničnici, službenici, ustanove i drugi akteri koji nastupaju u ime države postupaju u skladu s ovom obavezom, te će preduzeti neophodne zakonodavne, odnosno druge mjere da *s dužnom pažnjom spriječe, istraže,*

¹ Procjenjuje se da 35,00% žena širom svijeta dožive fizičko i/ili seksualno nasilje u partnerskoj vezi, kao i nasilje od strane drugih počinitelja u nekom periodu svog života. Studije provedene u nekim zemljama ukazuju da 70,00% žena svjedoče o fizičkom i/ili seksualnom nasilju počinjenom od partnera u nekom periodu života. Izvor: *Global and Regional Estimates of Violence Against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-Partner Sexual Violence* (2013), World Health Organization, Department of Reproductive Health and Research, London School of Hygiene and Tropical Medicine, South African Research Medical Council. Prema podacima od subjekata zaštite od nasilja u porodici prikupljenim od strane Ministarstva porodice, omladine i sporta Republike Srpske, u periodu januar–jun 2016. godine, registrovana je 621 osoba kao žrtva nasilja u porodici, od čega 392 odrasle žene (63,00%) i 71 dijete – 37 djevojčica i 34 dječaka (11,00%). Podaci su dostupni na zvaničnoj web prezentaciji Ministarstva.

² Član 4. stav 1. Istanbulske konvencije (Osnovna prava, princip jednakosti i nediskriminacije).

kazne i osiguraju reparaciju za djela nasilja obuhvaćena ovom konvencijom koja učine akteri koji ne istupaju u ime države.³ Sa ovim rješenjem, Istanbulska konvencija uvodi standard dužne pažnje kao jedan od ključnih principa koji treba biti inkorporiran u državnu politiku borbe protiv nasilja nad ženama. Provedene analize usklađenosti domaćeg zakonodavstva i javnih politika sa rješenjem iz Istanbulske konvencije sugerišu da, iako brojni unutrašnji propisi inkorporiraju pozitivnu (obaveza da se nasilje spriječi, te u slučaju da je do nasilja došlo da se isto istraži, djelo procesuiraj, počinitelj kazni, osigura reparacija žrtvi) i negativnu (obaveza suzdržavanja od učešća u bilo kojem činu nasilja nad ženama aktera koji istupaju u ime države) stranu obaveze iz standarda dužne pažnje, u segmentu koji se dotiče osiguranja reparacija žrtvi imamo odstupanje od evropskog standarda, s obzirom na to da pravni akti u BiH predviđaju isključivo naknadu štete žrtvi (koja se ostvaruje u postupku pred sudom) – kao isključivi oblik reparacije, a ne regulišu i preostale oblike reparacije prema žrtvi: rehabilitaciju i garanciju neponavljanja.⁴ Uzimajući u obzir koliko štetu nasilje nad ženama i nasilje u porodici donosi društvu, naročito uzimajući u obzir nasilje kao rezultat međugeneracijskog prenosa i faktor kriminogenog ponašanja, te cijene nasilja u smislu gubitka radne snage i društvenog kapitala, povećanih troškova zdravstvene i socijalne zaštite, ulaganja u agencije za provođenje zakona i troškove sudskih postupaka, te troškove izvršenja sankcija protiv počinitelja, kao logično se nameće preuzimanje obaveza od strane BiH i svih nadležnih institucija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici, te odgovornosti za kreiranje adekvatnog zakonodavnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.⁵

U odnosu na normativni okvir, obazrivo se može zaključiti da BiH raspolaže sa zadovoljavajućim pravnim, kako međunarodnim, tako i domaćim, okvirom kojim se stvaraju pretpostavke za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama.⁶ Pored međunarodnih dokumenata, koji su sadržani u Ustavu BiH i čine njegov sastavni dio, pa su tako i direktno primjenjivi, uključujući naročito dokumente o zaštiti ljudskih prava⁷, poput Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)⁸, potpisani su i ratificirani i drugi međunarodni dokumenti kojima se stvara zakonska osnova kao vid opće prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici.⁹

³ Član 5. stav 1. i 2. Istanbulske konvencije.

⁴ N. Petrić/N. Galić, Osnovna studija - Analiza usklađenosti zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (ETS 210), drugo dopunjeno izdanje, Banja Luka 2015, str. 3.

⁵ Okvirna Strategija za provedbu Istanbulske konvencije u BiH, str. 6.

⁶ „Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj“, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Zenica i Banja Luka, 2014., dostupan putem linka: http://www.cenppz.org.ba/images/Monitoring_sudjenja_2014.pdf, str.18 (u elektronskoj formi).

⁷ N. Ademović/J. Marko/G. Marković, *Ustavno pravo Bosne i Hercegovine*, Konrad Adenauer Stiftung, Sarajevo 2012., str. 15. i dalje.

⁸ Konvencija UN o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena - CEDAW (Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women) koja je stupila na snagu 3. septembra 1981. godine kao globalni i sveobuhvatni pravno obavezujući međunarodni ugovor.

⁹ Op.cit. fn 6.

Pored ustavnog i zakonskog okvira, institucije BiH, entiteta i BD BiH su donijele i niz politika u vidu strateških dokumenata koji su usmjereni isključivo ili indirektno na prevenciju nasilja nad ženama, poput Okvirne Strategije za provedbu Istanbulske konvencije u BiH (u daljem tekstu: *Okvirna Strategija BiH*). Vremenski okvir ove Strategije (2015.-2018.) se djelimično podudara sa entitetskim strategijama za borbu protiv nasilja u porodici, imajući u vidu da je Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH donesena za period 2013.-2017.,¹⁰ i Strategija za suzbijanje nasilja u porodici RS za period 2014.-2019.

Organizacije civilnog društva dugi niz godina djeluju u pravcu podrške ženama i djeci kroz pružanje besplatne i rodno senzibilisane pravne i psihosocijalne pomoći, uključujući i omogućavanje sigurnog skloništa i rehabilitacije u periodima akutnog nasilja. Iskustva žena koje godinama teže ostvarivanju prava na život slobodan od nasilja, kao i praksa rada primarnih subjekata zaštite (policije, centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova, tužilaštava, sudova) ukazuju na mnogobrojne probleme i prepreke u osiguranju efikasne systemske zaštite, kao i sprečavanja ponavljanja nasilja.

Oštećena lica, odnosno žrtve nasilja moraju imati osiguran nesmetan pristup systemskoj psihološkoj, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti i pomoći, kao i pristup pravdi, kroz sudski postupak, u okviru kojeg imaju specifična prava i obaveze definisane krivično-procesnim zakonima, kao i Zakonima o zaštiti od nasilja u porodici RS i FBiH.

U osnovna prava u okviru krivičnog postupka spadaju mogućnost podnošenja imovinskopravnog zahtjeva¹¹, da budu obaviještene o nesprovođenju ili obustavljanju istrage, jer u vezi s tim u roku od 8 dana mogu podnijeti žalbu nadležnom tužiocu¹², da budu upoznate sa rezultatima postupka pregovora o krivici¹³, da budu obaviještene o povlačenju optužnice i obustavljanju krivičnog postupka¹⁴, da budu saslušane kao svjedokinje u toku istrage i na glavnom pretresu¹⁵, te da prisustvuju glavnom pretresu. Osim toga, oštećena može uložiti žalbu vezanu za odluku o troškovima krivičnog postupka, kao i na odluku o imovinskopravnom zahtjevu.¹⁶ Oštećena ima obavezu da se odazove na uredan poziv suda, da svjedoči u postupku, osim u slučajevima kada može to odbiti, te da poštuje sud, red i disciplinu.¹⁷

Zaštita prava oštećene, odnosno žrtve rodno zasnovanog nasilja i unapređenje njenog položaja u okviru sudskih postupaka, efikasna kaznena politika i primjena mjera podrške i zaštite predviđenih zakonima je veoma važna u kontekstu sprečavanja i

¹⁰ Usvojena na 75. sjednici Vlade FBiH, održanoj 11. 03. 2013. godine.

¹¹ Čl. 104.-105. Zakona o krivičnom postupku RS (ZKP RS) - („Službeni glasnik RS“, br. 53/12); članovi 208.-209. Zakona o krivičnom postupku FBiH (ZKP FBiH) - („Službene novine FBiH“, br. 35/03, 37/03, 56/03).

¹² Čl. 232. ZKP RS; čl. 239. ZKP FBiH.

¹³ Čl. 246. ZKP RS; čl. 249. ZKP FBiH.

¹⁴ Čl. 247. ZKP RS; čl. 247. ZKP FBiH.

¹⁵ Čl. 146., 151., i 279. ZKP RS; čl. 100. ZKP FBiH.

¹⁶ Čl. 307. ZKP RS; čl. 308. ZKP FBiH.

¹⁷ Čl. 257. ZKP RS; čl. 257. ZKP FBiH.

suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, te u velikoj mjeri zavisi od koordiniranih aktivnosti i senzibilisanosti za potrebe žena i djece koji su preživjeli nasilje među profesionalcima i profesionalkama u javnim institucijama koje nose primarnu odgovornost – tužilaštva, sudovi, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, i drugi subjekti koji učestvuju ili doprinose provođenju krivičnih i prekršajnih postupaka u ovoj oblasti, kao i vladinih institucija koje usvajaju, primjenjuju, odnosno nadziru primjenu zakona i javnih politika u ovoj oblasti.

Praćenje i analiza primjene zakona i politika u sudskoj praksi je stoga važan doprinos organizacija civilnog društva stalnim naporima da se osigura senzibilisan, efikasan i održiv sistem sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja koji štiti prava i uvažava potrebe žena i djece koji su preživjeli nasilje.

**ANALIZA PRAĆENJA
KRIVIČNIH I PREKRŠAJNIH
POSTUPAKA U
OBLASTI ZAŠTITE
OD RODNO ZASNOVANOG
NASILJA U
REPUBLICI SRPSKOJ**

10

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ

I ZAKONSKI OKVIR I POLITIKE U OBLASTI SPREČAVANJA I SUZBIJANJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA

Izmjene zakonodavnog okvira u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja u RS u periodu od prethodnog monitoringa koji je proveden 2013/2014. godine su usmjerene na usaglašavanje *Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS* sa *Zakonom o prekršajima RS*, te harmonizacije *Krivičnog zakona RS* (u daljem tekstu: *KZ RS*) sa međunarodnim standardima iz *Istanbulске konvencije*, koju je BiH ratifikovala 2013. godine.

*Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS iz 2015. godine*¹⁸ precizirano je postupanje tužioca u kontekstu procjene postojanja obilježja krivičnog djela ili prekršaja kod nasilja u porodici. Izmjene takođe regulišu da oštećeno lice može podnijeti zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, što je značajno u smislu unapređenja prava žena i djece koji su preživjeli nasilje u porodici. U smislu sankcija za prekršaj nasilja u porodici, izmjene i dopune preciziraju vrstu i svrhu sankcija koje se mogu izreći za nasilje u porodici u prekršajnom postupku, te uvodi kaznu zatvora za različite oblike prekršaja nasilja u porodici, čime je on usklađen sa odredbama *Zakona o prekršajima Republike Srpske*.¹⁹

Krajem 2016. godine Vlada RS je predstavila nacrt novog *Krivičnog zakona RS* koji, između ostalog, donosi značajne novine u vezi sa usklađivanjem krivičnopravne zaštite za neke oblike rodno zasnovanog nasilja sa međunarodnim standardima sadržanim u *Istanbulskoj konvenciji* i *Konvenciji o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarota konvencija)*. Usvojeni nacrt predviđa uspostavljanje i vođenje posebnog registra lica koja su pravosnažno osuđena za krivična djela učinjena na štetu polnog integriteta djeteta, te uvodi novo poglavlje u kojem su propisana *krivična djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta*. Osim toga, u okviru *krivičnih djela protiv života i tijela*, uvode se novo *krivično djelo genitalno sakaćenje žena* i *krivično djelo prinudna sterilizacija*. U okviru grupe *krivičnih djela protiv sloboda i prava građana*, uvodi se *krivično djelo proganjanja*, u okviru grupe *krivičnih djela protiv polnog integriteta*, uvode se *krivično djelo polna ucjena* i *krivično djelo polno uznemiravanje*, te u okviru *krivičnih djela protiv braka i porodice*, uvodi se *krivično djelo prinudno zaključenje braka*.

Strategija za suzbijanje nasilja u porodici Republike Srpske (u daljem tekstu: *Strategija*) za period 2014.–2019., u okviru strateškog pravca 3: *Zaštita žrtava nasilja u porodici*, kao strateški cilj ističe preispitivanje kaznene politike za nasilje u porodici, i njegovog prepoznavanja kao djela iste društvene opasnosti kao i svako drugo krivično i prekršajno djelo. Kao prioritete mjere u okviru ovog strateškog pravca *Strategija* navodi unapređenje postupanja policije, pravosuđa i centara za socijalni rad, kroz usavršavanje službenih lica, razmjenu informacija, iskustava i dobrih praksi, te monitoring postupanja subjekata zaštite.

¹⁸ Izmjene i dopune Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS”, br. 82/15).

¹⁹ Zakon o prekršajima RS („Službeni glasnik RS”, br. 63/14).

II SARADNJA SA SUDOVIMA KOJI SU BILI FOKUS MONITORINGA

Fondacija Udružene žene Banja Luka i Centar za pravnu pomoć ženama iz Zenice su provele monitoring krivičnih i prekršajnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u periodu od aprila do kraja novembra 2016. godine (osam mjeseci), kao dio aktivnosti projekta „Unapređenje sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja“. Ovo je treća inicijativa praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja²⁰ u RS, i za razliku od prethodne dvije obuhvata i procesuiranje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, odnosno ostvarivanje zaštite od ovog oblika rodno zasnovanog nasilja u okviru prekršajnog postupka, sa ciljem ukazivanja na stanje u ovoj oblasti i definisanja preporuka usmjerenih na sveobuhvatno, efikasno i senzibilisano sprečavanje i suzbijanje ovih oblika nasilja.

Monitoring je proveden u partnerstvu sa *Udruženjem žena Most iz Višegrada*, *Udruženjem građana Budućnost iz Modriče*, *Udruženjem Žena BiH Mostar* i *Fondacijom Lara iz Bijeljine*. Primarno je usmjeren na mapiranje i analiziranje statusa zaštite prava i uvažavanja potreba žena i djece koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje a koji se u postupcima pred sudovima pojavljuju kao oštećena lica/svjedokinje/ci, kaznene politike, te ostvarivanje uticaja na unapređenje postupanja pravosudnih institucija i drugih subjekata zaštite u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, te doprinosa uspostavljanju koordiniranog i efikasnog sistema zaštite usmjerenog na podršku ženama i djeci koji su preživjeli nasilje.

U cilju dobijanja podrške za provođenje monitoringa, predstavnice Fondacije Udružene žene Banja Luka i Centra za pravnu pomoć ženama iz Zenice su u martu 2016. godine održale sastanak sa predstavnicima Visokog sudskog i tužilačkog savjeta Bosne i Hercegovine, koji je cijeneći doprinos i iskustva provođenja monitoringa sudova u oblasti rodno zasnovanog nasilja u prethodnim inicijativama, uputio preporuku ciljanim sudovima da podrže projekat i monitoring, te omoguće organizacijama da adekvatno prate krivične i prekršajne postupke u oblasti rodno zasnovanog nasilja.

Monitoring je obuhvatio 22 suda u Bosni i Hercegovini, od toga 12 sudova u Republici Srpskoj, kako slijedi: *Osnovni i Okružni sud Banja Luka*, *Osnovni sud Modriča*, *Osnovni sud Prnjavor* *Osnovni sud Višegrad* (aktivno praćenje ročišta po krivičnim i prekršajnim predmetima) *Osnovni i Okružni sud Bijeljina*, *Osnovni i Okružni Sud u Doboju*, *Osnovni sud u Sokocu*, *Osnovni i Okružni sud u Trebinju* (pasivni monitoring putem zaprimanja i analize presuda po krivičnim predmetima/rješenja po prekršajnim predmetima), te *Osnovni sud Brčko Distrikta BiH*.

Organizovani su sastanci i uspostavljeni kontakti sa predstavnicima ciljanih sudova, te potpisani sporazumi o saradnji koji definišu okvir sudskih predmeta koji su bili predmet monitoringa, kao i obim saradnje i podrške monitoricama u provođenju monitoringa.

²⁰ Fondacija Udružene žene Banja Luka je tokom 2011. godine provela monitoring sudova u oblasti krivičnih postupaka za djela seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u saradnji sa Fondacijom Lara iz Bijeljine, a u periodu 2013/2014. godine u saradnji sa Centrom za pravnu pomoć ženama iz Zenice.

Svi ciljani sudovi su prihvatili saradnju, te osigurali kontakt osobe u sudovima koje su kontinuirano osiguravale informacije o rasporedu ročišta po predmetima u fokusu monitoringa, pristup ročištima i spisima po predmetima u fokusu monitoringa.

Sudovi pred kojima su aktivno praćeni krivični postupci su u pravilu osigurali korektnu podršku monitorkama. Kontakt osobe su blagovremeno pismenim putem obavještavale monitorke o rasporedu ročišta. U svim sudovima u kojima su monitorke neposredno pratile suđenja, osiguran im je pristup ročištima koja su bila zatvorena za javnost, čime im je prepoznat status stručne javnosti i omogućeno praćenje i analiza postupaka koji su od značaja za sveobuhvatno sagledavanje položaja oštećene i podrške koju dobija u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja, odnosno prekršajnim postupcima za nasilje u porodici. Monitorkama je u pravilu osiguran uvid u spise - pristup optužnicama, zapisnicima sa ročišta, presudama, rješenjima u prekršajnom postupku, i drugim dokumentima po zahtjevu, osim u manjem broju slučajeva kada su postupajuće sudije to ograničile.

Nastavljena je dobra praksa od strane *Osnovnog suda u Sokocu*, koji je tokom perioda između druge i treće inicijative monitoringa (2014/2016) redovno dostavljao presude po krivičnim i prekršajnim predmetima iz oblasti rodno zasnovanog nasilja, što ukazuje na značajnu podršku suda procesu nezavisnog praćenja i otvorenost za saradnju sa ženskim nevladinim organizacijama u smislu zajedničkog djelovanja na unapređenju podrške i pomoći ženama koje se pojavljuju kao oštećene u krivičnim i prekršajnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja.

Ostvarena korektna saradnja sa ciljanim sudovima i postupajućim sudijama, kao i osobljem sudova su značajno doprinijeli objektivnosti i sveobuhvatnosti analize krivičnih i prekršajnih predmeta koji su bili predmet monitoringa.

III OKVIRNA METODOLOGIJA PRAĆENJA

Predstavnice koordinirajućih i partnerskih organizacija su pratile ročišta po krivičnim i prekršajnim predmetima koji su bili u fokusu praćenja, pripremale sažete izvještaje po svakom ročištu prema jedinstvenim obrascima, u zavisnosti da li je praćen predmet u krivičnom ili prekršajnom postupku, prikupljale dodatne podatke vezane za praćene predmete, u cilju osiguravanja što kvalitetnijeg mapiranja nalaza trenutnih praksi rada pravosudnih institucija i drugih subjekata zaštite, te analize i kreiranja preporuka za unapređenje zaštite žena kao oštećenih u krivičnim i prekršajnim postupcima. Tokom perioda praćenja, timovi monitorarki i analitičarke koje su angažovane od Fondacije Udružene žene Banja Luka i Centra za pravnu pomoć ženama iz Zenice su imale periodične koordinacijske sastanke u cilju razmjene iskustava o procesu monitoringa, te usaglašavanja forme monitoring izvještaja i završnih analiza za RS i FBiH, što je uticalo na unapređenje procesa nezavisnog praćenja krivičnih i prekršajnih postupaka u ovoj oblasti i osnaživanje kapaciteta monitorarki.

U fokusu monitoringa su bila **krivična djela protiv života i tijela, krivična djela protiv polnog integriteta, i krivična djela protiv braka i porodice** (glava 16., 19. i 20. KZ RS), te **prekršajni postupci za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i izricanje zaštitnih mjera** (po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS), u kojima se kao oštećena lica pojavljuju žene ili djeca oba pola.

IV STATISTIČKI PRESJEK STRUKTURE KRIVIČNIH I PREKRŠAJNIH PREDMETA KOJI SU BILI PREDMET MONITORINGA

Tabela 1:
Praćeni predmeti prema krivičnim djelima

KRIVIČNO DJELO (*)	Broj predmeta
Laka tjelesna povreda (čl. 155. KZ RS)	5
Ugrožavanje sigurnosti (čl. 169. KZ RS)	7
Silovanje (čl. 193. KZ RS)	2
Obljuba nad nemoćnim licem (čl. 194. KZ RS)	4
Polno nasilje nad djetetom (čl.195. KZ RS)	1
Obljuba zloupotrebom položaja (čl.196. KZ RS)	1
Zadovoljenje polnih strasti pred drugim (čl. 197. KZ RS)	1
Oduzimanje maloljetnog lica (čl.205. KZ RS)	1
Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici (čl.208. KZ RS)	45
Izbjegavanje davanja izdržavanja (čl.210. KZ RS)	8
Nasilničko ponašanje (čl. 385. KZ RS)	1
Nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija (čl. 399. KZ RS)	1
Spolni odnos sa djetetom (čl. 204. KZ Brčko Distrikta BiH)	1
Ratni zločin protiv civilnog stanovništva - Silovanje (čl. 142. KZ Jugoslavije)	1
UKUPNO	79

(*) **Napomena:** Broj krivičnih djela je veći od broja krivičnih predmeta koji su bili predmet monitoringa pošto je u određenom broju predmeta došlo do spajanja postupaka po dva ili više optuženih i/ili dva ili više krivičnih djela.

Tabela 2:
Prekršajni postupci za nasilje u porodici i porodičnoj zajednici prema sudovima

NAZIV SUDA	Broj prekršajnih postupaka
Osnovni sud u Banja Luci	10
Osnovni sud u Prnjavoru	7
Osnovni sud u Višegradu	8
Osnovni sud u Sokocu	10
Osnovni sud u Bijeljini	33
Osnovni sud u Trebinju	8
UKUPNO	76

Monitorke koje su pratile krivične i prekršajne postupke pred ciljanim sudovima u RS i Osnovnim sudom Brčko Distrikta BiH su prisustvovala na ukupno 121 ročištu, i imale su mogućnost da prate različite faze postupaka – od ročišta za izjašnjenje o krivici do

objavljivanja presude, odnosno rješenja, te da uz podršku postupajućih sudija i osoblja sudova prikupe dodatne podatke o krivičnim i prekršajnim predmetima.

Osim praćenja ročišta pred navedenim sudovima, monitorke su u komunikaciji sa kontakt osobama koje su bile određene od ciljanih sudova prikupljale dodatne informacije, kako su bile dostupne u spisima predmeta (optužnice, zapisnici sa ročišta, izvještaji nadležnih organa socijalne zaštite, presude i dr.) u cilju osiguranja sveobuhvatnih informacija po praćenim predmetima.

Važno je napomenuti da, s obzirom na ograničeni vremenski okvir provođenja monitoringa, monitorke nisu bile u mogućnosti da prate sve predmete od početka do završetka postupka pred sudom, te da su podaci o toku postupka, koliko je god to bilo moguće, prikupljeni kroz uvid u spise predmeta.

V ANALIZA KRIVIČNIH PREDMETA

Ova analiza se fokusira na procesuiranje rodno zasnovanog nasilja u krivičnim i prekršajnim postupcima pred ciljanim sudovima, i primarno je usmjerena na položaj i zaštitu prava oštećenih lica – žena i djece, odnosno maloljetnih lica oba pola. Ona se fokusira na *materijalno pravne aspekte* (pravnu kvalifikaciju, kaznenu politiku, primjenu olakšavajućih i otežavajućih okolnosti) kao i *procesnopravne aspekte* (pravo na suđenje u razumnom roku, zaštita svjedokinja/svjedoka koje su preživjele/i nasilje kao oštećenih u postupku, ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva).

U okviru analize monitoringa *prekršajnih postupaka za nasilje u porodici*, analiza ukazuje na praksu u smislu razlikovanja krivičnog djela i prekršaja nasilja u porodici, dužine trajanja postupaka, strukture i dužine trajanja izrečenih sankcija i zaštitnih mjera, te efikasnosti podrške ženama i djeci koji su preživjeli nasilje u porodici kroz prekršajni postupak.

Analiza u konačnici ukazuje na *ključne nalaze i preporuke* sa primarnim ciljem ostvarivanja uticaja na unapređenje zaštite prava žena i djece koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje, te podrške i pomoći od strane subjekata zaštite (policije, tužilaštava, sudova, centara za socijalni rad) u okviru sudskog postupka.

5.1. Primjena materijalnog prava u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja

5.1.1. Pravna kvalifikacija krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja

Krivični zakon RS reguliše nekoliko krivičnih djela koja se mogu prepoznati kao *rodno zasnovano nasilje*²¹. Izmjenama KZ RS iz 2013. godine su pooštrene zapriječene sankcije za većinu krivičnih djela u ovoj oblasti. Osim toga, uvedena su nova krivična djela i mjere koje sud može koristiti u cilju zaštite žena koje su preživjele nasilje i koje se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu oštećene. *Međunarodni standardi* usmjeravaju pažnju na adekvatno prepoznavanje različitih oblika nasilja prema ženama, te traže unapređenje pomoći i podrške oštećenima u okviru sudskih postupaka.²² Krivično procesuiranje djela rodno zasnovanog nasilja u velikoj mjeri zavisi od *senzibilisanosti tužioca* koji po prirodi svoje uloge u pokretanju i vođenju krivičnog postupka značajno mogu uticati na adekvatnu primjenu zakona u smislu zaštite oštećene i njenih prava.

Tokom neposrednog monitoringa ročišta za krivična djela i uvidom u dostupne optužnice, monitorke su uočile slučajeve u kojima su *tužioci prilikom pripreme i*

²¹ Krivična djela protiv polnog integriteta, krivična djela protiv braka i porodice, te krivična djela protiv života i tijela, koja mogu imati obilježja rodno zasnovanog nasilja.

²² Istanbulska konvencija, između ostalog, traži od država članica da osiguraju ostvarivanje prava na naknadu oštećenima koje su zadobile ozbiljne tjelesne povrede, ozbiljno narušenje zdravlja, ukoliko štetu ne pokriva počinioc nasilja ili neki od oblika osiguranja. Istanbulska konvencija navodi da to neće spriječiti državu da potražuju vraćanje naknade od počinioca nasilja i da tom prilikom treba voditi računa o sigurnosti žrtve (čl. 30).

podizanja optužnice neadekvatno procijenili elemente bića krivičnog djela i propustili u optužnici da ih kvalifikuju kao djelo za koje je zapriječena strožija kazna, odnosno propustili da prepoznaju kvalifikovani oblik djela za koji je takođe zapriječena strožija kazna.

Tako se u krivičnom procesu pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, tužioc opredjelio da djelo kvalifikuje kao *laka tjelesna povreda* (čl. 155. st. 1. KZ RS) za koje je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, dok je iz opisa bića krivičnog djela sadržanog u optužnici vidljivo da djelo sadrži elemente krivičnog djela *zlostavljanja, mučenja i drugog neljudskog i ponižavajućeg postupanja* (čl. 168. st. 1. KZ RS), za koje je zapriječena kazna zatvora do dvije godine, jer je optuženi prijetnjom hladnim oružjem koje joj je držao pod grlom prisilio oštećenu da se skinе gola i hoda, upućujući joj pogrdne riječi, te joj je nanio tjelesne povrede.

U krivičnom procesu pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, tužioc je optužnicom kvalifikovao djelo kao *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* (čl. 208. st. 1. KZ RS) za koji je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine, propustivši da u optužnici naznači da je djelo izvršeno u prisustvu djeteta, čime je propustio da prepozna obilježje kvalifikovanog oblika djela za koji je zapriječena kazna zatvora od dvije do deset godina. Postupajući sudija je tokom svjedočenja oštećene na glavnom pretresu pitao oštećenu da li je nakon dolaska policije navela da je dijete prisustvovalo nasilju, što je ona i potvrdila.

Tokom monitoringa su uočena još tri krivična predmeta za *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici*, dva pred *Osnovnim sudom u Sokocu* i jedan pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, u kojima je iz opisa bića krivičnog djela vidljivo da su izvršena prema maloljetnim licima ili u njihovom prisustvu, a bila su kvalifikovana kao osnovni oblik nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, za koji je zapriječena blaža kazna.

Izmjenama *KZ RS 2013. godine* formalnopravno je povećana društvena opasnost nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, jer je zakonodavac prepoznao da nasilje prema ili u prisustvu maloljetnog člana porodice traži strožije zapriječene kazne, kao i da je nužno prepoznati potrebu i primjeniti mjere bezbjednosti u slučajevima kada postoji opasnost da će oštećene osobe biti izložene ponovljenom nasilju.

Predstavljeni slučajevi ukazuju na neprepoznavanje zakonskih odredbi u pravcu zaštite prava i sigurnosti oštećenih, iako na osnovu četiri predmeta objektivno nije moguće zaključiti da postoji raširena praksa ovakvog postupanja tužioca.²³ Međutim, nužno je da sudije i tužioci prepoznaju društvenu opasnost djela rodno zasnovanog nasilja prema ženama te osiguraju konzistentnu procjenu obilježja bića krivičnog djela i primjenu mjera koje će ženama i djeci koji su direktno ili indirektno bili izloženi nasilju u porodici ili porodičnoj zajednici omogućiti zaštitu bezbjednosti i ostvarenje zakonom garantovanih prava.

²³ ZKP RS („Službeni glasnik RS“, br. 53/12) reguliše princip slobodne ocjene dokaza, koji uključuje pravo suda, tužioca i drugih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da ocjenjuju postojanje ili nepostojanje činjenica, te oni nisu vezani ili ograničeni posebnim dokaznim pravilima (čl. 15.). Međutim, zakon takođe utvrđuje princip jednakosti u postupanju (čl. 14.) koji je važan u smislu osiguravanja principa pravičnosti i zaštite prava oštećene.

Nasuprot tome, monitorke su takođe uočile primjere senzibilisanosti tužioca u krivičnim predmetima za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici u slučajevima kada su djeca prisustvovala nasilju. Tako je u predmetu pred *Osnovnim sudom u Modriči*, tužioc optužnicom kvalifikovao *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* po čl. 208., st. 3. jer je izvršeno u prisustvu maloljetnog člana porodice.

Tužioc je optužnicom takođe zatražio i izricanje *mjere bezbjednosti zabrane približavanja i komunikacije sa određenim licem* (čl. 62a. st.1. KZ RS), tj. oštećenom, jer se opravdano može očekivati da bi dalje vršenje radnji nasilja od strane osumnjičenog bilo opasno po oštećenu.

Ovo je ujedno i jedina mjera bezbjednosti koja je od strane tužioca zatražena u krivičnim predmetima za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u toku perioda monitoringa, što ukazuje da se ova mjera nedovoljno koristi u kontekstu zaštite bezbjednosti oštećene od opasnosti ponavljanja nasilja, imajući u vidu da osumnjičeni, odnosno optuženi imaju mogućnost nesmetane komunikacije sa oštećenom tokom trajanja krivičnog postupka, budući da se nalaze na slobodi i mogu vršiti pritisak na oštećenu da ne svjedoči, kao i vršiti kontinuirano nasilje nakon izricanja presude.

U četiri krivična predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred *Osnovnim sudom u Višegradu* su izrečene *hitne mjere zaštite po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS u hitnom postupku*, odnosno neposredno nakon izvršenja djela, po prijedlogu policije, što se može istaći kao dobra praksa u kontekstu zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje.

Međutim, u ostalim predmetima za isto krivično djelo koji su bili praćeni pred drugim ciljanim sudovima u RS i BD BiH nije bilo izrečenih ovih mjera koje su prethodile krivičnom postupku. Nalazi monitoringa ukazuju da subjekti zaštite od nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici gotovo da uopšte i ne koriste postojeće mjere zaštite iz KZ RS i hitne mjere zaštite iz Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS u svrhu zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.

U ostalim krivičnim predmetima koji su bili predmet monitoringa pred ciljanim sudovima uočena je konzistentna procjena i kvalifikovanje krivičnih djela, bez odsupanja u odnosu na biće djela definisano KZ RS i Krivičnim zakonom BD BiH.

5.1.2. Kaznena politika

5.1.2.1. Kaznena politika za krivična djela rodno zasnovanog nasilja

Krivični zakon Republike Srpske propisuje vrstu i obim sankcija za krivična djela rodno zasnovanog nasilja, te nalaže sudovima da, prilikom odmjeravanja krivično pravne sankcije, u granicama koje su propisane za svako pojedinačno djelo, vodi računa o svrsi kažnjavanja i okolnostima koje imaju uticaja da sankcija bude manja ili veća

(otežavajuće i olakšavajuće okolnosti),²⁴ što nalažu i međunarodni standardi u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja prema ženama²⁵.

5.1.2.2. Kaznena politika za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici

Nalazi aktivnog i pasivnog monitoringa krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici ukazuju da se ono još uvijek posmatra kao djelo manje društvene opasnosti, za koje sudovi u pravilu izriču upozoravajuće kazne. Sudovi koji su bili predmet praćenja u RS su najčešće izricali uslovne osude na kazne zatvora u rasponu od 2 do 6 mjeseci, sa rokom provjere 1 do 3 godine, te novčane kazne u rasponu od 300 KM do 800 KM, što ukazuje da je kaznena politika za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u odnosu na predhodne periode praćenja ostala gotovo nepromijenjena.²⁶ Samo u jednom krivičnom predmetu za *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, kvalifikovano težom posljedicom* (čl. 208. st.2 KZRS), izvršeno u sticaju sa drugim krivičnim djelom (*Nedozvoljena proizvodnja i promet oružja ili eksplozivnih materija* iz člana 399. st. 1. KZ RS) pred *Osnovnim sudom u Banja Luci* izrečena je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 4 mjeseca, višestrukom povratniku u vršenju krivičnih djela.

Sudovi su za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici izricali uslovne osude i *višestrukim povratnicima u izvršenju istovrsnog ili drugih krivičnih djela*, kao i počiniocima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici koji su prethodno jednom ili više puta bili prekršajno kažnjavani novčanom kaznom za nasilje u porodici po *Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srbije*.

Analizom presuda i izrečenih kazni je uočeno da sudovi nisu primjenjivali strožije kažnjavanje ni u slučajevima kvalifikovanih oblika krivičnog djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, odnosno izricali su uslovne osude kao upozoravajuće kazne u slučajevima kada je ono izvršeno korištenjem oružja, opasnog oruđa ili drugog sredstva pogodnog da tijelo teško povrijedi ili zdravlje naruši (čl. 208. st. 2.

²⁴ Okolnosti koje se tom prilikom cijene su naročito stepen krivične odgovornosti, pobude iz kojih je djelo počinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo počinjeno, raniji život počinioca, njegove lične prilike i njegovo držanje poslije počinjenog krivičnog djela, kao i druge okolnosti koje se odnose na njegovu ličnost. Prilikom odmjerenja kazne za krivično djelo koje je počinioc izvršio u povratu, sud ima obavezu da razmotri da li je ranije izvršeno krivično djelo iste vrste kao i krivično djelo za koje izriče sankciju, da li su pobude počinioca bile iste, te protok vremena od ranije osude. Ukoliko sud odmjerava novčanu kaznu, naročito uzima u obzir imovno stanje počinioca.

²⁵ Istanbulska konvencija zahtijeva da sudovi prilikom izricanja sankcija u krivičnim postupcima za nasilje prema ženama i nasilje u porodici uzimaju u obzir da li je krivično djelo izvršeno prema bivšem odnosno sadašnjem supružniku ili partneru, te da li je ponovljeno isto ili slično krivično djelo (čl. 46). Sud takođe mora voditi računa da su krivično pravne sankcije djelotvorne, srazmjerne i da odvrću od vršenja krivičnih djela, te može izreći druge mjere, kao što su praćenje i nadzor učinioca, te ukidanje prava na roditeljstvo, ukoliko se najbolji interes djeteta, uključujući i sigurnost žrtve nasilja, ne može garantovati na drugi način (čl. 45.).

²⁶ Rezultati aktivnog i pasivnog praćenja sudova za krivična djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja u 2011. godini su ukazali da su u većini krivičnih procesa za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici sudovi izricali novčane kazne u rasponu od 500 KM do 1500 KM, i uslovne osude u rasponu od 1 do 4 mjeseca, dok su u 2013/2014 godini najčešće izricali uslovne osude na kazne zatvora u rasponu od 30 dana do 8 mjeseci, i novčane kazne u rasponu od 500 KM do 5000 KM.

KZ RS), prema maloljetnoj osobi ili u njenom prisustvu (čl. 208. st. 3. KZ RS), kao ni u slučajevima kada je u opisu bića krivičnog djela u optužnici jasno naglašeno, odnosno kada je provođenjem dokaznog postupka utvrđeno da je nasilje trajalo duži period (nekoliko mjeseci ili više godina), čime su počinioci nasilja iskazivali naročitu upornost i bezobzirnost prilikom izvršenja krivičnog djela, što su okolnosti koje bi sudovi morali uzimati u obzir kao otežavajuće prilikom izricanja kazne, a niti u jednom predmetu to nije bio slučaj.

U gotovo dvije trećine krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici koji su presuđeni tokom perioda monitoringa, optuženi je oslobođen plaćanja troškova krivičnog postupka²⁷, uz procjenu slabog imovnog stanja kao olakšavajuće okolnosti. Međutim, monitorke su uočile nekonzistentnost sudova u smislu primjene ove mogućnosti, jer su uočile više presuda u kojima je kao olakšavajuća okolnost navedeno da je optuženi slabijeg imovnog stanja i nezaposlen, a presudom je obavezan na plaćanje troškova postupka.

Monitorke su uočile da su sudovi cijeneći *olakšavajuće i otežavajuće okolnosti* prilikom odmjeravanja kazne za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u manjem broju predmeta navodili porodičnost i obavezu staranja i izdržavanja maloljetne djece kao olakšavajuće okolnosti, u odnosu na predhodne periode monitoringa, kada je ova pojava bila uočena kao konzistentna sudska praksa u vezi sa krivičnim djelom koje je direktno usmjereno protiv porodice. Uzimanje u obzir porodičnosti i obaveze staranja za maloljetnu djecu kao olakšavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo koje je u većini slučajeva usmjereno ne samo prema ženi kao primarnoj oštećenoj, već i maloljetnoj djeci oba pola koja su takođe direktno ili indirektno pogođena posljedicama nasilja, direktno ukazuje na nedostatak senzibilisanosti sudija za posljedice nasilja, kao i činjenicu da se radi o krivičnom djelu koje je usmjereno protiv porodice i porodičnog života.

Najčešće primjenjivane olakšavajuće okolnosti kod presuđivanja u predmetima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici su slabo imovno stanje, narušeno zdravlje, protok vremena od izvršenja djela do presuđenja, ranija neosuđivanost, priznanje krivice, korektno ponašanje tokom sudske postupka, ali i izjave oštećene da ne traži krivično gonjenje niti potražuje naknadu štete, dok gotovo da i nema predmeta u kojima je sud prilikom odmjeravanja sankcije u presudama navodio otežavajuće okolnosti.

Monitorke su takođe uočile da *mjere bezbjednosti*²⁸ nisu izricane uz krivičnopravne sankcije za krivično djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, osim u jednom krivičnom procesu gdje je sud izrekao *mjeru bezbjednosti oduzimanje predmeta* (pištolja)

²⁷ ZKP RS omogućava sudu da u odluci kojom rješava o troškovima oslobodi optuženog dužnosti da nadoknadi u cjelosti ili djelimično troškove krivičnog postupka ukoliko bi njihovo plaćanje dovelo u pitanje izdržavanje optuženog ili lica koje je dužan da izdržava (čl. 99. st. 4.).

²⁸ Sud ima na raspolaganju mjere bezbjednosti koje može izreći uz krivičnu sankciju čija je svrha da se otklone stanja ili uslovi koji mogu biti od uticaja da počinioc ubuduće vrši krivična djela (čl. 55. KZ RS). U ove mjere spadaju obavezno psihijatrijsko liječenje i obavezno liječenje od zavisnosti, zabrana vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti, zabrana upravljanja motornim vozilom i oduzimanje predmeta (čl. 56. KZ RS).

(čl. 62. KZRS). Izmjenama KZ RS iz 2013. godine uvedene su mjere bezbjednosti *zabrana približavanja i komunikacije sa određenim licem i udaljenje iz zajedničkog domaćinstva*²⁹ koje sud može izreći počiniocu krivičnog djela sa elementima nasilja, koje sudovi nisu prepoznali u kontekstu uticaja na sprečavanje ponavljanja nasilja, naročito imajući u vidu učestalost ponavljanja nasilja i bezbjednost žena i djece koji su preživjeli nasilje, otkanjanjem mogućnosti ostvarivanja kontakta sa počiniocem nasilja.

5.1.2.3. Kaznena politika za druga djela rodno zasnovanog nasilja

Krivično djelo *izbjegavanje davanja izdržavanja* se može posmatrati kao ekonomsko nasilje usmjereno protiv članova porodice/srodnika, koje naročito pogađa žene i maloljetnu djecu, odnosno djecu koja se redovno školuju i poslije navršene 18 godine života, budući da žene u velikom broju slučajeva preuzimaju obavezu brige i staranja za djecu nakon prekida zajednice života, razvoda ili u slučaju samohranog roditeljstva. U svim predmetima koji su praćeni monitoringom, radi se o dugotrajnom izbjegavanju davanja izdržavanja (najmanje 3 godine i duže), što doprinosi produženom uticaju ekonomskog nasilja i posljedicama ovog krivičnog djela. Osim jednog krivičnog predmeta, za koji je postupak od potvrđivanja optužnice do izricanja presude trajao pet mjeseci, većina predmeta je u postupku pred sudom preko godinu dana, uključujući i predmete koji su presuđeni tokom perioda monitoringa.

Praćenje krivičnih predmeta za djelo *izbjegavanje davanja izdržavanja* (čl. 210. KZ RS) ukazuje da se kaznena politika kreće u zakonskim okvirima. Ciljani sudovi su u pravilu za ova djela izricali novčane kazne u rasponu od 300 KM do 600 KM, kao i uslovne kazne zatvora u rasponu od 4 mjeseca do 6 mjeseci sa rokom provjere od jednu godinu do tri godine. U svim presuđenim predmetima (pet predmeta od ukupno praćenih osam predmeta), sudovi su naložili izmirenje dospjelih obaveza i uredno ispunjavanje daljih dospjelih obaveza, pod prijetnjom opoziva uslovne osude.

Izmjenama KZ RS iz 2013. godine pooštrene su sankcije za *krivična djela protiv polnog integriteta*, što ukazuje na namjeru zakonodavca da podigne stepen društvene opasnosti ovih djela i utiče na strožiju kaznenu politiku. U toku aktivnog i pasivnog monitoringa, monitorke su pratile 10 krivičnih predmeta iz ove oblasti, od kojih su 3 predmeta u vezi sa krivičnim djelom *obljuba nad nemoćnim licem* (čl. 194. KZ RS), pred *Okružnim sudom u Doboju*, okončana pravosnažnom sudskom presudom. U ovim predmetima izrečene sankcije su se kretale u zakonskim okvirima, sa izuzetkom jednog predmeta u kojem je kazna umanjena ispod zakonskog minimuma primjenom naročito olakšavajućih okolnosti.³⁰ Važno je istaći da nalazi monitoringa upućuju na primjenu olakšavajućih okolnosti koje su u suprotnosti sa zakonskim principima svrhe kažnjavanja. Tako se u krivičnom predmetu za *silovanje u pokušaju* (čl. 193. st. 1. u vezi sa čl. 20. KZ RS) pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, u presudi između ostalog navodi i *srodstvo sa oštećenom* kao olakšavajuća okolnost, što je u suprotnosti sa potrebom razvijanja i učvršćivanja

²⁹ Čl. 62a. i 62v. KZ RS.

³⁰ U skladu sa čl. 38. st. 1., tač. 2, i čl. 39. st. 1., tač. 2. KZ RS.

društvene odgovornosti izražavanjem osude za krivično djelo i neophodnosti poštovanja zakona (čl. 28. st. 3. KZ RS). Uzimanjem činjenice srodstva sa oštećenom kao olakšavajuće okolnosti, naročito u kontekstu krivičnog djela usmjerenog protiv polnog integriteta, sud upućuje na društvenu prihvatljivost polnog nasilja prema srodnicima, što je upravo suprotno od učvršćivanja društvene odgovornosti za počinjeno nasilje.

5.1.3. Procesnopravni aspekti krivičnih predmeta za djela rodno zasnovanog nasilja

5.1.3.1. Pravo na suđenje u razumnom roku u kontekstu zaštite prava oštećene

*Zakon o krivičnom postupku RS*³¹ kao i *međunarodni standardi*,³² regulišu prava optuženih i oštećenih u postupku u smislu zaštite njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda vezanih za pravičnost suđenja.

Primjena domaćih zakona i međunarodnih standarda u krivičnim postupcima u oblasti zaštite od rodno zasnovanog nasilja je značajna ne samo u kontekstu zaštite prava okrivljenog/optuženog lica, već i oštećene, naročito u smislu obezbjeđivanja pristupa pravdi kroz *pravo na suđenje u razumnom roku*. Žene koje su preživjele rodno zasnovano nasilje su često izložene njegovom produženom djelovanju, jer u periodu od podnošenja prijave, odnosno intervencije policije, podizanja optužnice, pa do završetka sudskog postupka bivaju izložene bezbjednosnim rizicima, u smislu komunikacije sa okrivljenim, odnosno optuženim koji se u pravilu nalazi na slobodi od samog početka sudskog postupka, ili bude pritvoren neposredno nakon izvršenja nasilja i pušten na slobodu u veoma kratkom roku.

Dugogodišnja iskustva rada nevladinih organizacija koje pružaju podršku i pomoć ženama i djeci koji su preživjeli nasilje ukazuju da je period sudskog postupka kritičan u smislu potrebe zaštite i podrške za oštećene, jer počinioci nasilja veoma često ponavljaju nasilje nakon intervencije policije, pa ono čak bude i većeg intenziteta nego ranije. Kod slučajeva nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, oštećene u pravilu nastavljaju život u zajedničkom domaćinstvu sa počiniocem nasilja, te dugotrajnost perioda pokretanja i vođenja sudskog postupka ih može obeshrabriti da zahtjevaju zaštitu svojih prava u sudskom postupku.

³¹ Zakon nalaže sudu provođenje postupka bez odugovlačenja, te sprečavanje svake zloupotrebe prava osoba koje učestvuju u postupku, kao i da trajanje pritvora bude ograničeno na najmanje moguće vrijeme (čl. 13.). Pritvor može biti određen u precizno definisanim slučajevima (čl. 197.), i može trajati i produžavati se pod uslovima i u rokovima definisanim zakonom (čl. 198., čl. 200., čl. 202.). Propisani su rokovi za potvrđivanje optužnice od strane sudije za prethodno saslušanje, i to 8 dana, a u složenijim predmetima do 15 dana od prijema optužnice (čl. 243. st. 2.), te rok od 30 dana za zakazivanje glavnog pretresa nakon što se optuženi izjasnio o krivici (čl. 244. st. 4.). Tokom postupka, sud može novčanom kaznom kazniti tužioca, branioca, punomoćnika ili zakonskog zastupnika, kao i oštećeno lice ako utvrdi da je njihovo postupanje usmjereno na odugovlačenje krivičnog postupka (čl. 208. st. 1.). ZKP RS („Službeni glasnik RS“, br. 53/12 od 11.06.2012).

³² Ovdje se prvenstveno misli na čl. 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koji direktno reguliše pravičnost suđenja sa aspekta zaštite prava optuženog u postupku. Međutim, aspekt pravičnosti suđenja je takođe sastavni dio zaštite prava žrtve nasilja po osnovu pola/roda, na što ukazuje i Istanbulska konvencija koja traži od država članica da preduzmu nužne zakonske i druge mjere kako bi osigurale da se istrage i sudski postupci za sve oblike nasilja koji su obuhvaćeni Konvencijom provode bez neopravdanog odgađanja, uzimajući u obzir prava žrtve nasilja tokom svih faza krivičnog procesa (čl. 49. st. 1.).

Oštećene su takođe izložene i pritiscima da odustanu od svjedočenja protiv počinioca nasilja, što može imati presudan uticaj na iskaz oštećene kao svjedokinje u toku istražnih i sudskih postupaka. Osim realne opasnosti od kontinuiranog ponavljanja fizičkog i psihološkog nasilja, oštećena se izlaže i ekonomskom nasilju, odnosno uskraćivanju sredstava za život, naročito ukoliko odluči da napusti zajednicu života sa počiniocem nasilja.

Važno je da tužioci i sudije, kao i drugi subjekti zaštite od rodno zasnovanog nasilja koji direktno ili indirektno učestvuju, odnosno doprinose krivičnim postupcima (npr. centri za socijalni rad, službe psihološke podrške, odjeli za podršku svjedocima i dr.) prepoznaju ove i druge specifične okolnosti koje prate krivična djela sa elementima rodno zasnovanog nasilja i osiguraju oštećenima sveobuhvatnu i efikasnu podršku i pomoć, prilagođenu njihovim specifičnim potrebama, uključujući i pokretanje, vođenje i završavanje krivičnih postupaka u što kraćem periodu.

Nalazi aktivnog monitoringa i analiza zaprimljenih presuda iz ciljanih sudova u Republici Srpskoj ukazuju da *krivični postupci za djela rodno zasnovanog nasilja u periodu praćenja, u pravilu, nisu bili dugotrajni i nije dolazilo do neopravdanih i čestih odgađanja*. Od ukupno 43 krivična predmeta koji su završeni tokom perioda monitoringa (uključujući i zaprimljene presude), 32 suđenja su završena u periodu do 1 godine od podnošenja/potvrđivanja optužnice, sedam suđenja je završeno u periodu od 1 do 2 godine, dok su četiri suđenja završena u periodu preko 2 godine. Jedan postupak za krivično djelo ugrožavanje sigurnosti (čl. 169. st. .1 KZ RS) pred *Osnovnim sudom u Banja Luci* se vodi preko četiri godine i nije okončan tokom perioda monitoringa. Tužioci su, u pravilu, podizali optužnice u periodu između 30 dana do 8 mjeseci od izvršenja djela (u zavisnosti od dužine trajanja istrage), a optužnice su potvrđivane u periodu od 7 dana do 5 mjeseci od podizanja optužnice.

U jednom krivičnom predmetu za *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* (čl. 208. st. 1. KZ RS) pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, optužnica je podignuta 1 godinu i 5 mjeseci nakon izvršenja djela, iako je iz optužnice vidljivo da su sve istražne radnje obavljene i svi dokazi prikupljeni u periodu neposredno nakon izvršenja djela. Optužnicom je tužioc predložio sudu izdavanje kaznenog naloga i novčanu kaznu.

Nalazi monitoringa ukazuju na veoma čestu praksu tužioca da u vezi sa krivičnim predmetima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, kao i drugih djela koja spadaju u rodno zasnovano nasilje (za koja je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna kao glavna kazna) od suda traže *izdavanje kaznenog naloga*³³, koji kao poseban postupak ima za cilj skraćanje postupka i donošenje presude bez provođenja glavnog pretresa. Pokretanje ovog postupka je uslovljeno postojanjem dovoljnog broja kvalitetnih dokaza, kao i predlaganjem sankcije za počinioca nasilja sudu koji vodi postupak. Ova praksa je uočena pred svim sudovima u Republici Srpskoj koji su bili predmet monitoringa i u velikoj mjeri ima uticaja na skraćivanje krivičnih postupaka u ovoj oblasti. Međutim, i pored brzine i ekonomičnosti postupka kao glavnih argumenata

³³ Čl. 358.-363. ZKP RS.

za korištenje ove vrste postupka, praksa ukazuje da se njihovim provođenjem značajno ostvaruje uticaj na kaznenu politiku u procesuiranju krivičnih predmeta nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, kao najzastupljenijeg djela rodno zasnovanog nasilja, u pravcu predominantnog izricanja uslovnih osuda kao upozoravajućih sankcija ili novčanih kazni. Osim toga, skraćeni postupci ograničavaju mogućnosti žena koje su preživjele nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici da kao oštećene ostvare naknadu štete, odnosno imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku.

Sudska praksa ukazuje na primjere *odugovlačenja, odnosno produžavanja postupaka zbog nemogućnosti osiguravanja prisustva optuženog na ročištima*, bez obzira što sudovi koriste dostupne krivičnoprocesne mehanizme da osiguraju njihovo prisustvo, kao i *odgađanja ročišta zbog nepripremljenosti tužioca*, do čega dolazi uslijed promjene tužioca na ročištima kod istih predmeta, čime se takođe otežava i dovodi u pitanje zaštita prava žena koje su preživjele nasilje, njihov pristup pravdi i efikasnoj zaštiti od nasilja u sudskom postupku.

U tri krivična predmeta pred *Osnovnim sudom u Banja Luci* – jednom predmetu za *izbjegavanje davanja izdržavanja* (čl. 210. st. 1. KZ RS) i dva predmeta za *nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici* (čl. 208. st. 1. KZ RS) sud je odložio više ročišta zbog nedolaska optuženog ili nepripremljenosti tužilaštva zbog promjene tužioca. U prvom predmetu, za izbjegavanje davanja izdržavanja, na pet ročišta koja su zakazivana u periodu od četiri mjeseca je svaki put pristupio drugi tužioc, i sud je rješenjima odgađao ročišta zbog nepripremljenosti tužilaštva. Monitorke su uočile da je oštećena ispred sudnice pokušavala da razgovara sa tužiocem i zatraži da se pozove centar za socijalni rad u svojstvu svjedoka u postupku, jer je upoznat sa predmetom u kojem je oštećena strana dijete sa posebnim potrebama, što se u toku perioda praćenja ovog predmeta, koji je još uvijek u postupku pred sudom, nije dogodilo.

U drugom predmetu, za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, zakazana su i odložena četiri ročišta zbog nedolaska optuženog, koji nije priveden od strane sudske policije po naredbi suda jer je bio nedostupan na naznačenoj adresi stanovanja, a na tri ročišta je svaki put pristupio drugi tužioc. U trećem predmetu je u toku aktivnog monitoringa suda zakazano pet ročišta u periodu od pet mjeseci, i sva su odložena zbog nedolaska optuženog, a na posljednjem je sud donio rješenje o određivanju pritvora optuženog. Na svako zakazano ročište je pristupio drugi tužioc.

5.1.3.2. Zaštita svjedokinja/oštećenih tokom krivičnih postupaka za djela rodno zasnovanog nasilja

Međunarodno pravo i domaći zakoni prepoznaju niz mehanizama usmjerenih na zaštitu žena i djece koji su preživjeli nasilje, a koji se u krivičnim postupcima pojavljuju kao oštećene, odnosno svjedokinje. *Istanbulska konvencija* sadrži više mjera usmjerenih na obezbjeđivanje podrške i sigurnog okruženja za žene koje kao oštećene svjedoče u postupcima za rodno zasnovano nasilje.³⁴ Ovi standardi su u značajnoj mjeri

³⁴ Države članice se obavezuju da će preduzeti nužne zakonodavne odnosno druge mjere zaštite prava i interesa žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svjedoka, u svim fazama istražnog i sudskog postupka, naročito osiguravajući

prepoznati i zakonima RS,³⁵ koji sadrže odredbe u vezi sa svjedočenjem oštećenih u krivičnom postupku, uslove pod kojim mogu da odbiju svjedočenje i dobiju pomoć pravnog zastupnika/advokata, obavezu suda da zaštiti svjedoka od vrijeđanja, prijetnji i napada kao i pitanja o prethodnom seksualnom životu, izricanje mjera zabrane u svrhu zaštite oštećene, obavezu suda i tužioca da upozna oštećenu sa pravom da postavi imovinskopravni zahtjev kao i da je upozna sa svim radnjama, odnosno odlukama tužilaštva i suda koje mogu uticati na zaštitu njenih prava u postupku, kao što su povlačenje optužnice od strane tužioca, sklapanje sporazuma o priznanju krivice između tužilaštva i optuženog. Zakon propisuje mjere zaštite svjedoka pod prijetnjom ili ugroženih svjedoka u kontekstu pružanja psihološke, socijalne i drugih vrsta stručne pomoći, kao i poseban postupak i uslove njihovog svjedočenja. Djeca i maloljetne žrtve nasilja su prepoznati posebnim zakonom kao ugroženi svjedoci i imaju pravo na posebnu zaštitu i postupak svjedočenja.

Nalazi monitoringa ukazuju da se punoljetne žene koje su preživjele neki od oblika rodno zasnovanog nasilja ne prepoznaju kao oštećene koje ostvaruju pravo na posebne vidove zaštite i podrške prilikom svjedočenja, što ukazuje da sudska praksa ostaje nepromijenjena u poređenju sa prethodnim monitorinzima krivičnih postupaka u ovoj oblasti provedenim 2011. godine i 2013/2014. godine. Monitorke su uočile da sudovi vode računa da optuženi uživaju zakonski garantovana prava na pravnu pomoć i zastupanje u sudnici, bilo da imaju advokate po sopstvenom izboru ili po službenoj dužnosti u slučajevima kada im je ona zakonski garantovana.³⁶ Raskorak između ostvarivanja prava optuženog i prava oštećene u krivičnom postupku je zabrinjavajući, imajući u vidu da se oba koncepta zasnivaju na osiguravanju pristupa pravdi i zaštiti pravičnog postupanja.

im zaštitu, kao i zaštitu njihove porodice i svjedoka, od zastrašivanja, odmazde i ponovne viktimizacije; osiguravati obavještenost žrtava, barem u slučajevima kada žrtve i njihove porodice mogu biti u opasnosti, o bjekstvu počinioca, odnosno o privremenom ili trajnom puštanju na slobodu; obavještavati žrtve o njihovim pravima i raspoloživim uslugama, o ishodu njihove žalbe, prijave, opštem napretku istrage odnosno postupka i njihovoj ulozi u njima i o ishodu njihovog slučaja; omogućavati žrtvama da u skladu sa proceduralnim pravilima međunarodnog prava, budu saslušane, pruže dokaze i iznesu svoje viđenje, potrebe i brige, neposredno ili preko posrednika, i da one budu uzete u razmatranje; osiguravati žrtvama odgovarajuće usluge podrške tako da njihova prava i interesi budu propisno predstavljeni i uzeti u obzir; osiguravati mjere za zaštitu privatnosti i ugleda žrtve; osiguravati da se, gdje god je to moguće izbjegne susret počinioca i žrtava u prostorijama suda i organa unutrašnjih poslova; osiguravati žrtvama nezavisne i stručne prevodioce kada su žrtve stranke u postupku, odnosno kada iznose dokaze; omogućiti žrtvama da svjedoče u sudnici bez prisustva optuženog, naročito korištenjem komunikacijskih tehnologija, ako su dostupne. Osim toga, dijete žrtva ili dijete svjedok nasilja nad ženama i nasilja u porodici treba, prema potrebi, da dobije posebne mjere zaštite koje su u njegovom/njenom najboljem interesu. (čl. 56.).

³⁵ ZKP RS („Službeni glasnik RS”, br. 53/12), Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS”, br. 48/03), Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS”, br. 13/10).

³⁶ ZKP RS navodi u kojim slučajevima osumnjičeni odnosno optuženi ima pravo na obaveznu odbranu – već pri prvom ispitivanju ako je nijem ili gluv, ili je osumnjičen za krivično djelo za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, prilikom izjašnjavanja o prijedlogu za određivanje pritvora za vrijeme dok pritvor traje, nakon podizanja optužnice za djelo za koje se može izreći 10 godina zatvora ili teža kazna, u slučaju da sud utvrdi da je to neophodno zbog složenosti predmeta, mentalnog zdravlja osumnjičenog odnosno optuženog ili drugih okolnosti koje su u interesu pravde (čl. 52.) Osim toga, kada ne postoje uslovi za obaveznu odbranu, a postupak se vodi za djelo za koje se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža kazna ili kada to zahtijevaju interesi pravičnosti bez obzira na zapriječenu kaznu, osumnjičenom, odnosno optuženom će se, na njegov zahtjev, postaviti branilac, ako prema svom imovnom stanju ne može snositi troškove odbrane (čl. 54. st.1.).

Od ukupno 42 krivična predmeta koja su praćena putem aktivnog monitoringa pred 6 sudova u RS i BD BiH, samo u dva predmeta, za krivično djelo *ratni zločin protiv civilnog stanovništva* (čl. 142. st. 1. KZ Jugoslavije), pred *Okružnim sudom u Banja Luci* i za krivično djelo *izbjegavanje davanja izdržavanja* (čl. 210. st. 1. KZ RS), oštećena je imala pravnu pomoć po sopstvenom izboru. U prvom predmetu oštećena je preko pravnog zastupnika postavila imovinskopravni zahtjev koji nije razmatran tokom krivičnog postupka, dok je u drugom predmetu oštećena prisustvovala ročištu i svjedočila u prisustvu svog pravnog zastupnika, te postavila imovinskopravni zahtjev na glavnom pretresu, o kojem sud takođe nije odlučio tokom krivičnog postupka, već je u oba predmeta oštećena presudom upućena na parnični postupak. Ovo su ujedno i jedina dva predmeta u cjelokupnom monitoringu u kojem je oštećena postavila imovinskopravni zahtjev tokom krivičnog postupka.

Nalazi monitoringa ukazuju na primjer dobre sudske prakse obezbjeđivanja podrške punoljetnoj oštećenoj u postupku svjedočenja, u krivičnom predmetu za *ratni zločin protiv civilnog stanovništva* (čl. 142. st. 1. KZ Jugoslavije), pred *Okružnim sudom u Banja Luci*. Punoljetnoj oštećenoj je sud rješenjem prepoznao status ugroženog svjedoka, primjenom odredbi Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Svjedokinji je sud obezbjedio posebnu prostoriju iz koje je svjedočila, uz podršku stručne radnice-psihološkinje iz Odjela za podršku svjedocima Okružnog suda Banja Luka, te svjedočenje putem tehničkog uređaja. Svjedokinja je od strane suda prije svjedočenja upoznata sa pravima i dužnostima, te je položila zakletvu koju je prije polaganja i sama pročitala. Tužioc je oštećenu prije zakazivanja pretresa upoznao sa pravom da podnese imovinskopravni zahtjev, nakon čega je oštećena dala punomoć pravnom zastupniku da ga u njeno ime podnese.

Ovo je ujedno i jedini primjer ostvarene podrške i pomoći punoljetnoj oštećenoj koja je svjedočila u toku krivičnog postupka tokom perioda monitoringa ciljanih sudova u RS. Ostale punoljetne oštećene/svjedokinje u krivičnim procesima koji su praćeni tokom perioda monitoringa nisu imale podršku stručnih lica, niti status ugroženog svjedoka.

Nalazi monitoringa takođe ukazuju i na primjere krivičnih procesa u kojima nije ostvarena podrška za punoljetne oštećene/svjedokinje, iako je za to uočena potreba.³⁷ U krivičnom predmetu za *silovanje* (čl. 193. KZ RS), pred *Okružnim sudom u Banja Luci*, monitorke su neposredno pratile dva glavna pretresa. Na drugom pretresu je saslušana punoljetna oštećena kao svjedokinja, u sudnici uz neposredno prisustvo optuženog, koji je specijalni povratnik u vršenju istovrsnog krivičnog djela. Oštećenoj sud nije prepoznao status ugroženog svjedoka, niti joj je osigurao psihološku podršku tokom svjedočenja, iako su za to postojali objektivni razlozi i sud posjeduje tehničke i stručne kapacitete za ovu vrstu pomoći i podrške. Oštećena je u periodu nakon izvršenja djela do sudskog postupka u više navrata tražila podršku nevladine organizacije koja

³⁷ Zakon o zaštiti svjedoka u krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS“, br. 48/03) prepoznaje kao ugrožene svjedoke one svjedoke koji su ozbiljno fizički ili psihički traumatizovani okolnostima pod kojima je izvršeno krivično djelo ili koji pate od ozbiljnih psihičkih poremećaja koji ga čine izuzetno osjetljivim, kao i djeca i maloljetnici (čl. 3. st. 3.) i stoga imaju pravo na primjenu mjera zaštite regulisanih ovim zakonom.

pruža pomoć i podršku žrtvama rodno zasnovanog nasilja i imala je pomoć kliničke psihološkinje.

Monitorke su tokom aktivnog praćenja uočile primjere *ugrožavanja prava maloljetnih oštećenih lica*. U krivičnom predmetu za djelo *obljuba zloupotrebom položaja* (čl. 196. st. 2. KZ RS), pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, monitorke su pratile dva glavna pretresa. Tokom prvog glavnog pretresa, sud je saslušao više svjedokinja i svjedoka, kao i zakonskog zastupnika maloljetne oštećene, te donio rješenje da se maloljetna oštećena sasluša na drugom pretresu koji je zakazan pred istim sudom, iako u njemu ne postoje tehnički uslovi za saslušanje maloljetnih oštećenih lica, te je to ročište otkazano, a sud je naložio saslušanje maloljetne oštećene u prostorijama *Okružnog suda Istočno Sarajevo*. Iz uvida u spis i zapisnika sa praćenih ročišta, monitorke su uočile da je oštećena maloljetnica saslušana pet puta – od strane stručnih radnika škole neposredno nakon događaja, od strane policije primjenom mjera saslušavanja maloljetnika uz podršku psihologa i audio-vizuelno snimanje, dva puta od strane psihologa, te od strane neuropsihijatra, sudskog vještaka za maloljetnike. Osim toga, monitorke su u krivičnom postupku po ovom predmetu ukazale na dugotrajnost postupka, suprotno odredbama *Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS*³⁸ koji nalaže hitnost postupanja³⁹ u slučaju da su maloljetna lica oštećena određenim krivičnim djelima⁴⁰, između ostalih i u vezi sa krivičnim djelom *obljuba zloupotrebom položaja*. U ovom krivičnom postupku, istražni postupak je trajao 3 mjeseca, a optužnica je podnešena 5 mjeseci nakon završene istrage. Glavni pretresi koje su monitorke neposredno pratile su održani u periodu 3-4 mjeseca nakon podnošenja optužnice, i na njima postupak nije okončan.

Iako tokom aktivnog monitoringa nije bilo krivičnih postupaka za rodno zasnovano nasilje u kojima su monitorke imale mogućnost da neposredno prate svjedočenja oštećenih maloljetnih lica pred sudom, važno je naglasiti potrebu da se u krivičnim postupcima, bez izuzetaka, osigura sveobuhvatna saradnja suda, tužioca i ovlaštenih stručnih lica koja su po zakonu dužna osigurati podršku i zaštitu djece i maloljetnika u postupku.

5.1.3.3. Podrška oštećenoj u ostvarivanju naknade štete putem imovinskopravnog zahtjeva u krivičnim predmetima za rodno zasnovano nasilje

Praksa rada sudova i tužilaštava u vezi sa pokretanjem i ostvarivanjem imovinskopravnog zahtjeva oštećene u krivičnom postupku uočeni tokom monitoringa ukazuju da su oštećene žene koje su preživjele rodno zasnovano nasilje u velikoj mjeri u nepovoljnijem položaju u odnosu na optuženog, naročito u krivičnim procesima za djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, kao najzastupljenijeg krivičnog djela u ovoj oblasti. Istraživanja provedena od strane nevladinih organizacija koje pružaju pomoć i podršku

³⁸ Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS („Službeni glasnik RS“, br. 13/10, 61/13).

³⁹ Ibidem čl. 190.

⁴⁰ Ibidem čl. 184. st. 1.

ženama⁴¹ ukazuju da je većina žena koje su preživjele nasilje u porodici nezaposlena, nema vlastitih i redovnih prihoda koji bi joj omogućili da izdržava sebe i djecu, te su ekonomski ugrožene i u stanju ekonomske zavisnosti od optuženih, članova proširene porodice ili ograničenih socijalnih davanja. Upućivanjem na ostvarivanje prava na naknadu štete po osnovu preživljenog nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u parničnom postupku može dovesti do odugovlačenja ostvarivanja ovog prava, kao i izlaganjem oštećene nepotrebnim troškovima, jer one nisu u mogućnosti da snose troškove pokretanja i vođenja takvog postupka.

Ovo je nužno imati u vidu tokom krivičnih postupaka za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, i traži aktivnu ulogu naročito tužioca koji u pripremama sudskog postupka provode istragu prikupljajući dokaze, i pripremaju optužnicu, te bi mogli pružiti pomoć oštećenima da imovinskopravni zahtjev kvalitetno pripreme i na vrijeme postave, kako bi sud o istom i odlučio tokom krivičnog postupka.

Tokom aktivnog praćenja krivičnih predmeta pred ciljanim sudovima u RS, monitorke su uočile da su sudije na glavnim pretresima na kojima su oštećene pozivane da svjedoče upoznavale oštećenu sa njenim pravima i mogućnostima podnošenja imovinskopravnog zahtjeva,⁴² i nisu identifikovani krivični procesi u kojima je sud propustio da to učini. Samo u jednom krivičnom predmetu monitorke su uočile da je tužioc upoznao oštećenu sa detaljima prava da podnese imovinskopravni zahtjev prije ročišta na sudu, što je ova i učinila putem svog pravnog zastupnika tokom krivičnog postupka.

Monitorke su uočile samo dva krivična predmeta (*ratni zločin protiv civilnog stanovništva i izbjegavanje davanja izdržavanja*) u okviru kojih su oštećene podnijele imovinskopravni zahtjev preko svojih pravnih zastupnika tokom postupka, međutim sud o njima nije odlučivao tokom postupka već je presudom oštećene uputio na parnični postupak,

⁴¹ Istraživanje koje su 2012. godine provele Fondacija „Udružene žene“ Banja Luka, u saradnji sa „Prava za sve“ Sarajevo, Fondacijom „Lara“ Bijeljina i „Mirjam“ Caritas Mostar ukazuje da su nezaposlenost i siromaštvo česti razlozi zbog kojih žene oklijevaju da napuste nasilne veze. Veliki broj žena su zbog pritisaka partnera napuštale školovanje i posao, te su godinama prisiljavane da rade posao u kući, na zemlji, da se brinu o porodici. Dugim odsustvom sa tržišta rada one nisu konkurentne, jer im nedostaju obrazovanje, vještine, radno iskustvo. Žene preko 40 godina starosti su naročito diskriminisane pri zapošljavanju, kao i žene koje pripadaju posebno ranjivim grupama, kao što su Romkinje i žene sa invaliditetom. Najveći broj žena koje su prekinule nasilnu vezu ima poteškoće prilikom ostvarivanja alimentacije, nemaju stalni posao i zavise od porodice (braće, sestara, roditelja), dječijeg dodatka ili nekog od socijalnih prava, ako pripadaju nekoj od kategorija koje zakoni prepoznaju. *Analiza politika socijalnog uključivanja žena žrtava nasilja u porodici – Studija Bosna i Hercegovina*, juli 2012. godine. Izdavač: Udružene žene Banja Luka. Dostupno na direktnom linku: http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Analiza_politika_socijalnog_ukljucivanja_zena_zrtava_nasilja_u_porodici.pdf (posljednji pristup 17.02.2017.).

⁴² Oštećena može tokom krivičnog procesa postaviti zahtjev za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva tužiocu i sudu, najkasnije do završetka glavnog pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivičnopravne sankcije. Oštećena je dužna da precizira zahtjev i podnese dokaze. Ukoliko oštećena ne podnese zahtjev do potvrđivanja optužnice, sud će je obavjestiti da ga može podnijeti do završetka pretresa, odnosno pretresa za izricanje krivične pravne sankcije (čl. 105.). U presudi kojom optuženog oglašava krivim, sud može oštećenoj dosuditi imovinskopravni zahtjev ili joj ga dosuditi djelimično, a za ostatak je uputiti na parnični postupak. Ako podaci krivičnog postupka ne pružaju pouzdan osnov ni za potpunu ni za djelimičnu presudu, sud će oštećenu uputiti da imovinskopravni zahtjev u cjelosti ostvaruje u parničnom postupku. Kada sud donese presudu da se optuženi oslobađa optužbe ili kojom se optužba odbija, ili kada rješenjem obustavi krivični postupak, uputiće oštećenu da imovinskopravni zahtjev može ostvariti u parničnom postupku (čl. 108. st. 3. i 4.). ZKP RS („Službeni glasnik RS“, br. 53/12).

za razliku od prethodnog perioda monitoringa u 2013/2014 godini kada su oštećene podnijele 10 imovinskopravnih zahtjeva.

U 12 krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i obljava zloupotrebom položaja, oštećene, odnosno zakonski zastupnik maloljetne oštećene su pred sudom na glavnom pretresu izjavile/i da ne žele postaviti imovinskopravni zahtjev, a u jednom krivičnom procesu za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, tužioc je povukao optužnicu između ostalog, sa obrazloženjem da je oštećena odbila da svjedoči i nije postavila imovinskopravni zahtjev. Monitoringom su takođe uočeni sporadični slučajevi navođenja nepodnošenja imovinskopravnog zahtjeva od strane oštećene kao olakšavajućih okolnosti, odnosno razloga za umanjeње kazne počiniocu nasilja.

VI ANALIZA PREKRŠAJNIH POSTUPAKA ZA NASILJE U PORODICI U REPUBLICI SRPSKOJ

6.1. Uvod

U toku perioda aktivnog i pasivnog monitoringa sudskih postupaka za djela rodno zasnovanog nasilja u RS, monitorke su pratile i prvostepene prekršajne postupke za nasilje u porodici pred šest osnovnih sudova - neposrednim praćenjem ročišta, prikupljanjem dodatne dokumentacije direktno vezane za predmete i popunjavanjem pojedinačnih izvještaja sa ročišta u tri suda (Banja Luka, Prnjavor, Višegrad) kao i prikupljanjem pravosnažnih rješenja po prekršajnim postupcima u tri suda (Sokolac, Bijeljina, i Trebinje). Prikupljene su informacije vezane za *76 prekršajnih predmeta za nasilje u porodici*, koje služe kao osnov za analizu postupanja subjekata zaštite u pravcu zaštite žrtava nasilja u porodici sprečavanjem i suzbijanjem nasilja u porodici, kojim se krše ustavom i zakonima zagarantovana osnovna ljudska prava i slobode, što je prepoznato kao osnovni cilj Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

Analiza se fokusira na ostvarivanje zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje u porodici, koji su prepoznati kao najčešće žrtve nasilja u porodici, što je vidljivo u statistikama vladinih institucija koje nadziru primjenu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS, i kroz rad nevladinih organizacija koje pružaju pomoć i podršku žrtvama nasilja.⁴³

Ključne oblasti u kojima nalazi monitoringa ukazuju na sudsku praksu su primjena materijalnog prava (razlikovanje radnji nasilja u porodici u smislu postojanja obilježja krivičnog djela i prekršaja), kaznena politika nasilje u porodici (vrsta i visina kazni, dužina trajanja izrečenih zaštitnih mjera, adekvatnost postojećih resursa), hitnost postupanja sa ciljem efikasne zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje u porodici, uz izricanje hitnih mjera zaštite, kao i zaštitu prava oštećene u prekršajnom postupku kroz podršku subjekata zaštite od nasilja u porodici prije i tokom prekršajnog postupka.

6.2. Razlikovanje radnji nasilja u porodici u smislu postojanja obilježja bića krivičnog djela ili prekršaja

Krivični zakon RS i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS⁴⁴ prave razliku između radnji nasilja u porodici koje čine obilježja krivičnog djela i prekršaja. „Nasilje u porodici, kao prekršaj, predstavlja ugrožavanje spokojstva, psihičkog, tjelesnog, seksualnog ili

⁴³ Ministarstvo porodice, omladine i sporta Vlade RS redovno prikuplja informacije od subjekata zaštite od nasilja u porodici u RS. Prema podacima prikupljenim za period januar–juni 2016. godine od centara javne bezbjednosti u RS, ukupno je registrovana 621 žrtva nasilja, od toga 429 žena i 192 muškarca. Među žrtvama je registrovano 37 djevojčica i 34 dječaka. Izvor: *Podaci po subjektima zaštite za period januar–jun 2016. godine prema Pravilniku o sadržaju evidencije i izvještaja o nasilju u porodici*, dostupno na web stranici Ministarstva, direktni link: <https://goo.gl/VHB79D> (posljednji pristup 16.02.2017.) Prema podacima Fondacije Udružene žene Banja Luka, u sigurnoj kući za žene i djecu žrtve nasilja u Banja Luci je tokom 2016. godine boravilo 30 žena i 40 djece oba pola.

⁴⁴ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS”, br. 102/12 i 82/15).

ekonomskog integriteta drugog člana porodice ili porodične zajednice, dok sve radnje nasilja koje dovode do povrede navedenih vrijednosti člana porodice ili porodične zajednice čine krivično djelo.⁴⁵ Oba zakona navode specifične radnje nasilja u porodici, normirajući ih tako kao krivično djelo ili prekršaj, u skladu sa ovom razlikom.

Primjena zakonskih odredbi traži aktivnu ulogu tužioca u smislu konzistentnog prepoznavanja razlike između krivičnog djela i prekršaja i pokretanja odgovarajućeg postupka, odnosno upućivanja predmeta ovlaštenom organu na dalje postupanje, imajući u vidu potrebe zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje.

Nalazi monitoringa ukazuju da je od 76 praćenih prekršajnih postupaka, u 27 postupaka (ili 36,00%) radnja nasilja sadržavala obilježja bića krivičnog djela a ne prekršaja, jer je radnjom izvršenja fizičkog nasilja nastupila povreda. Procesuiranje kao prekršaja radnji nasilja koje sadrže obilježja bića krivičnog djela je uočeno pred svim ciljanim sudovima u kojima je proveden monitoring i to u 11 prekršajnih predmeta pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, četiri prekršajna predmeta pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, tri prekršajna predmeta pred *Osnovnim sudom u Trebinju*, tri prekršajna predmeta pred *Osnovnim sudom u Sokocu*, dva prekršajna predmeta pred *Osnovnim sudom u Banja Luci* i jednom prekršajnom predmetu pred *Osnovnim sudom u Prnjavoru*.

Na primjer, u jednom prekršajnom postupku za nasilje u porodici, pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, u zapisniku policije nakon izlaska na teren stoji da je kod žrtve nasilja uočena povreda koja je mogla nastupiti kao posljedica nasilja. Ova izjava stoji i u izvještaju o saslušanju svjedokinje nasilja u porodici koju je ova dala naknadno u policijskoj stanici. Policijski izvještaj takođe navodi da su policajci sugerisali žrtvi nasilja da ode u nadležni dom zdravlja i uzme nalaz o povredama. U zahtjevu za pokretanje prekršajnog postupka koji je predat sudu, kod opisa djela nasilja povreda se ne pominje, što ukazuje da je radnja nasilja, za koju je objektivno moguće da je proizvela posljedice u smislu povrede, jer je počinioc nasilja izvršio predmetom pogodnim da ju nanese, zanemarena od strane postupajućeg tužioca koji je izvršio procjenu obilježja djela i utvrdio da se radi o prekršaju. U više prekršajnih postupaka za nasilje u porodici pred ostalim sudovima, utvrđeno je postojanje višestrukih povreda kao rezultat fizičkog nasilja od strane počinioca, i one nisu prepoznate od strane tužioca u smislu obilježja krivičnog djela nasilja u porodici.

Imajući u vidu da je pred ciljanim sudovima u toku perioda monitoringa praćeno 45 krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i da broj prekršajnih postupaka za nasilje u porodici pred istim sudovima značajno premašuje broj krivičnih postupaka, nekonzistentna procjena od strane tužioca o postojanju obilježja bića krivičnog djela ili obilježja prekršaja takođe ukazuje na posmatranje nasilja u porodici kao djela manje društvene opasnosti, koje ne dovodi do ozbiljnih posljedica kako za žene i djecu koji su preživjeli nasilje, tako i za društvo u cjelini i stoga traži blaže kažnjavanje u prekršajnom postupku.

⁴⁵ Petrić N. Galić N. „Osnovna studija - Analiza usklađenosti zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici“, Banja Luka, novembar 2015, drugo dopunjeno izdanje, strana 13.

U svim predmetima u kojima je uočena pogrešna procjena obilježja radnji nasilja u porodici od strane postupajućih tužioca, uočeno je takođe psihološko nasilje koje niti u jednom predmetu za djelo nasilja u porodici, bilo da se radi o krivičnom djelu ili prekršaju, nije bilo predmet procjene u smislu ugrožavanja, odnosno povreda koje su nastupile izvršenim nasiljem u porodici ili porodičnoj zajednici, niti su u tom smislu od strane tužioca prikupljani dokazi koji su korišteni u sudskim postupcima.

6.3. Kaznena politika kod prekršaja za nasilje u porodici u Republici Srpskoj

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS propisuje da je svrha prekršajnih sankcija ostvarivanje uticaja na počinioca i ostale da ubuduće ne čine prekršaj, osiguravanje nužne zaštite zdravlja i bezbjednosti žrtve, kao i otklanjanje okolnosti koje pogoduju ili podsticajno djeluju na izvršenje nasilja u porodici. Prekršajne sankcije koje propisuje ovaj zakon su kazne, mjere upozorenja, zaštitne mjere i vaspitne mjere.⁴⁶

Nalazi monitoringa ukazuju na blagu kaznenu politiku i različitu praksu sudova u pogledu izricanja sankcija za prekršaj nasilja u porodici. Najčešće izricane sankcije pred ciljanim sudovima u periodu monitoringa su *zaštitna mjera zabrane uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici* na period od 6 mjeseci (čl. 26.), pred *Osnovnim sudom u Bijeljini* i *novčane kazne u rasponu od 300 do 1000 KM*. Najviše novčane kazne su izricane u predmetima za prekršaje nasilja koje je izvršeno u prisustvu djece ili prema djeci, pred *Osnovnim sudom u Prnjavoru*, što ukazuje na postojanje određenog stepena senzibilisanosti sudija za posljedice nasilja u porodici prema djeci. Sudovi su takođe izricali uslovne novčane kazne i u manjoj mjeri zaštitne mjere kao upozoravajuće sankcije, dok je samo u jednom prekršajnom postupku za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Sokocu* izrečen ukor.

U toku perioda monitoringa, ciljani sudovi nisu izricali zatvorske kazne za prekršaj nasilja u porodici, predviđene *Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS*.

⁴⁶ Čl. 23. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS“, br.102/12 i 82/15).

Tabela 3: Pregled sankcija za prekršaj nasilje u porodici prema ciljanim sudovima (po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske)

Naziv suda	Kazne (*)	Mjere upozorenja		Zaštitne mjere					
		Ukor	Uсловna osuda	Udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora (čl. 24.)	Zabrana približavanja žrtvi nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 25.)	Zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici (čl. 26.)	Obavezan psihosocijalni tretman (čl. 27.)	Obavezno liječenje od zavisnosti (čl. 28.)	
Osnovni sud Banja Luka	7 novčanih kazni (3 od 300 KM, 350 KM, 800 KM, 850 KM, 1500 KM)		4 novčane kazne (2 od 300 KM, 800 KM, 1500 KM), sa rokom provjere 6 mjeseci, 1 godina						
Osnovni sud Bijeljina	5 novčanih kazni (100 KM, 2 od 300 KM, 1500 KM, 2000 KM)		3 novčane kazne (300 KM, 2 od 500 KM) sa rokom provjere 6 mjeseci	1 mjera (na mjesec dana)		25 mjera (16 mjera na 6 mjeseci, 8 mjera na 3 mjeseca, 1 mjera na 1 godinu)	1 mjera (na 6 mjeseci)		
Osnovni sud Sokolac	4 novčane kazne (100 KM, 200 KM, 300 KM, 500 KM)	1 ukor	1 novčana kazna (300 KM) sa rokom provjere 6 mjeseci			3 mjere (2 na 6 mjeseci, 1 na 1 godinu)	2 mjere (na 6 mjeseci)		
Osnovni sud Trebinje	2 novčane kazne (300 KM, 1500 KM)		6 novčanih kazni (300 KM, 2 od 500 KM, 600 KM, 1000 KM, 1500 KM) sa rokom provjere 6 mjeseci						
Osnovni sud Vršegrad				2 mjere (20 dana, 6 mjeseci)		5 mjera (1 na 3 mjeseca, 5 na 6 mjeseci)	2 mjere (obje na 3 mjeseca)	1 mjere (3 mjeseca)	
Osnovni sud Prnjavor	6 novčanih kazni (700 KM, 800 KM, 900 KM, 2000 KM, 2800 KM, 2900 KM)		2 novčane kazne (500 KM, 1500 KM) sa rokom provjere 1 godina	1 mjera na 6 mjeseci i 1 mjera uslovno (na 6 mjeseci)	1 mjera uslovno (na 1 godinu) sa rokom provjere 1 godinu			3 mjere (6 mjeseci, 1 godinu)	
UKUPNO	24	1	16	3	3	33	5	4	

(*) Napomena: kazne zatvora nisu izricane te su stoga izostavljene i iz prikaza sankcija

Sudovi su zaštitne mjere najčešće izricali na period od 3 do 6 mjeseci, i u izuzetnim slučajevima na zakonom maksimalno dozvoljeni period od 1 godinu, dok su dvije zaštitne mjere izrečene kao upozoravajuće sankcije u prekršajnim postupcima za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Prnjavoru*. U jednom predmetu pred *Osnovnim sudom u Prnjavoru*, izrečena je zaštitna mjera obaveznog psihijatrijskog liječenja, po Zakonu o prekršajima RS (čl. 65.).

U jednom predmetu pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, počinioc je prekršio zaštitnu mjeru *zabrane uznemiravanja i uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici* (čl. 26.) izrečenu na period od 3 mjeseca, pa mu je sud, na prijedlog policije kao ovlaštenog subjekta zaštite od nasilja u porodici⁴⁷ izrekao novu mjeru *udaljenja iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora* (čl. 24.) na period od mjesec dana. Budući da se u ovom predmetu radi o kršenju izrečene prekršajne sankcije, sud je mogao razmotriti strožije kažnjavanje počinioca nasilja, u skladu sa KZ RS koji za kršenje zaštitne mjere koju je sud odredio na osnovu zakona predviđa izricanje novčane kazne i kazne zatvora u rasponu od tri mjeseca do tri godine⁴⁸. Neprimjenjivanje ove mjere od strane suda, koja ukazuje na namjeru zakonodavca da pooštri sankcionisanje nasilja u porodici, već izricanje druge mjere na kraći vremenski period, doprinosi posmatranju ovog djela kao manje društveno opasnog i umanjuje značaj zaštitnih mjera u kontekstu ostvarivanja efikasne zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje.

Nalazi monitoringa ukazuju na značajnije razlike u postupanju ciljanih sudova u pogledu vrste prekršajne kazne, pa su tako *Osnovni sud u Banja Luci* i *Osnovni sud u Trebinju* najviše primjenjivali novčane kazne i upozoravajuće mjere, dok je *Osnovni sud u Višegradu* primjenjivao samo zaštitne mjere kao sankcije, a ostali sudovi su podjednako primjenjivali novčane kazne, uslovne novčane kazne i zaštitne mjere. U šest prekršajnih predmeta, pred *osnovnim sudovima u Višegradu, Bijeljini, Sokocu i Prnjavoru*, sudije su izrekle dvije sankcije protiv počinioca nasilja, bilo da su u pitanju novčane kazne i zaštitne mjere, ili izricanje dvije različite zaštitne mjere.

Za provođenje i nadzor nad primjenom mjera zaštite, sudovi su rješenjima zaduživali odgovorne subjekte zaštite od nasilja u porodici, u skladu sa zakonskim okvirima. Imajući u vidu da je monitoring proveden u ograničenom vremenskom periodu i sa ograničenim resursima, objektivno nije bilo moguće za monitorke da prikupe informacije o realizaciji zaštitnih mjera kao sankcija, u smislu aktivnosti subjekata zaštite na primjeni ovih mjera u praksi. Provođenje ovakve analize, koja bi uključivala kontinuirano praćenje aktivnosti centara za socijalni rad, zdravstvenih ustanova i policije bi dalo potpuniju sliku o efikasnosti zaštitnih mjera u pravcu sprečavanja i suzbijanja nasilja u porodici u RS.

U pogledu primjene olakšavajućih i/ili otežavajućih okolnosti predviđenih *Zakonom o prekršajima RS*⁴⁹, u prekršajnim postupcima za nasilje u porodici sudije su najčešće

⁴⁷Organi nadležni za sprovođenje zaštitnih mjera po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS, dužni su da prate njihovo izvršenje, o tome izvještavaju sud, predlažu prekid, produženje ili zamjenu drugom mjerom (čl. 33. st. 2.).

⁴⁸Čl. 208. st. 6. KZ RS.

⁴⁹Čl. 45.–46. Zakona o prekršajima RS („Službeni glasnik RS”, br. 63/14).

cijenili olakšavajuće okolnosti i u veoma malom broju prekršajnih predmeta otežavajuće okolnosti. Najčešće olakšavajuće okolnosti su priznanje, prihvatanje odgovornosti, kajanje, nekažnjavanost, loše imovno stanje, nezaposlenost, dok se kao otežavajuće okolnosti u prvostepenim rješenjima sporadično navode težina počinjenog prekršaja i upornost u vršenju prekršaja.

Kao i kod presuda za krivično djelo nasilja u porodici, monitorke su uočile navođenje porodičnosti kao olakšavajuće okolnosti u više rješenja za prekršaj nasilja u porodici pred *Osnovnim sudom u Bijeljini* i *Osnovnim sudom u Sokocu*, što je u suprotnosti sa prirodom prekršaja koji je usmjeren protiv članova porodice i ne bi trebalo biti korišteno kao osnov za ublažavanje sankcije. Monitoringom je, na primjer, uočen predmet za prekršaj nasilja u porodici pred *Osnovnim sudom Sokolac* u kojem je sud povratniku u vršenju istovrsnog prekršaja, u rješenju naveo porodičnost kao olakšavajuću okolnost pri odmjeravanju kazne.

Monitorke su uočile razlike u praksi sudova u pogledu ocjene okolnosti povratnika u vršenju prekršaja (i/ili krivičnog djela) nasilja u porodici (tzv. specijalnih povratnika), kao i povratnika u vršenju drugih vrsta prekršaja u kontekstu odmjeravanja kazne. Tako, na primjer, pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, počiniocu prekršaja nasilja u porodici koji je specijalni povratnik nije izrečena sankcija, već je primjenjena *hitna mjera zaštite zabrana približavanja i kontaktiranja počinioca nasilja sa žrtvom nasilja u porodici* u trajanju od 30 dana, dok je u drugom prekršajnom predmetu pred istim sudom, u kojem je počinioc nasilja takođe specijalni povratnik, sud izrekao najmanju zapriječenu novčanu kaznu od 1500 KM⁵⁰ (nasilje prema roditeljima i maloljetnoj sestri). U prekršajnom predmetu za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Banja Luci*, počinioc nasilja koji je specijalni povratnik je kažnjen sa uslovnom novčanom kaznom od 800 KM, sa rokom provjere godinu dana.

U šest prekršajnih predmeta za nasilje u porodici, pred *Osnovnim sudom u Bijeljini* i *Osnovnim sudom u Sokocu*, nasilje je izvršeno pred maloljetnim djetetom, što sudovi nisu uzeli u obzir prilikom odmjeravanja sankcije, te su izricali zaštitne mjere i uslovne novčane kazne. Sudska praksa uočena tokom monitoringa ukazuje na neprepoznavanje posebne zaštite prava i dobrobiti djeteta naglašene *Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS* koji propisuje visoke novčane kazne za ovaj oblik nasilja u porodici. Zakon izričito navodi da djeca uživaju pravo na posebnu pomoć i zaštitu od nasilja, te se uvijek trebaju posmatrati kao žrtve nasilja ukoliko su prisutna prilikom vršenja nasilja prema drugom članu porodice, iako radnje nasilja nisu preduzete prema njemu.⁵¹

⁵⁰ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS predviđa novčanu kaznu u rasponu od 1500 KM do 4500 KM za prekršaj punoljetnog člana porodice koji izvrši radnju nasilja u porodici iz člana 6. ovog Zakona u prisustvu djeteta (čl. 42. st. 3.).

⁵¹ Ibidem, čl. 18. st. 3.

6.4. Hitnost postupanja u prekršajnim predmetima nasilja u porodici

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS nalaže subjektima zaštite obavezu da međusobno sarađuju i razmjenjuju potrebne podatke i informacije, te da bez odlaganja hitno rješavaju predmete nasilja u porodici, vodeći računa o zaštiti interesa i dobrobiti žrtve, naročito ako su žrtve djeca, starija lica, osobe sa invaliditetom ili osobe pod starateljstvom.⁵² Skraćivanje vremena pokretanja i vođenja postupaka za nasilje u porodici, u interesu osiguravanja efikasne i blagovremene zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje, je jedan od osnovnih argumenata regulisanja radnji nasilja u porodici koje čine prekršaj prilikom donošenja ovog Zakona, za razliku od krivičnopravne zaštite i krivičnog postupka za nasilje u porodici koji, u pravilu, traje duže i sprečava tužilaštva i sudove, kao i ostale institucije (policiju, centre za socijalni rad, zdravstvene ustanove) da osiguraju zaštitu i pomoć žrtvama nasilja.

Nalazi monitoringa ukazuju da su prekršajni postupci za nasilje u porodici pred ciljanim sudovima vođeni u prosjeku 3–6 mjeseci, računajući od vremena podnošenja zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka od strane policije, do izricanja prvostepenih rješenja od strane sudova. Ovdje je važno napomenuti da su sudovi u gotovo svim postupcima, sa veoma malim odstupanjima (jedan ili dva predmeta) u periodu monitoringa, donosili rješenja u okviru prvog i jedinog zakazanog ročišta, što ukazuje na dug period od iniciranja prekršajnog postupka do zakazivanja ročišta.

Monitorke su uočile dobru praksu vođenja prekršajnih postupaka za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, koji su sve prekršajne predmete rješavali u hitnom postupku, isti ili naredni dan od počinjenog nasilja. U svim zahtjevima za pokretanje prekršajnih postupaka, policija je od suda tražila izricanje zaštitne mjere *zabrana uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici* (čl. 26.) koju je sud u većini predmeta izrekao, samostalno ili uz drugu zaštitnu mjeru. U četiri prekršajna predmeta u hitnom postupku pred istim sudom, sud je izrekao hitne mjere zaštite u svrhu otklanjanja neposredne opasnosti po fizički i psihički integritet, radi sprečavanja ponavljanja nasilja i garantovanja bezbjednosti žrtve⁵³. Izricanje ovih mjera je prethodilo krivičnim postupcima za nasilje u porodici koji su vođeni pred istim sudom.

U ostalim sudovima koji su bili predmet monitoringa, monitorke su uočile samo dva prekršajna predmeta za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, koje je sud vodio u hitnom postupku, što ukazuje da primjena Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS u pravcu prekršajnog procesuiranja nasilja u porodici ne doprinosi bržoj i efikasnijoj zaštiti žrtava nasilja, kao ni sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici, što je i prepoznato kao osnovni cilj ovog Zakona.

⁵² Ibidem, čl. 11.

⁵³ Čl. 13.-14. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS reguliše svrhu, vrstu i postupak izricanja hitnih mjera zaštite.

6.5. Zaštita prava oštećene u prekršajnom postupku za nasilje u porodici

Za razliku od krivičnog postupka, prekršajni postupak za nasilje u porodici stavlja naglasak na zaštitu prava žrtve nasilja kroz *Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS*, kao poseban zakon koji reguliše obaveze postupanja i podrške žrtvama nasilja od strane subjekata zaštite, koje su ovim zakonom izričito navedeni – policija, tužilaštvo, centri za socijalni rad, odnosno službe socijalne zaštite, zdravstvene i obrazovne ustanove i nadležni sud.⁵⁴

Nalazi monitoringa ciljanih sudova u okviru prekršajnih postupaka za nasilje u porodici ukazuju da žene koje su preživjele nasilje u pravilu nisu imale posebnu pomoć i zaštitu tokom prekršajnog postupka, naročito u smislu ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć, blagovremenosti informisanja o pravima na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, odnosno ostvarivanja naknade štete u okviru prekršajnog postupka, u postupcima u kojima su se one pojavljivale na ročištima za prekršaj pred sudom. Niti jedna žrtva nasilja u praćenim prekršajnim postupcima nije imala pravnog zastupnika pred sudom u toku postupka, što je u velikoj mjeri uticalo na činjenicu da nisu postavljale imovinskopravni zahtjev. U više prekršajnih predmeta za nasilje u porodici koji su aktivno praćeni pred ciljanim sudovima, monitorke su uočile da sud nije obratio naročitu pažnju da upozna žrtvu nasilja sa pravima tokom davanja iskaza, niti ju je upoznao sa pravom da podnese imovinskopravni zahtjev.

U dva prekršajna postupka za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Bijeljini*, sud je nepodnošenje imovinskopravnog zahtjeva od strane žrtve nasilja cijenio kao olakšavajuću okolnost pri izricanju sankcije, što ukazuje na nedostatak svijesti sudija o potrebi podrške žrtvi da ostvari svoja prava, i uzimanje u obzir propuštanja korištenja njenih prava u svrhu blažeg kažnjavanja počinioca nasilja.

Monitorke su uočile primjer dobre prakse u svim prekršajnim postupcima za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, u kojima su neposredno učestvovali predstavnici nadležnog centra za socijalni rad i pružali aktivnu podršku žrtvi nasilja, što nije praksa koja je uočena u drugim sudovima koji su praćeni putem aktivnog monitoringa, koji su komunikaciju sa nadležnim centrima za socijalni rad u vezi predmeta imali putem dopisa, bez aktivne podrške žrtvama nasilja u porodici tokom ročišta. U više zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka pred ostalim sudovima, policija je navodila da je o počinjenom prekršaju nasilja u porodici upoznala nadležni centar za socijalni rad, čiji se predstavnici kasnije nisu pojavljivali na ročištu, niti su preduzeli posebne radnje u pravcu podrške i pomoći oštećenoj/žrtvi nasilja u porodici tokom prekršajnog postupka.

Prekršajni postupci za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Višegradu* su i jedini postupci u kojima je policija kao subjekat zaštite preuzela aktivnu ulogu zahtijevanjem izricanja zaštitne mjere u zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka u hitnoj proceduri, te su primjer dobre prakse postupanja ključnih subjekata zaštite kroz saradnju i podršku žrtvi nasilja u cilju njene zaštite od nasilja.

⁵⁴ Čl. 8.-10. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS regulišu prava žrtava nasilja na posebnu pomoć i zaštitu i obaveze subjekata zaštite u tom smislu.

VII ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Analiza krivičnih i prekršajnih postupaka za rodno zasnovano nasilje u Republici Srpskoj ima za cilj da ukaže na sudsku praksu u smislu primjene zakona i međunarodnih standarda u oblasti zaštite prava žena i djece žrtava nasilja koji se u postupcima pojavljuju u svojstvu oštećenih lica, kroz omogućavanje pristupa pravdi i ostvarivanje pomoći i podrške tokom sudskog postupka.

Nalazi predstavljeni u izvještaju su primarno usmjereni na omogućavanje sagledavanja trenutnog stanja u ovoj oblasti i djelovanje usmjereno na unapređenje položaja oštećenih žrtava rodno zasnovanog nasilja, te su namijenjeni predstavnicima i predstavnicama policije, sudova, tužilaštava, centara za socijalni rad, odnosno službi socijalne zaštite, nadležnim ministarstvima i institucijama koji nadziru rad pravosudnih institucija i primjenu zakona i obavezujućih međunarodnih propisa u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, kao i predstavnicima i predstavnicama organizacija civilnog društva koje provode aktivnosti u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja.

7.1. Monitoring krivičnih postupaka

U vezi sa pravnom kvalifikacijom krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja, nalazi monitoringa ukazuju na predmete u kojima su tužioc i prilikom pripreme i podizanja optužnice *neadekvatno procijenili elemente biča krivičnog djela* i propustili da ih u optužnici kvalifikuju kao djelo za koje je zapriječena strožija kazna, odnosno propustili da prepoznaju obilježja kvalifikovanog oblika djela za koji je takođe zakonom predviđeno strožije kažnjavanje. Ova praksa je uočena u vezi sa krivičnim predmetima za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici, bilo da su oštećene punoljetne ili maloljetne osobe, ali i kod drugih krivičnih djela koja se vezuju za rodno zasnovano nasilje.

Praksa takođe ukazuje na *nedovoljno korištenje mjera bezbjednosti propisanih KZ RS* u kontekstu zaštite bezbjednosti oštećene od opasnosti ponavljanja nasilja, imajući u vidu da osumnjičeni, odnosno optuženi imaju mogućnost nesmetane komunikacije sa oštećenom tokom trajanja krivičnog postupka i nakon presude, budući da se nalaze na slobodi i mogu vršiti pritisak na oštećenu da ne svjedoči, kao i vršiti kontinuirano nasilje. Monitoringom je utvrđeno da je od 45 praćenih krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici, samo u jednom predmetu, pred Osnovnim sudom u Modriči, tužioc optužnicom zatražio izricanje mjere bezbjednosti zabrane približavanja i komunikacije sa određenim licem (čl. 62a. st.1. KZ RS), tj. oštećenom, zbog opravdane bojazni da bi dalje vršenje radnji nasilja od strane osumnjičenog bilo opasno po oštećenu.

U četiri krivična predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici pred *Osnovnim sudom u Višegradu* su izrečene *hitne mjere zaštite po Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS* u *u hitnom postupku*, odnosno neposredno nakon izvršenja djela, po prijedlogu

policije, što se može istaći kao dobra praksa u kontekstu zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje. Međutim, odsustvo traženja ovih mjera od drugih subjekata zaštite i izricanja ovih mjera od strane drugih sudova koji su bili predmet monitoringa ukazuje na njihovo nedovoljno korištenje u svrhu zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici.

U vezi sa kaznenom politikom za krivična djela nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, nalazi monitoringa ukazuju da se ono kontinuirano posmatra kao djelo manje društvene opasnosti, za koje sudovi u pravilu izriču upozoravajuće kazne. Sudovi su za krivično djelo nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici izricali uslovne osude i *višestrukim povratnicima u izvršenju istovrsnog ili drugih krivičnih djela*, kao i počiniocima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici koji su prethodno jednom ili više puta bili prekršajno kažnjavani novčanom kaznom za nasilje u porodici po *Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici RS*.

Monitorke su uočile da su sudovi cijeneći *olakšavajuće i otežavajuće okolnosti* prilikom odmjeravanja kazne za djelo nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici u manjem broju predmeta navodili porodičnost i obavezu staranja i izdržavanja maloljetne djece kao olakšavajuće okolnosti, u odnosu na prethodne periode monitoringa, kada je ova pojava bila uočena kao konzistentna sudska praksa u vezi sa krivičnim djelom koje je direktno usmjereno protiv porodice. Uzimanje u obzir porodičnosti i obaveze staranja za maloljetnu djecu kao olakšavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne za krivično djelo koje je, u većini slučajeva, usmjereno ne samo prema ženi kao primarnoj oštećenoj već i maloljetnoj djeci oba pola koja su takođe direktno ili indirektno pogođeni posljedicama nasilja, ukazuje na nedostatak senzibilisanosti sudija za posljedice nasilja, kao i činjenicu da se radi o krivičnom djelu koje je usmjereno protiv porodice i porodičnog života.

U vezi sa kaznenom politikom za ostala krivična djela u oblasti rodno zasnovanog nasilja, nalazi monitoringa ukazuju da se ona u pravilu kreće u zakonskim okvirima, sa izuzecima jednog predmeta za obljudu nad nemoćnim licem, pred Okružnim sudom u Doboju, u kojem je kazna umanjena ispod zakonskog minimuma primjenom naročito olakšavajućih okolnosti. Međutim, monitoringom je uočena praksa primjene olakšavajućih okolnosti koje su u suprotnosti sa zakonskim principima svrhe kažnjavanja. U krivičnom predmetu za silovanje u pokušaju, pred Osnovnim sudom u Banja Luci, presuda navodi *srodstvo sa oštećenom* kao olakšavajuću okolnost, što je u suprotnosti sa potrebom razvijanja i učvršćivanja društvene odgovornosti izražavanjem osude za krivično djelo i neophodnosti poštovanja zakona (čl. 28. st. 3. KZ RS). Uzimanjem činjenice srodstva sa oštećenom kao olakšavajuće okolnosti, naročito u kontekstu krivičnog djela usmjerenog protiv polnog integriteta, sud upućuje na društvenu prihvatljivost polnog nasilja prema srodnicima, što je upravo suprotno od učvršćivanja društvene odgovornosti za počinjeno nasilje.

U vezi sa pravom na suđenje u razumnom roku u kontekstu zaštite prava oštećene, nalazi monitoringa ukazuju da *krivični postupci za djela rodno zasnovanog nasilja u periodu praćenja, u pravilu, nisu bili dugotrajni i nije dolazilo do neopravdanih i čestih odgađanja*. Od

ukupno 43 krivična predmeta koji su završeni tokom perioda monitoringa (uključujući i zaprimljene presude), 32 suđenja su završena u periodu do 1 godine od podnošenja/potvrđivanja optužnice, sedam suđenja je završeno u periodu od 1 do 2 godine, dok su 4 suđenja završena u periodu preko 2 godine.

Nalazi monitoringa ukazuju na veoma čestu praksu tužioca da u vezi sa krivičnim predmetima nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici, kao i drugih djela koja spadaju u rodno zasnovano nasilje (za koja je propisana kazna zatvora do pet godina ili novčana kazna kao glavna kazna) od suda traže *izdavanje kaznenog naloga*, koji kao poseban, skraćeni postupak ima za cilj skraćanje postupka i donošenje presude bez provođenja glavnog pretresa. Ova praksa je uočena pred svim sudovima u RS koji su bili predmet monitoringa i u velikoj mjeri ima uticaja na skraćivanje krivičnih postupaka u ovoj oblasti. Međutim, i pored brzine i ekonomičnosti postupka kao glavnih argumenata za korištenje ove vrste postupka, praksa ukazuje da se njihovim provođenjem značajno ostvaruje uticaj na kaznenu politiku u procesuiranju krivičnih predmeta nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici kao najzastupljenijeg djela rodno zasnovanog nasilja, u pravcu predominantnog izricanja uslovnih osuda kao upozoravajućih sankcija ili novčanih kazni. Osim toga, skraćeni postupci ograničavaju mogućnosti žena koje su preživjele nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici da kao oštećene ostvare naknadu štete, odnosno imovinskopravni zahtjev u krivičnom postupku.

Sudska praksa ukazuje na primjere *odugovlačenja, odnosno produžavanja postupaka zbog nemogućnosti osiguravanja prisustva optuženog na ročištima*, bez obzira što sudovi koriste dostupne krivičnoprocesne mehanizme da osiguraju njihovo prisustvo, kao i *odgađanja ročišta zbog nepripremljenosti tužioca*, do čega dolazi uslijed promjene tužioca na ročištima kod istih predmeta, čime se takođe otežava i dovodi u pitanje zaštita prava žena koje su preživjele nasilje, njihov pristup pravdi pravdi i efikasnoj zaštiti od nasilja u sudskom postupku.

U vezi sa zaštitom svjedokinja/oštećenih tokom krivičnih postupaka za djela rodno zasnovanog nasilja, nalazi monitoringa ukazuju da se punoljetne žene koje su preživjele neki od oblika rodno zasnovanog nasilja ne prepoznaju kao oštećene koje ostvaruju pravo na posebne vidove zaštite i podrške prilikom svjedočenja, što ukazuje da sudska praksa ostaje nepromijenjena u poređenju sa prethodnim monitorinzima krivičnih postupaka u ovoj oblasti provedenim 2011. godine i 2013/2014 godine. Monitorke su uočile da sudovi vode računa da optuženi uživaju zakonski garantovana prava na pravnu pomoć i zastupanje u sudnici, bilo da imaju advokate po sopstvenom izboru ili po službenoj dužnosti u slučajevima kada im je ona zakonski garantovana.

Jedini primjer dobre prakse u smislu ostvarene podrške i pomoći punoljetnoj oštećenoj koja je svjedočila u toku krivičnog postupka tokom perioda monitoringa ciljanih sudova u RS je uočen pred Okružnim sudom u Banja Luci. Ostale punoljetne oštećene/svjedokinje u krivičnim procesima koji su praćeni tokom perioda monitoringa nisu imale podršku stručnih lica, niti status ugroženog svjedoka, a uočena je i praksa ugrožavanja prava maloljetnih žrtava nasilja.

U vezi sa podrškom oštećenju u ostvarivanju naknade štete putem imovinskopravnog zahtjeva u krivičnim predmetima za rodno zasnovano nasilje, nalazi monitoringa ukazuju da su sudije na glavnim pretresima na kojima su oštećene pozivane da svjedoče upoznavale oštećenu sa njenim pravima i mogućnostima podnošenja imovinskopravnog zahtjeva, i nisu identifikovani krivični procesi u kojima je sud propustio da to učini. Samo u jednom krivičnom predmetu monitorke su uočile da je tužioc upoznao oštećenu sa detaljima prava da podnese imovinskopravni zahtjev prije ročišta na sudu, što je ova i učinila putem svog pravnog zastupnika tokom krivičnog postupka. Niti u jednom krivičnom predmetu koji je okončan donošenjem presude tokom monitoringa nije presuđen imovinskopravni zahtjev.

7.2. Monitoring prekršajnih postupaka

U vezi sa razlikovanjem radnji nasilja u porodici u smislu postojanja obilježja bića krivičnog djela ili prekršaja, nalazi monitoringa ukazuju da je od 76 praćenih prekršajnih postupaka, u 27 postupaka (ili 36,00%) radnja nasilja sadržavala obilježja bića krivičnog djela a ne prekršaja, jer je radnjom izvršenja fizičkog nasilja nastupila povreda. Imajući u vidu da je pred ciljanim sudovima u toku perioda monitoringa praćeno 45 krivičnih predmeta za nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici i da broj prekršajnih postupaka za nasilje u porodici pred istim sudovima značajno premašuje broj krivičnih postupaka, nekonzistentna procjena od strane tužioca o postojanju obilježja bića krivičnog djela ili obilježja prekršaja takođe ukazuje na posmatranje nasilja u porodici kao djela manje društvene opasnosti, koje ne dovodi do ozbiljnih posljedica, kako za žene i djecu koji su preživjeli nasilje, tako i za društvo u cjelini, i stoga traži blaže kažnjavanje u prekršajnom postupku.

U vezi sa kaznenom politikom za prekršaj nasilje u porodici, nalazi monitoringa ukazuju da je ona blaga, te da postoji različita praksa sudova u pogledu izricanja sankcija za prekršaj nasilja u porodici. Najčešće izricane sankcije pred ciljanim sudovima u periodu monitoringa su *zaštitna mjera zabrane uznemiravanja ili uhođenja žrtve nasilja u porodici ili porodičnoj zajednici* na period od 6 mjeseci i *novčane kazne u rasponu od 300 do 1000 KM*. Sudovi su takođe izricali uslovne novčane kazne i u manjoj mjeri zaštitne mjere kao upozoravajuće sankcije, dok je samo u jednom prekršajnom postupku za nasilje u porodici izrečen ukor, i niti jedna zatvorska kazna. Nalazi monitoringa ukazuju na značajnije razlike u postupanju ciljanih sudova u pogledu vrste prekršajne kazne, pa su tako *Osnovni sud u Banja Luci* i *Osnovni sud u Trebinju* najviše primjenjivali novčane kazne i upozoravajuće mjere, dok je *Osnovni sud u Višegradu* primjenjivao samo zaštitne mjere kao sankcije, a ostali sudovi su podjednako primjenjivali novčane kazne, uslovne novčane kazne i zaštitne mjere.

U prekršajnim postupcima za nasilje u porodici *sudije su najčešće cijenili olakšavajuće okolnosti i u veoma malom broju prekršajnih predmeta otežavajuće okolnosti*. Kao i kod presuda za krivično djelo nasilja u porodici, monitorke su uočile navođenje porodičnosti

kao olakšavajuće okolnosti u više rješenja za prekršaj nasilja u porodici pred *Osnovnim sudom u Bijeljini* i *Osnovnim sudom u Sokocu*, što je u suprotnosti sa prirodom prekršaja koji je usmjeren protiv članova porodice i ne bi trebalo biti korišteno kao osnov za ublažavanje sankcije.

Monitorke su uočile i razlike u praksi sudova u pogledu ocjene okolnosti povratnika u vršenju prekršaja (i/ili krivičnog djela) nasilja u porodici (tzv. specijalnih povratnika), kao i povratnika u vršenju drugih vrsta prekršaja u kontekstu odmjeravanja kazne.

U vezi sa osiguravanjem hitnosti postupanja u prekršajnim predmetima nasilja u porodici, nalazi monitoringa ukazuju da su prekršajni postupci za nasilje u porodici vođeni u prosjeku 3–6 mjeseci, računajući od vremena podnošenja zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka od strane policije, do izricanja prvostepenih rješenja od strane sudova. U gotovo svim postupcima, sa veoma malim odstupanjima (jedan ili dva predmeta), sudovi su donosili rješenja u okviru prvog i jedinog zakazanog ročišta, što ukazuje na dug period od iniciranja prekršajnog postupka do zakazivanja ročišta, što ukazuje da primjena Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS u pravcu prekršajnog procesuiranja nasilja u porodici ne doprinosi bržoj i efikasnijoj zaštiti žrtava nasilja, kao ni sprečavanju i suzbijanju nasilja u porodici. Monitorke su uočile dobru praksu vođenja prekršajnih postupaka za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, koji su sve prekršajne predmete rješavali u hitnom postupku, isti ili naredni dan od počinjenog nasilja.

U vezi sa zaštitom prava oštećene u prekršajnom postupku za nasilje u porodici, nalazi monitoringa ciljanih sudova ukazuju da žene koje su preživjele nasilje u pravilu nisu imale posebnu pomoć i zaštitu, naročito u smislu ostvarivanja prava na besplatnu pravnu pomoć, blagovremenosti informisanja o pravima na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, odnosno ostvarivanja naknade štete u okviru prekršajnog postupka, u postupcima u kojima su se one pojavljivale na ročištima za prekršaj pred sudom.

Monitorke su uočile primjer dobre prakse u svim prekršajnim postupcima za nasilje u porodici pred *Osnovnim sudom u Višegradu*, u kojima su neposredno učestvovali predstavnici nadležnog centra za socijalni rad i pružali aktivnu podršku žrtvi nasilja, što nije praksa koja je uočena u drugim sudovima koji su praćeni putem aktivnog monitoringa, koji su komunikaciju sa nadležnim centrima za socijalni rad u vezi predmeta imali putem dopisa, bez aktivne podrške žrtvama nasilja u porodici tokom ročišta.

VIII PREPORUKE

8.1. Opšte preporuke

- U krivičnim i prekršajnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja, neophodno je osigurati sveobuhvatnu saradnju sudova, tužilaštava, i ovlaštenih subjekata zaštite, odnosno stručnih lica koja su po zakonu dužna osigurati zaštitu prava žena i djece žrtava nasilja, te podršku i pomoć kada kao oštećena lica svjedoče u sudskom postupku, kao i spriječiti postupanja koja umanjuju ostvarivanje njihovih prava.
- Tužioci, sudije i predstavnici/predstavnice svih zakonima definisanih subjekata zaštite od nasilja moraju imati zakonsku obavezu i kontinuiran pristup obuci u postupanju sa ženama i djecom žrtvama rodno zasnovanog nasilja, kako bi im osigurali sistemsku, efikasnu i senzibilisanu podršku i pomoć u situacijama kada, kao oštećena lica, svjedoče u okviru istražnih radnji, krivičnih postupaka i prekršajnih postupaka.
- Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka RS treba prepoznati žrtve krivičnih djela koja predstavljaju rodno zasnovano nasilje kao posebnu kategoriju oštećenih koji svjedoče u postupcima, i nužno im osigurati pristup svim vidovima zaštite i podrške koju ovaj Zakon propisuje.
- Organi koji provode nadzor nad radom tužilaštava i sudova, kao i svih subjekata zaštite od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja, moraju osigurati konzistentno praćenje provođenja mjera zaštite i podrške, regulisanih domaćim zakonima i obavezujućim međunarodnim standardima, sa primarnim ciljem i fokusom na unapređenje zaštite žrtava i sprečavanje ponavljanja nasilja, harmonizacije postupanja, i unapređenje sudske prakse.

8.2. Preporuke za tužioce

- U vezi sa radom tužioca u pravcu pokretanja krivičnog postupka u predmetima rodno zasnovanog nasilja, nužno je osigurati da se istrage provode i optužnice podižu u što kraćem roku od izvršenja, odnosno saznanja za postojanje krivičnog djela, cijeneći naročito situacije u kojima se kao oštećene pojavljuju maloljetne žrtve nasilja, te potrebu da se zaštiti sigurnost i punoljetnih i maloljetnih oštećenih u periodu nakon izvršenja krivičnog djela. Ovo je od naročite važnosti, imajući u vidu da su oštećene u ovom periodu često izložene pritiscima i zastrašivanju od strane počinioca krivičnih djela rodno zasnovanog nasilja, koji se u pravilu nalaze na slobodi, što može imati značajnog uticaja na njihovu mogućnost, odnosno spremnost da svjedoče, posebno kada se radi o svjedokinjama koje po zakonu mogu odbiti da svjedoče.
- U vezi sa primjenom materijalnog prava u smislu kvalifikacije djela rodno zasnovanog nasilja, nužno je da tužioci osiguraju konzistentnu procjenu obilježja bića krivičnog

- djela i prekršaja, vodeći računa o zaštiti prava i potreba žrtava rodno zasnovanog nasilja, svim okolnostima pod kojima je djelo počinjeno, te uticaju u kontekstu društvene opasnosti djela, u smislu sprečavanja i suzbijanja nasilja.
- U vezi sa korištenjem mehanizama zaštite žena i djece koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje, nužno je da tužioci prepoznaju potrebu i sudu predlažu izricanje mjera bezbjednosti regulisanih KZ RS.
 - U vezi sa ulogom tužioca u zaštiti žena i djece žrtava rodno zasnovanog nasilja u krivičnom postupku i njihove mogućnosti da kao oštećena lica ostvaruju prava, nužno je izbjegavati promjene tužioca u istom krivičnom postupku, koje često utiču na odlaganje ročišta i odugovlačenje krivičnih postupaka, te izbjegavati predlaganje skraćениh postupaka po kaznenom nalogu koji onemogućavaju svjedočenje oštećenih/žrtava nasilja u postupku i ostvarivanje naknade štete.
 - U vezi sa pravom i mogućnostima oštećene da u okviru krivičnog postupka postavi, precizira i ostvari imovinskopravni zahtjev, nužno je da tužioci omoguće ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje da se u ranim fazama krivičnog procesa upoznaju sa mogućnostima ostvarivanja prava na naknadu štete putem ovog zahtjeva, kako bi ga one na vrijeme mogle postaviti i precizirati, te da im u ovome osiguraju konzistentnu i adekvatnu podršku i pomoć, u smislu prikupljanja neophodnih dokaza.

8.3. Preporuke za sudove

- U vezi sa podrškom ženama i djeci koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje i učestvuju u krivičnom postupku kao oštećena lica, nužno je da sudovi, bez obzira na dob oštećenih lica, i kada je god to moguće u konkretnim slučajevima, prepoznaju status ugroženog svjedoka i sva prava koja iz tog statusa proizilaze, čime će oštećena lica koja učestvuju u krivičnom postupku biti ohrabrena da svjedoče i omogućiti sudovima kvalitetne dokaze.
- Ojačati ulogu odjela za podršku svjedocima u sudovima u kojima su oni uspostavljeni, raditi na uspostavljanju odjela u sudovima u kojima ne postoji ovaj vid podrške svjedocima, te provoditi kontinuirane aktivnosti osnaživanja i obuke službenika i službenica ovih odjela za rad sa ženama i djecom koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje i svjedoče u sudskim postupcima.
- U vezi sa pravom na suđenje u razumnom roku u kontekstu zaštite prava oštećenih žena i djece koji su preživjeli nasilje, nužno je da sudovi osiguraju hitnost postupanja i spriječe neopravdana odlaganja postupaka koja izlažu žrtve nasilja opasnostima od ponavljanja nasilja i pritiscima da ne svjedoče.
- U vezi sa zaštitom prava oštećene u krivičnim postupcima za djela rodno zasnovanog nasilja i prekršajnim postupcima za nasilje u porodici, nužno je da sudovi osnaže saradnju sa svim subjektima zaštite i nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć i podršku ženama i djeci žrtvama nasilja kako bi unaprijedili pružanje informacija,

pomoći i podrške ženama i djeci koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje prije, tokom i nakon sudskih postupaka.

- U vezi sa kaznenom politikom za krivična djela rodno zasnovanog nasilja i prekršaje nasilja u porodici, nužno je da sudovi prepoznaju da se okolnosti porodičnosti i brige za djecu, kao i okolnosti srodstva sa počiniocem nasilja ne mogu posmatrati niti uzimati u obzir kao olakšavajuće okolnosti i razlozi za ublažavanje sankcije.

8.4. Preporuke za centre za socijalni rad/organe socijalnog staranja

- U vezi sa ulogom centara za socijalni rad kao subjekta zaštite od nasilja u porodici, definisane Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS, kao i organa socijalnog staranja koji doprinosi krivičnim postupcima u predmetima rodno zasnovanog nasilja i prekršajnim postupcima za nasilje u porodici, nužno je da profesionalci i profesionalke koji rade u centrima, uključujući socijalne radnike i socijalne radnice, psihologe i psihološkinje, prepoznaju društvenu opasnost svih oblika rodno zasnovanog nasilja prema ženama i djeci, te osiguraju konzistentnu i koordiniranu podršku i pomoć oštećenima, u skladu sa njihovim specifičnim potrebama i svojim zakonskim odgovornostima i ovlaštenjima, i u saradnji sa drugim subjektima zaštite. Ovo se odnosi na pomoć i podršku tokom svjedočenja, kao i nakon krivičnog, odnosno prekršajnog postupka.
- U vezi sa sveobuhvatnom podrškom ženama i djeci koji su preživjeli rodno zasnovano nasilje u okviru krivičnih i prekršajnih postupaka, nužno je da centri za socijalni rad kontinuirano omoguće pristup informacijama o pravima po osnovu socijalne zaštite i brige i mogućnostima njihovog ostvarivanja, te dostupnim servisima podrške, bez obzira da li ih pružaju javne institucije ili nevladine organizacije, uključujući besplatnu pravnu pomoć, SOS telefone i psihološka savjetovališta, kao i sigurne kuće za žene i djecu koja su preživjela nasilje.

8.5. Preporuke za policiju

- U vezi sa ulogom policije kao subjekta zaštite od nasilja u porodici, definisane Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici RS, važno je osigurati da prilikom intervencija u slučajevima nasilja u porodici unaprijede saradnju sa drugim subjektima zaštite, te koriste sve raspoložive mehanizme u svrhu informisanja, podrške i pomoći žrtvama nasilja, uključujući i saradnju sa nevladinim organizacijama koje pružaju pomoć i podršku žrtvama nasilja.
- U vezi sa pokretanjem prekršajnog postupka za nasilje u porodici, nužno je da policijski službenici i službenice prepoznaju i koriste ovlaštenja u smislu traženja izricanja hitnih mjera zaštite od strane sudova, u svrhu zaštite žena i djece koji su preživjeli nasilje, te da zahtjeve podnose bez odlaganja, vodeći računa o zaštiti bezbjednosti žrtava i otklanjanja opasnosti od ponavljanja nasilja.

**ANALIZA KRIVIČNIH
POSTUPAKA I IZREČENIH
ZAŠTITNIH MJERA
ZA RODNO ZASNOVANO
NASILJE U FEDERACIJI
BOSNE I HERCEGOVINE**

1.1. Zakonski okvir i politike

Rodno zasnovano nasilje je bilo koji oblik nasilja koji se provodi nad osobom samo zbog pripadnosti određenom spolu, upotrebom fizičke ili psihičke sile, uključujući silovanje, fizičko nasilje, seksualno uznemiravanje, incest i pedofiliju.⁵⁵ Uprkos načelno neutralnoj formulaciji (često se ne naglašava sastavni dio „...nad ženama“), ovaj izraz se gotovo jedinstveno koristi za označavanje nasilja nad ženama i obratno. Rodno zasnovano nasilje nastaje kao rezultat nejednake podjele moći između muškaraca i žena, pa tako i relevantni međunarodni akti određuju da će ovaj izraz označavati nasilje koje je usmjereno protiv žene, zato što je žena, ili nasilje koje disproportionalno više pogađa ženu.⁵⁶ Nasilje nad ženama predstavlja oblik kršenja ljudskih prava, zbog čega su, prema Obrazloženju Istanbulske konvencije, „Članice obavezne da organiziraju svoj odgovor na sve oblike nasilja obuhvaćene ovom konvencijom tako da nadležni organi mogu brižljivo da sprečavaju, istražuju, kažnjavaju i osiguraju reparaciju za takva djela nasilja. Ako u tome ne uspiju, država je odgovorna za čin koji bi inače bio isključiva odgovornost aktera koji ne istupa u ime države“.⁵⁷

U skladu sa preuzetim obavezama treba posmatrati zakonodavni okvir i politike na nivou države, entiteta i BD BiH. Ustav FBiH garantuje zabranu diskriminacije na osnovu spola, kao preduslov za prevenciju nasilja nad ženama, a dodatno su na nivou entiteta usvojeni brojni akti kojima se implementiraju načela sadržana u Zakonu o zabrani diskriminacije u BiH⁵⁸ i Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH⁵⁹. Ova dva zakona inače predstavljaju okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH i uređuju sistem zaštite od diskriminacije, između ostalog, na osnovu spola. Pored ovih zakona, Porodični zakon FBiH⁶⁰ zabranjuje nasilje u porodici, a Krivični zakon FBiH⁶¹ (u daljem tekstu: *KZ FBiH*) inkriminira nasilje u porodici, kao i niz drugih krivičnih djela, koja jesu definisana na rodno neutralan način, osim onih djela koja se po svojoj prirodi mogu odnositi samo na žene kao oštećene, ali daju osnovu i za procesuiranje počinitelja i zaštitu oštećenih u smislu nasilja na osnovu spola. Ovim se stvara okvir za opću prevenciju nasilja nad ženama, između ostalih krivičnih djela. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH⁶² definiše mjere i mehanizme zaštite u slučajevima nasilja

⁵⁵ Definicija izvorno sadržana u *One hundred words for equality: A glossary of terms on equality between women and men* od strane Office for Official Publications of the European Communities, European Communities, 1998, preuzeta sa sajta Autonomnog ženskog centra Beograd.

⁵⁶ Član 3. tačka d.) Istanbulske konvencije.

⁵⁷ Istanbulska konvencija – Obrazloženje (Explanatory report), Tačka 59.

⁵⁸ Zakon o zabrani diskriminacije BiH („Službene novine BiH“, br. 59/09 i 66/16).

⁵⁹ Zakon o ravnopravnosti spolova BiH - prečišćeni tekst („Službene novine BiH“, br. 32/10).

⁶⁰ Porodični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/05, 41/05).

⁶¹ KZ FBiH („Službene novine BiH“, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10 i 42/11).

⁶² Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 20/13).

u porodici.⁶³ Novine koje donosi Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, usvojen u decembru 2012. godine u Parlamentu FBiH, ogledaju se u preciziranju pojma nasilja u porodici, propisivanju hitnog postupka u izricanju zaštitnih mjera, imajući u vidu njihovu svrhu zaštite žrtve nasilja, propisivanje drugih oblika zaštite žrtve nasilja, kao što su: utvrđivanje izvora finansiranja sigurnih kuća, donošenje programa mjera na federalnom i kantonalnom nivou za prevenciju, zaštitu i borbu protiv nasilja u porodici, obaveza uspostave referalnih mehanizama za postupanje u postupku zaštite žrtve nasilja u svakoj lokalnoj zajednici i obaveza multidisciplinarnog pristupa u pružanju zaštite žrtvi nasilja, uključujući i obavezu vođenja statističkih podataka o prijavljenim slučajevima nasilja.⁶⁴

Pored ustavnog i zakonskog okvira, institucije BiH, entiteta i BD BiH su donijele i niz politika u vidu strateških dokumenata koji su usmjereni isključivo ili indirektno na prevenciju nasilja nad ženama, poput već citiranih strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.⁶⁵

Međutim, bez obzira na postignuti napredak u formalnom smislu i definiranim politikama, i dalje postoje problemi, koji su s jedne strane vezani za neusaglašenost zakona u različitim jurisdikcijama, u smislu inkriminacije nasilja i zaštite žrtava, ali većim dijelom za njihovu nedosljednu implementaciju i prepreke efikasnoj prevenciji nasilja nad ženama.⁶⁶ Riječ je najvećim dijelom o preovladavajućem neprepoznavanju nasilja nad ženama kao akta kršenja ljudskih prava, te kao šireg i alarmantnog društvenog problema.⁶⁷

1.2. Pristup sudovima

U skladu sa ranijom praksom i uspostavljenim odnosima povjerenja, a nakon sastanka održanog u martu 2016. godine, Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (u daljem tekstu: *VSTV BiH*) je dostavilo pismo preporuke kojima poziva sudove da, u skladu sa procesnim zakonima, podrže aktivnosti po projektu: „Unapređenje prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja u Bosni i Hercegovini“. Aktivnosti su podrazumijevale omogućavanje Centru za pravnu pomoć ženama iz Zenice (u daljem tekstu: *Centar*) i Fondaciji Udružene žene iz Banja Luke (u daljem tekstu: *UZBL*), kao i partnerskim nevladinim organizacijama (*Udruženje Žena BiH Mostar*, *Udruženje žena Most iz Višegrada*, *Udruženje*

⁶³ Okvirna strategija BiH, str. 11.

⁶⁴ Članom 222. KZ FBiH svako djelo nasilja u porodici je tretirano kao krivično djelo, a svrha Zakona o zaštiti od nasilja u porodici je zaštita žrtve nasilja, kroz izricanje i provedbu zaštitnih mjera. Vidi više: Rasprostranjenost i karakteristike nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, Agencija za ravnopravnost spolova u BiH, 2013., str. 28. i 29.

⁶⁵ Pored ovih posebnih dokumenata, doneseni su i šire definirani i sveobuhvatni strateški dokumenti kojima se određuje strateški pravac u prevenciji nasilja nad ženama kroz ostvarivanje ravnopravnosti spolova (Gender akcioni plan BiH), ulogu žena u miru i sigurnosti (Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325), te niz strateških dokumenata koji su u cjelosti ili svojim pojedinim dijelovima usmjereni na promociju ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena, kao preduslova za prevenciju nasilja, kroz razvoj, zapošljavanje i socijalnu inkluziju. Okvirna strategija BiH, str. 26.

⁶⁶ Ibid., str. 13.

⁶⁷ Ibid.

građana Budućnost iz Modriče i Fondacija Lara iz Bijeljine), adekvatno praćenje suđenja u predmetima rodno zasnovanog nasilja. Ovo je treći ciklus monitoringa krivičnih postupaka u predmetima rodno zasnovanog nasilja, sa novinom koja se odnosi na praćenje i analizu prekršajnih postupka za izricanje zaštitnih mjera po odredbama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH.

Pozivajući se na preporuku VSTV BiH, održani su sastanci sa predsjednicima/cama sudova na kojima se vršio aktivni i pasivni monitoring. Na sastancima su utvrđeni konačni tekstovi protokola o saradnji, određene kontakt osobe, te dogovoren konkretan način omogućavanja uvida u arhivirane i aktuelne predmete, kao i pristup ročištima za krivične postupke u toku.

U konačnici je potpisano **šest Protokola o saradnji** sa predsjednicima/cama sudova na kojima se vršio **monitoring**, i to: Kantonalni i Općinski sud u Zenici, Kantonalni i Općinski sud u Mostaru, Općinski sud u Kaknju i Općinski sud u Bugojnu. Na Kantonalnom i Općinskom sudu u Tuzli i Općinskom sudu Orašje vršen je pasivni monitoring, bez potrebe za potpisivanjem protokola o saradnji.

Potpisani Protokoli o saradnji nisu identični po sadržini, jer je u nekoliko slučajeva, neposredno na sastancima, vršena intervencija u tekst protokola, te njegovo usklađivanje sa zahtjevima predsjednika/ca sudova na kojima se vršio monitoring. Izmjene protokola o saradnji nisu otežale proces monitoringa, osim djelimično na Općinskom sudu u Mostaru. U odnosu na ovaj sud, u sadržaj protokola je uključena i odredba koja se tiče zaštite ličnih podataka. Dodavanje odredbi o zaštiti ličnih podataka smatramo primjerom dobre prakse, jer je u interesu svih subjekata nadležnih za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja da lični podaci nijedne osobe ne budu zloupotrebjeni, odnosno da budu obrađeni u mjeri i obimu koji je neophodan za postizanje određene svrhe. Obradeni podaci pribavljeni monitoringom krivičnih postupaka su u cjelosti **anonimizirani**, od faze prikupljanja podataka (kroz spise predmeta), preko popunjavanja obrazaca koje su monitorke dostavljale analitičarki, do analiziranja podataka i sačinjavanja izvještaja. Centar već četvrti put⁶⁸ provodi monitoring pravosuđa na istim principima nemiješanja u sudski postupak, nepristrasnosti, profesionalnosti i povjerljivosti, a koji nikad nisu dovedeni u pitanje. Iako pozdravljamo navedenu praksu, koja je u skladu sa Zakonom o zaštiti ličnih podataka BiH⁶⁹, dodavanje odredbi o zaštiti ličnih podataka u protokole o saradnji je uveliko otežalo proces prikupljanja, sortiranja i anonimiziranja podataka za kontakt osobu na predmetnom Sudu, što je sve usporilo proces praćenja.

Iako je bio ograničen period praćenja, na pojedinim sudovima, kao što je Općinski sud u Mostaru, evidentno je drastično manje aktuelnih predmeta po navedenim krivičnim djelima. Na ovom sudu je uočen najmanji broj predmeta po praćenim krivičnim djelima, uz značajna odgađanja ročišta, uslijed ozbiljnih kadrovskih manjaka. Manjak

⁶⁸ Tri puta je vršen monitoring krivičnih postupaka vođenih pred općinskim i kantonalnim sudovima u FBiH, a jednom je vršen monitoring rada Kantonalnog tužilaštva Zeničko-dobojskog kantona.

⁶⁹ „Sl. novine BiH“, broj: 49/06, 76/11 i 89/11.

broja predmeta po praćenim krivičnim djelima treba obazrivo tumačiti, jer to ne znači da je manje djela nasilja nad ženama. Samo se dio počinjenih djela nasilja protiv žena prijavljuje nadležnim organima gonjenja, koji s druge strane ne procesuiraju sve prijavljene počinitelje, zavisno od raspoloživih/prikupljenih dokaznih sredstava.

Sa Kantonalnim sudom u Mostaru je, kao što je navedeno, potpisan protokol o saradnji, ali do takve saradnje, nažalost, nije došlo. Određena kontakt osoba nikad nije dostavila raspored suđenja, podatke o arhiviranim predmetima niti bilo koji drugi podatak važan za monitoring. Centar se u više navrata i na više načina obraćao Sudu, ali nismo dobili odgovor. Zbog toga, nijedan podatak u ovom izvještaju se ne odnosi na Kantonalni sud u Mostaru.

1.3. Metodologija praćenja i struktura analize

Monitoring je, na svim sudovima, vršen u periodu od marta 2016. godine do decembra 2016. godine. Proces monitoringa je podrazumijevao prikupljanje, verifikaciju i stavljanje prikupljenih podataka u funkciju, kroz popunjavanje unaprijed pripremljenih i jedinstvenih pojedinačnih izvještaja nakon obavljenog monitoringa, kao i integralne tabele za svaku monitororku, a koja se periodično dostavljala analitičarki. Održavanjem periodičnih koordinacionih sastanaka, monitoring timovi Centra i UZBL su ustanovili jedinstvenu formu izvještavanja, razmjenjivali iskustva, dobre prakse u savladavanju prepreka u pristupu sudovima, kao i strukturu konačne analize.

Za ovu analizu i potrebe projekta, pet monitororki su prikupljale podatke aktivnim monitoringom suđenja – prisustvom na ročištima, te pasivnim monitoringom, u smislu vršenja uvida i prikupljanja arhivirane građe za krivične predmete u fokusu. Aktivni monitoring je obuhvatao neposredno praćenje postupaka kroz osiguran pristup monitororki ročištima, od kojih su neka bila zatvorena za javnost. Dozvoljavanje pristupa ročištima je ključno za uočavanje prakse sudova i tretman oštećene u postupku kroz pružanje psihološke i pravne pomoći, neformalno ponašanje tužitelja spram optuženog i oštećene, kao i kvalitet pouke o mogućnosti postavljanja imovinskopravnog zahtjeva.

Praćenje je obuhvatalo krivične postupke gdje su žrtve/oštećene žene ili djevojke i to za:

- a) Krivična djela protiv života i tijela (Ubistvo; Teška tjelesna povreda; Laka tjelesna povreda)
- b) Krivična djela protiv spolne slobode i morala (Silovanje; Spolni odnošaj s nemoćnom osobom; Spolni odnošaj sa djetetom; Bludne radnje; Zadovoljenje pohote pred djetetom ili maloljetnikom; Navođenje na prostituciju; Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije; Rodoskrvnuće)
- c) Krivična djela protiv braka, porodice i mladeži (Nasilje u porodici; Izbjegavanje izdržavanja; Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom).

Monitorisano je **249 krivičnih predmeta i 134 predmeta** koja se odnose na izricanje **zaštitnih mjera** prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici FBiH.

Izveštaj prati ranije ustanovljenu strukturu analize krivičnih postupaka⁷⁰, tako da će u prvom dijelu najprije biti predstavljen zakonski okvir i politike borbe protiv rodno zasnovanog nasilja u FBiH. Slijedi predstavljanje uspostavljene saradnje sa sudovima, praćeno metodologijom prikupljanja podataka, kao i statističkim presjekom stanja monitorisanih predmeta.

Nakon ovih uvodnih razmatranja, koja za cilj imaju da se približi postojeća situacija i cjelokupan proces monitoringa, u drugom dijelu će najprije biti predstavljena analiza cjelokupnog uzorka krivičnih djela, sa razdvojenim dijelovima koji se tiču materijalnoopravnih i procesnoopravnih aspekata. Materijalnoopravni aspekti obuhvataju razmatranje pitanja pravnih kvalifikacija (kvalifikacija djela u osnovnom ili kvalifikovanom obliku), kaznene politike (vrsta i visina izrečenih krivičnoopravnih sankcija onda kada je donesena osuđujuća presuda), te olakšavajuće i otežavajuće okolnosti (uočavanje najčešćih olakšavajućih/otežavajućih okolnosti koje sudovi izriču, a koja imaju značajan uticaj na izrečenu krivičnopravnu sankciju). Procesnoopravni aspekti obuhvataju analizu poštivanja prava na suđenje u razumnom roku (uzevši u obzir da se radi o pravnom standardu čija konkretizacija ovisi od okolnosti u datom slučaju), zaštitu svjedokinja tokom postupka (pružanje neophodne psihološke, pravne i druge stručne pomoći, priznavanje posebnih statusa svjedoka, blagovremeno i potpuno informisanje na odgovarajući način), te ostvarivanje naknade štete putem imovinskoopravnih zahtjeva (upoznavanje, na adekvatan način, oštećenih sa mogućnošću postavljanja imovinskoopravnog zahtjeva, te analiza slučajeva u kojima je takav zahtjev zaista i postavljen, kako bi se izveo zaključak da li se radi o proklamovanom pravu, koje zapravo nikad nije zaživjelo u praksi krivičnih sudova).

U drugom dijelu će potom biti predstavljena analiza predmeta po pojedinim krivičnim djelima, za razliku od prethodne analize koja se odnosila na totalitet praćenih predmeta bez obzira o kojem krivičnom djelu unutar fokusne grupe se radi. Svrha je da se razdvojeno tretiraju tendencije po pojedinim krivičnim djelima, pošto će zaključci biti relevantniji uslijed manjeg i homogenijeg uzorka. U trećem naslovu unutar drugog dijela je sadržana analiza prekršajnih postupaka u kojima su izricane zaštitne mjere na osnovu Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Treći, završni dio obuhvata zaključna razmatranja i preporuke, budući da analiza i zaključci koji budu proistekli iz analize predstavljaju bazu za korisne i ostvarive preporuke, čime se cjelokupan izvještaj stavlja u funkciju poboljšanja postojećeg stanja i ukazivanja na potrebu za sistemskim pristupom rješavanju problema nasilja nad ženama.

⁷⁰ „Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj“, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Zenica i Banja Luka, 2014.

1.4. Struktura uzorka

Tabela 1: Praćeni predmeti razvrstani po krivičnim djelima

KRIVIČNO DJELO	Praćeno
166 Ubistvo	14
172 Teška tjelesna povreda	2
173 Laka tjelesna povreda	30
203 Silovanje	8
204 Spolni odnošaj s nemoćnom osobom	1
205 Spolni odnošaj zloupotrebom položaja	1
206 Prinuda na spolni odnošaj	1
207 Spolni odnošaj s djetetom	8
208 Bludne radnje	17
210 Navođenje na prostituciju	2
211 Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije	4
216 Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom	2
222 Nasilje u porodici	146
223 Izbjegavanje izdržavanja	5
362 Nasilničko ponašanje	2
Nešto drugo	6
TOTAL	249

Napomena: Broj krivičnih djela je veći od broja krivičnih predmeta obzirom da je u određenom broju predmeta došlo do spajanja postupaka povodom dva ili više optuženih i/ili dva ili više krivičnih djela. U odnosu na kaznenu politiku, uključujući tu i odmjeravanje krivičnopravne sankcije (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), te tretman oštećene u toku postupka bit će relevantan ukupan broj završenih predmeta, koji iznosi 225.

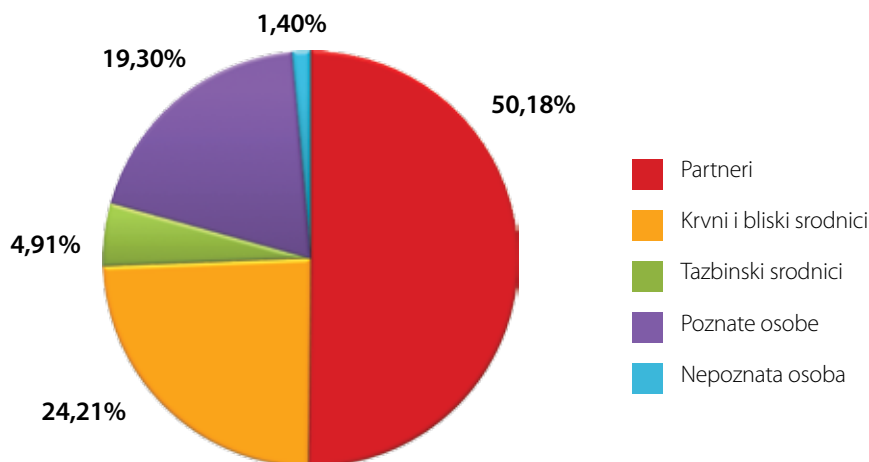
II ANALIZA

2.1. Analiza cjelokupnog uzorka krivičnih djela

Pristup pravdi za žrtve nasilja nad ženama se sastoji iz nekoliko ključnih elemenata: a) inkriminacija nasilja u krivičnom zakonodavstvu da bi se omogućilo procesuiranje počinitelja u krivičnom postupku, b) obaveza prijavljivanja nasilja nadležnim organima, c) obaveza izricanja hitnih mjera zaštite žrtve i njene djece, d) efikasna istraga djela nasilja, e) zaštita svjedoka, f) dostupnost pravne pomoći žrtvama, g) kažnjavanje počinitelja srazmjerno težini počinjenog djela, te h) osiguranje naknade štete žrtvi.⁷¹ U ovom dijelu izvještaja, analizirat će se efikasnost procesuiranja krivičnih djela nasilja nad ženama, razdvojena po pojedinim aspektima, kako je označeno u naslovima.

Prije toga, važno je naglasiti da su osobe ženskog spola često izložene ozbiljnim oblicima nasilja, pogotovo verbalnom, fizičkom, psihološkom, seksualnom nasilju, silovanju i sl., a statistike pokazuju da je svaka treća žena u svijetu žrtva nasilja, te da su počinitelji tog nasilja najčešće njihovi sadašnji ili bivši partneri.⁷² Takve tendencije pokazuju i zaključci izvedeni nakon ove analize, kao što je vidljivo iz grafičkog prikaza (Grafikon 1).

Grafikon 1.
Odnos počinioca spram žrtve

Napomena uz grafikon 1: u pet predmeta su po dva počinitelja; u 21 predmetu gdje su počinitelji partneri (muž, bivši muž, vanbračni partner), pored žena, u trenutku nasilja, bila su prisutna i djeca, a u dva predmeta i drugi srodnici; u četiri predmeta u kojima je nasilnik bio sin, pored majke, pominju se i njena druga djeca ili drugi tazbinski srodnici; u jednom predmetu oštećena je kćerka, ali se pominje i njeno dijete – stoga se pojavljuje veći broj počinitelja kada se uzmu u obzir odnosi sa svim direktnim žrtvama ili onima koje su samo pomenute kao prisutne, ali nisu imenovane u presudama.

⁷¹ Okvirna strategija BiH, str. 20.

⁷² Narandžasti izvještaj 2016: Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini, str. 34.

Prema prikupljenim podacima u odnosu na ukupan broj monitorisanih predmeta, proizilazi da je **u više od polovine predmeta, počinitelj bio intimni partner** (sadašnji ili bivši) oštećene. Unutar ovih 50,18%, najveći procenat otpada na muževe (31,23%), potom po zastupljenosti dolaze vanbračni partneri (8,42%), bivši muševci (5,96%), kao i bivši vanbračni partneri (2,11%), momak/bivši momak (1,75%, odnosno, 0,70%). Krvni srodnici (otac, brat, sin, djed) su počinitelji u 24,21% predmeta, dok je u 19,30% predmeta počinitelj poznanik oštećene (komšija, osoba iz radnog okruženja itd.). Svekar i drugi tazbinski srodnici su počinitelji u 4,91% predmeta, dok je u samo 1,40% predmeta počinitelj bio nepoznat oštećenoj. Navedeno jasno pokazuje da su osobe iz bliskog okruženja žena opasnije po njihovo zdravlje i fizički integritet, nego poznanici ili nepoznate osobe.

Prema dobnoj strukturi, najveći broj počinitelja pripada rasponu između 46 i 50 godina (čak 18,10%), potom slijedi raspon između 41 i 45 godina, kojem pripada 16,50%, zatim slijede dvije kategorije sa jednakim procentom zastupljenosti i to kategorija između 18 i 24, te kategorija između 25 i 30 godina.

2.1.1. Materijalnopравни aspekti

2.1.1. a) Pravna kvalifikacija

Kao što je isticano i u drugim izvještajima i analizama⁷³, najčešći problem sa pravnim kvalifikacijama se odnosi na procesuiranje počinitelja za osnovni, tj. nekvalifikovani oblik, za koji su uvijek zapriječene blaže sankcije, iako iz činjeničnog opisa proizilazi da se radi o kvalifikovanom obliku. Drugi problem uočen u okviru ovog monitoringa se odnosi na opredjeljivanje tužilaštava i sudova za blaži oblik kvalifikovanog djela. Ponekad se radi o kvalifikovanom obliku djela, međutim iz činjenica proizilazi drugi kvalifikovani oblik, jer povodom jednog djela može biti i više kvalifikovanih oblika sa različitim zapriječenim sankcijama.

Kada uzimamo u obzir totalitet predmeta, 55,50% počinitelja je procesuirano za kvalifikovani oblik, dok je 44,50% procesuirano za osnovni oblik. **Iako je kvalifikovani oblik utvrđen u većini predmeta, ovakvo brojčano stanje ne mijenja zaključak da je u značajnom broju slučajeva djelo kvalifikovano kao osnovni oblik, a trebalo je biti tretirano kao kvalifikovani oblik.**

Analizirajući predmete u kojima je djelo označeno u kvalifikovanom obliku, najveći procenat otpada na krivično djelo Nasilje u porodici, kako u odnosu na ukupan uzorak svih krivičnih djela, tako i u odnosu na uzorak krivičnih djela nasilja u porodici. Utvrđeno je 118 kvalifikovanih djela u predmetima Nasilja u porodici, što čini 80,80% od ukupnog broja predmeta po ovom krivičnom djelu (u odnosu na stav 2. je zabilježeno 100 predmeta, u odnosu na stav 3. zabilježeno je šest predmeta, a 12 u odnosu na stav 4.).

⁷³ Vidjeti: Krivična odgovornost i sankcioniranje počinitelja nasilja u porodici - Analiza i preporuke o krivičnopравnim sankcijama u predmetima nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini, OSCE, Sarajevo 2011, str. 63.; „Izvještaj i analiza prae-nja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj“, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Zenica i Banja Luka, 2014., str. 29. i 30. (u elektronskoj formi).

Budući da u brojčanoj strukturi suvereno dominira krivično djelo Nasilje u porodici, sa čak 57,30%, na tom uzorku je najlakše i uočiti pretežno blaže kvalificiranje djela.⁷⁴

Uočena su dva zabrinjavajuća zaključka. Tužilaštva i sudovi, s jedne strane, ne uzimaju u obzir djecu kao oštećene, čak i ako su djeca prisutna prilikom konkretnog čina nasilja.⁷⁵ S druge strane, onda kada su djeca direktne žrtve fizičkog napada i prepoznati kao oštećeni, takvo djelo se ne kvalifikuje na odgovarajući način. Uzimanje u obzir maloljetne djece kao oštećenih znači da se djelo treba kvalifikovati kao član 222. stav 4. (osnovni oblik djela nasilja počinjen prema djetetu ili maloljetniku), za koji je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine. Pogrešna kvalifikacija unutar istog člana dovodi do znatno blažeg kažnjavanja počinitelja. Uprkos tome, evidentirani su slučajevi kada se djelo kvalifikovalo u osnovnom obliku ili neodgovarajućem težem obliku, uprkos prisustvu i fizičkom napadu na maloljetnu djecu, kao što pokazuju sljedeći primjeri.

Primjeri:

- „...po dolasku u porodičnu kuću u vidno alkoholisanom stanju u kojoj boravi sa svojom suprugom i petero maloljetne djece, nasiljem ugrozio mir oštećene supruge i oštećenog maloljetnog sina, tako što je nakon verbalne prepirke u spavaćoj sobi dok je oštećena ležala na krevetu, istoj otvorenim dlanom udario dva puta šamar, a potom je počeo daviti, u kojem momentu je u spavaću sobu ušao maloljetni sin oštećene i sam oštećeni, te pomogao oštećenju da izađe iz sobe, nakon čega je isti prišao maloljetnom oštećenom, te mu šakom zadao više udaraca u predjelu glave, nakon čega je oštećenju sa maloljetnim oštećenim ukazana ljekarska pomoć u JU Dom zdravlja..“ Navedeno djelo je kvalifikovano kao stav 2. člana 222. (oblik podrazumijeva da je djelo iz stava 1. učinjeno prema članu porodice s kojim počinitelj živi u zajedničkom domaćinstvu), iako su bili ispunjeni uslovi za kvalifikaciju po stavu 4. istog člana zbog toga što je oštećeni i maloljetnik (a za koji oblik je inače predviđena strožija kazna). **Blaža kvalifikacija je doprinijela uslovnoj osudi počinitelja.**
- U drugom primjeru, počinitelj je pretukao svoju suprugu, „...kad mu se supruga suprotstavila, braneći kćerku i sina od udaraca koje im je zadavao, naočigled djece udario je zatvorenom šakom u lice i izbio četiri prednja zuba, dok je maloljetnu kćerku vrijeđao riječima: glupačo, kravo, majmune, kurvo, drogerašico, udaravši je pritom šakama, čizmom i metalnim upaljačem u glavu, a maloljetnog sina podigao za kosu i stavio nož oko vrata. Uprkos tome, djelo je kvalificirano kao član 222. stav 2. KZ FBiH (Nasilje nad članom porodice sa kojim počinitelj živi u istom domaćinstvu), čime su zanemarena maloljetna djeca kao oštećeni. **Blaža kvalifikacija je doprinijela uslovnoj osudi počinitelja.** U sljedećem predmetu, maloljetna kćerka je prisustvovala verbalnim prepirkama

⁷⁴Nakon toga slijede kvalifikovana krivična djela Bludne radnje u 50,00% od ukupnog broja predmeta po ovom krivičnom djelu, potom Lake tjelesne povrede sa 17,90%, te krivično djelo Ubistvo sa 25,00%, Spolni odnošaj s djetetom sa 50,00% i Silovanje sa 44,40%.

⁷⁵Onda kada djeca prisustvuju činu fizičkog nasilja oca nad majkom ili su direktno pogođeni napadom, takvim ponašanjem je ugrožen mir i psihičko zdravlje djeteta/maloljetnika.

između roditelja, nakon čega je počinitelj (otac maloljetnog djeteta) izvršio fizički napad tako što je oborio majku na krevet i počeo je daviti, a nakon toga i udarati pesnicama u predio lica. **Čitavo vrijeme trajanja napada, maloljetna kćerka je bila prisutna**, ipak djelo je kvalifikovano kao član 222. stav. 2., a ne kao stav. 4. **Blaža kvalifikacija je doprinijela uslovnoj osudi počinitelja.**

Blaža kvalifikacija je uočljiva i kod drugih krivičnih djela, poput krivičnog djela Ubistvo.

Primjeri:

- Sud je kvalifikovao djelo Ubistvo u osnovnom obliku, iako je u obrazloženju naveo da je **izvršeno na bezobziran način**, iako je **pokazana upornost prilikom učinjenja djela (šest uboda nožem)**, iako je djelo učinjeno **na javnom mjestu u prisustvu velikog broja građana**, što ukazuje na njegovu bezobzirnost, i iako je počinitelj prethodno oštećenu jedno vrijeme pratio i uznemiravao.
- Djelo ubistva je kvalificirano u osnovnom obliku, uprkos okolnostima navedenim u optužnici i kasnije utvrđenim u postupku, a koje se tiču načina izvršenja djela, budući da je **počinitelj žrtvu pretukao, zadavio, bacio tijelo na smetlišće gdje su ga neko vrijeme trgale životinje, da bi potom tijelo pronašli prolaznici, što je šokiralo javnost u tom mjestu i šire.**
- Žrtvu je u kući, u prisustvu gostiju, najprije **pretukao maloljetni sin** koristeći kaiš (sa metalnom kopčom), šlauf za vodu, električni kabl i plastičnu banjicu, a potom je **vanbračni partner izudarao šakama i nogama, zatim je u više navrata podigao iznad svoje glave i bacao na pod, da bi joj, nakon što je izgubila svijest, više puta skočio nogama na glavu.** Nakon izvršenja djela, počinitelj je oduzeo prisutnim osobama mobitele, kako ne bi pozvali policiju. Svjedoci su tek drugi dan pozvali hitnu pomoć, ali je **žrtva preminula uslijed fatalnih povreda i oticanja mozga.** Postupajuće tužilaštvo i postupajući sud su ovo djelo kvalifikovali u osnovnom obliku, neuzimajući u obzir svirepost i brutalnost djela u prisustvu više osoba, kao i dugotrajne i intenzivne bolove koje je žrtva trpila gotovo tri dana, prije nego što je preminula. Sud u ovom slučaju nije pronašao čak ni otežavajuće okolnosti.
- Nakon seksualnog odnosa, u mirnom stanju, **bez prethodnih svađa ili bilo kojeg oblika razdraženosti, počinitelj je suprugu počeo milovati, a potom i daviti, dok nije prestala davati znakove života.** Nakon što je usmratio suprugu, obukao je i sjedeći pored tijela supruge pozvao i sačekao policiju. Sud je prihvatio kvalifikaciju djela u osnovnom obliku, kompenzirajući je sa otežavajućim okolnostima – činjenicom da je počinitelj iskoristio trenutak intimne bliskosti kada je počeo daviti žrtvu, koja nije očekivala napad, te nije bila u mogućnosti da pruži bilo kakav otpor.

Problemi sa kvalifikacijama se javljaju i kada tužilaštvo pogrešno kvalifikuje djelo, bez obzira na oblik.

Primjer:

- U predmetu Spolni odnošaj s djetetom, u kojem je očuh bio počinitelj, tužilaštvo je kvalifikovalo djelo kao „dva djela silovanja“ (budući da je izvršeno više spolnih odnošaja s istom osobom), što je pogrešna kvalifikacija budući da je žrtva dijete, pa je *sud izmijenio kvalifikaciju u član 207.* – Spolni odnošaj s djetetom. Tu nisu prestali problemi sa kvalifikacijom, jer je djelo počinjeno u više navrata, a sud je to tretirao kao osnovni oblik, iako se mogao opredijeliti za član 207. stav 4., u kojem je predviđeno da je počinjeno više spolnih odnošaja istom prilikom. Isto djelo nije prepoznato ni kao produženo.

Sticaj je uočen u 34 predmeta, od toga je najveći broj posmatranih krivičnih djela u sticaju sa drugim, nesrodnim krivičnim djelima, poput krivičnih djela Oštećenje tuđe stvari, Teška krađa, Razbojništvo, Ucjene itd. Onda kada su ispunjeni uslovi za sticaj srodnih djela nasilja nad ženama, tužilaštvo i **sudovi najčešće propuste da uoče postojanje sticaja.** Dodatni problem predstavlja izostanak kvalifikovanja djela kao produženog, onda kada je iz činjeničnog opisa sadržanog u optužnici evidentno da je počinitelj isto/istovrsno djelo izvršio u nekoliko navrata prema istoj oštećenoj. Inače, kada počinitelj počini produženo krivično djelo, prema zakonskim odredbama neće se primijeniti odredbe o sticaju krivičnih djela.⁷⁶ U jednom od praćenih predmeta, dugotrajno nasilje u porodici, uključujući i seksualno nasilje, za koje je ranije dijelom procesuiran i novčano kažnjavao, nije kvalifikovano kao produženo krivično djelo.

Iz svega navedenog se može zaključiti da tužilaštva, uz prihvatanje sudova, nerijetko blaže kvalifikuju djela rodno zasnovanog nasilja, uključujući tu opredjeljivanje za osnovni oblik, blaži kvalifikovani oblik ili neuočavanje sticaja i/ili produženog krivičnog djela onda kada je to evidentno iz činjeničnog stanja, a što sve posljedično dovodi i do blažeg kažnjavanja počinitelja.

2.1.1.b) Kaznena politika

Izrečene sankcije u praćenim predmetima su analizirane kako bi se dobio podatak o učestalosti izricanja pojedinih krivičnih sankcija, kao i druge pojedinosti koje karakteriziraju sankcije izrečene za djela rodno zasnovanog nasilja, što znači da su uzeti u obzir samo završeni predmeti. Sankcije ili drugi odgovarajući tretmani osuđenog su, shodno rješenjima iz Zakona o krivičnom postupku FBiH (u daljem tekstu: *ZKP FBiH*), razvrstani na kazne (zatvor, dugotrajni zatvor, maoljetnički zatvor i novčanu kaznu), mjere upozorenja (sudska opomena i uslovna osuda), sigurnosne mjere (obavezno psihijatrijsko liječenje; obavezno liječenje od ovisnosti; zabrana vršenja poziva, aktivnosti ili funkcija; zabrana upravljanja motornim vozilom; lišenje predmeta), te odgojne mjere (disciplinske mjere, mjere pojačanog nadzora i zavodske mjere).

⁷⁶ Član 55. KZ FBiH „Produženo krivično djelo je počinjeno kad je počinitelj s namjerom učinio više istih ili istovrsnih krivičnih djela koja, s obzirom na način počinjenja, njihovu vremensku povezanost i druge stvarne okolnosti koje ih povezuju čine jedinstvenu cjelinu.“

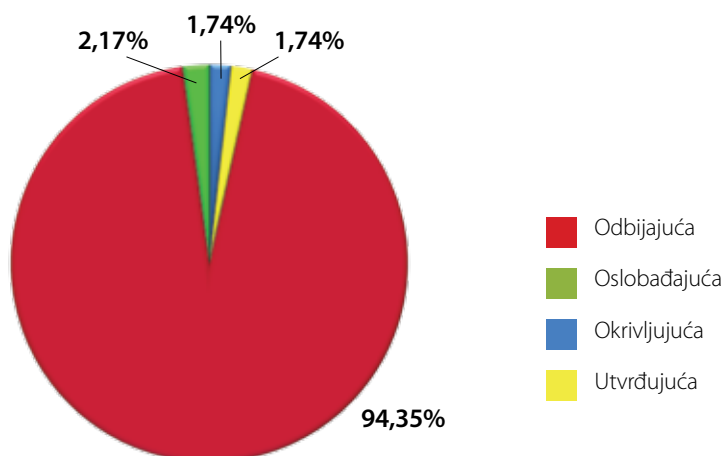
Iako se slažemo da opći statistički podaci o ukupnosti izrečenih sankcija za određena krivična djela za neko razdoblje nisu podesni da sami za sebe utemelje zaključak o politici kažnjavanja, kroz proces monitoringa se prikupljaju podaci o cjelokupnom predmetu, ne samo o izrečenim sankcijama, zbog čega se može utemeljeno analizirati adekvatnost kaznene politike. Iako zakonodavac često određuje minimum i maksimum kazni, sprečavajući tako sud da ublažava, osim izuzetno, kaznenu politiku ispod one granice koju zakonodavac prema svom viđenju u datom trenutku i u neposrednoj budućnosti, smatra adekvatnom i legitimnom⁷⁷, opredjeljenje sudova za određenu vrstu i visinu krivičnopravne sankcije se razmatra uvažavajući povezanost općeg i posebnog dijela krivičnog zakona (poput odredbi o odmjeravanju kazni i eventualno ublažavanju kazni).⁷⁸

Od ukupnog broja praćenih predmeta, 90,40% (225 predmeta) se okončalo donošenjem presude (odbijajuće, utvrđujuće, okrivljujuće ili oslobađajuće), a u 9,60% predmeta postupak nije okončan. Od ukupnog broja završenih predmeta u 96,52% predmeta su donosene osuđujuće presude (u koju brojku ubrajamo i utvrđujuće presude, kojima se utvrđuje da je protivpravno djelo učinjeno u stanju neuračunljivosti, na osnovu čega se počinitelju izriče sigurnosna mjera), oslobađajuće presude su donesene u 1,74% predmeta, dok su odbijajuće donesene u 1,74% predmeta. Svi ostali zaključci koji se tiču zastupljenosti pojedinih sankcija će biti izvedeni u odnosu na ukupan broj predmeta koji su završeni i to donošenjem okrivljujućih i utvrđujućih presuda. U nastavku je grafički prikaz zastupljenosti pojedinih vrsta sankcija, u odnosu na praćene završene predmete (Grafikon 2).

60

ANALITIČKI IZVJEŠTAJ

Grafikon 2:
Presude

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Tako i V. Ikanović, predavanje na seminaru u organizaciji CEST RS, održana 14.05.2015. godine u Tuzli, „Rasprava o pojedinim pitanjima iz sudske prakse u krivičnoj oblasti u pogledu nejednakosti“, pod nazivom Kaznena politika u BiH i praksa sudova.

Tabela 2: Struktura izrečenih sankcija

SANKCIJE		Broj	%	
Mjere upozorenja	63,22%	Uslovne osude	152	62,81%
		Sudska opomena	1	0,41%
Kazne	25,62%	Zatvor	51	21,07%
		Dugotrajni zatvor	2	0,83%
		Novčana kazna	9	3,72%
Sigurnosne mjere	10,33%	Obavezno psihijatrijsko liječenje	10	4,13%
		Obavezno liječenje od ovisnosti	1	0,41%
		Lišenje predmeta	14	5,79%
Odgojne mjere	0,83%	Mjere pojačanog nadzora	2	0,83%
UKUPNO		242		

Napomena: ukupan broj sankcija je veći od broja završenih predmeta s obzirom da je u nekoliko predmeta izrečeno više krivičnihopravnih sankcija.

U strukturi izrečenih sankcija (Tabela 2) dominiraju mjere upozorenja, konkretnije uslovne osude koje su izrečene u 152 predmeta (što čini 62,81%). Potom slijede kazne izrečene u 62 predmeta (25,62%), od kojih su najčešće izricane kazne zatvora (82,25% u odnosu na ukupnost kazni), novčana kazna (14,51% u odnosu na ukupnost kazni), te dugotrajni zatvor (3,22% u odnosu na ukupnost kazni). Sigurnosne mjere su izrečene u 10,33% predmeta, a odgojne mjere u 0,83%. Uočeni su slučajevi kada je, uprkos postojanju pretpostavki, izostalo određivanje sigurnosnih mjera. Tako je u jednom predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici počinitelj priznao krivicu, dok je u spisima navedeno da se radi o ovisniku o narkoticima, pa ipak nije izrečena sigurnosna mjera.

Naročito zabrinjavaju uočeni slučajevi blažeg kažnjavanja za pokušaj izvršenja težih krivičnih djela. Zanimaraju se odredbe KZ FBiH koje predviđaju da će se za pokušaj krivičnog djela počinitelj kazniti u granicama kazne propisane za to djelo, a da se može, kao izuzetak, blaže kazniti. Onda kada se sudovi opredijele za blaže kažnjavanje, takvu odluku je neophodno obrazložiti i zasnovati na postojanju značajnih olakšavajućih okolnosti.

Primjer:

- U predmetu, koji pukim slučajem nije završio smrtnom posljedicom, poznanik je oštećenu udario svom snagom u glavu sa bejzbol palicom. Oštećena je pretrpila niz teških povreda glave, životno ugrožavajućih, u vidu višestrukih prijeloma kostiju lobanje, unutrašnjeg moždanog krvarenja, krvarenja iz uha, te otoka moždanog tkiva. Uprkos nanesenim teškim povredama, opasnim po život, sa mogućim doživotnim posljedicama, sud je počinitelju izrekao kaznu zatvora u trajanju od dvije godine i šest mjeseci, pri tome ne uočavajući nijednu otežavajuću okolnost.

Uslovne osude prevladavaju za krivična djela Nasilje u porodici. Većina kazni zatvora koja je utvrđena uslovnim osudama je relativno niska, a prikupljeni podaci pokazuju da je u

svim slučajevima određivanja uslovne osude sud utvrdio kaznu zatvora do godinu dana. Određeno vrijeme provjeravanja varira, budući da prema KZ FBiH može biti od jedne do pet godina. Tako je u većini predmeta u kojima je izrečena uslovna osuda određeno najkraće vrijeme provjeravanja u trajanju do 12 mjeseci (u čak 50,00% predmeta), potom slijedi dužina vremena provjeravanja 18 do 24 mjeseca sa 28,29%, te između 12 do 18 mjeseci sa 15,79%. Preostali procenat od 5,92% otpada na vrijeme provjeravanja duže od 24 mjeseca. Shvatanje nasilja u porodici kao djela od manjeg značaja i manje opasnosti po utvrđene društvene vrijednosti dovodi do blagog kažnjavanja počinitelja. Ovakvoj kaznenoj politici doprinosi već istaknuta okolnost da se kroz pravne kvalifikacije uglavnom izostavljaju maloljetna djeca kao oštećeni. Osim toga, sudovi po automatizmu izriču uslovne osude ili eventualno novčane kazne, iako se u odnosu na te konkretne počinitelje pokazalo kao neuspješna sankcija koja ih nije odvratila od ponovnog činenja istog/istovrsnog krivičnog djela.

Primjeri:

- U predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici, sud je prepoznao i uzeo u razmatranje olakšavajuće i otežavajuće okolnosti od značaja za odmjerenje kazne. Od otežavajućih okolnosti sud je našao raniju osuđivanost, i to četverostruku, dva puta za isto djelo, a dva puta za srodno djelo, pa je izrekao novčanu kaznu. Nejasno je zašto je sud kao jednu od olakšavajućih okolnosti cijenio i (loše) imovno stanje počinitelja, odnosno njegovu nezaposlenost, pa mu je ipak odredio novčanu kaznu.
- Počinitelj je presudom Općinskog suda oglašen krivim na krivično djelo Nasilje u porodici i uslovno osuđen na jednu godinu, nakon dvije godine je počinio isto krivično djelo i ponovo je osuđen uslovno.
- U predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici, sud je formalno uzeo u obzir otežavajuće okolnosti koje se tiču upornosti i kontinuiteta u vršenju fizičkog i psihološkog nasilja nad članovima porodice, ali se ipak opredijelio na uslovnu osudu, cijeneći da će i samo prijetnjom kazne zatvora ostvariti svrhu kažnjavanja određenu zakonom, cijeneći i „specifičnost djela“, te potrebu da optuženi korigovanim ponašanjem učestvuje u daljem razvoju i odgoju svoje maloljetne djece, koja su prethodno bile žrtve upornog i kontinuiranog nasilja od strane oca.

Ipak, postoje i drugačiji, iako rijetki, primjeri u kojima je sud procijenio da uslovna osuda nije adekvatna, zbog toga što je ranije izrečena, a nije odvratila počinitelja od ponovnog izvršenja istog/istovrsnog djela.

Primjer:

- Tako je u jednom slučaju sud smatrao da ranije osude nisu odgojno djelovale na optuženoga da shvati društvenu osudu počinjenih krivičnih djela, i da prestane sa činjenjem ovakvih ili drugih krivičnih djela, pa je iz tog razloga optuženom izrekao kaznu zatvora.

Problem koji se najjače manifestuje u okviru kaznene politike, započinje sa neodgovarajućom pravnom kvalifikacijom, potom se nastavlja sa pretežnim uzimanjem u obzir olakšavajućih

okolnosti, koje se pri tome često samo nabroje, bez obrazloženja na osnovu čega ih je sud cijenio kao takve (otežavajuće ili olakšavajuće), te zašto i kako utiču na kažnjavanje, a završava sa izricanjem sankcije u minimalnoj visini ili čak i ispod zakonom određenog minimuma. Zbog navedenog se dovodi u pitanje ostvarivanje ciljeva specijalne i generalne prevencije.

2.1.1.c.) Olakšavajuće i otežavajuće okolnosti

Prilikom odlučivanja o vrsti i visini krivičnopravne sankcije, sudovi mnogo češće uočavaju olakšavajuće okolnosti, nego otežavajuće. **Tako su olakšavajuće okolnosti utvrđene u 68,00% predmeta u odnosu na ukupan broj završenih predmeta, dok je u 31,11% utvrđeno postojanje otežavajući okolnosti.** Krivično zakonodavstvo obavezuje sudove da, prilikom odmjerenja kazne, uzmu u obzir raspon kazne predviđen za konkretno krivično djelo, opštu svrhu kažnjavanja, kao i olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, koje obuhvataju „pobude za počinjenje krivičnog djela, stepen opasnosti ili povredu lica, imovine ili stvari, okolnosti u kojima je djelo počinjeno, raniji život počinitelja, njegove lične prilike i njegovo ponašanje nakon počinjenog krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na počinitelja”⁷⁹.

U odnosu na zakonom istaknute okolnosti koje utiču da kazna bude manja ili veća razlikujemo: stepen krivnje,⁸⁰ pobude iz kojih je djelo učinjeno,⁸¹ jačinu ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je djelo počinjeno,⁸² raniji život počinitelja,⁸³ lične prilike počinitelja, ponašanje počinitelja nakon počinjenog krivičnog djela, te druge okolnosti koje se odnose na osobu počinitelja. Ove okolnosti ne čine zatvorenu listu, jer je sudu ostavljena mogućnost da cijeni i druge okolnosti koje se odnose na ličnost počinitelja. Specifične okolnosti sadržane u Istanbulskoj konvenciji, a koje nisu izričito navedene u okviru gore pobrojanih otežavajućih okolnosti kako su propisane KZ FBiH, niti predstavljaju element bića krivičnog djela nasilja u porodici, a koje se mogu podvesti pod zakonom predviđene okolnosti pod kojima je djelo učinjeno su: zloupotreba autoriteta, izvršenje djela u prisustvu djeteta, izvršenje djela od strane dvoje ili više ljudi u saradnji, ekstremno nasilje prethodilo ili pratilo izvršenje djela.⁸⁴

⁷⁹ Član 49. KZ FBiH.

⁸⁰ Stepem krivnje obuhvata stepen uračunljivosti, oblik krivnje, ali samo izvan mjere neophodne za postojanje krivičnog djela i krivnje, predumišljaj, namjeru počinitelja, ali samo onda kada nije poseban element zakonskog bića krivičnog djela; doprinos oštećenog, ali samo onda kada nije poseban element zakonskog bića krivičnog djela. Tako: Lj. Filipović, sutkinja Vrhovnog suda FBiH, prezentacija u okviru edukacije organizovane od strane CEST FBiH održane 14.05.2015. godine.

⁸¹ Razlozi kojima se počinitelj rukovodio pri počinjenju djela (motiv). Primjeri pobuda za počinjenje djela koji mogu biti od uticaja na počinjenje djela (kada nisu element zakonskog bića djela) su: nužda, altruizam, mržnja, zavist, osveta, ljubomora. *Ibid.*

⁸² Vrijeme i mjesto počinjenja, način počinjenja (drskost, okrutnost, odlučnost, bezobzirnost, djelo počinjeno na javnom mjestu, u prisustvu djece, u sastavu grupe, pri počinjenju djela ugrožene i druge osobe...), osoba prema kojoj je djelo počinjeno, sredstvo počinjenja, iskorištavanje određenog položaja, svojstva ili odnosa povjerenja. Sve ove okolnosti mogu biti cijenjene pri odmjerenju kazne samo ako nisu element zakonskog bića krivičnog djela. *Ibid.*

⁸³ Poseban značaj ima ranija osuđivanost počinitelja i ranije kažnjavanje za prekršaje.

⁸⁴ N. Petrić/N. Galić, Osnovna studija - Analiza usklađenosti zakonodavstva i javnih politika u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (ETS 210), drugo dopunjeno izdanje, Banja Luka 2015, str. 115.

Primjeri dobre prakse:

- Kao primjer dobre prakse ističemo slučaj povodom krivičnog djela Spolni odnošaj s djetetom u kojem je sud kao otežavajuću okolnost cijenio raniju osuđivanost u odnosu na isto djelo povodom iste oštećene, kao i okolnost da se radi o produženom djelu, te je izrekao kaznu zatvora do tri godine.
- U drugom predmetu povodom krivičnog djela Nasilje u porodici, sud je cijenio okolnost da je počinitelj osuđivan i da se nalazi u općem povratu u izvršenju krivičnih djela, da je nasilje trajalo u kontinuitetu duže vrijeme, da je tom nasilju bilo prisutno njihovo maloljetno dijete, što se sigurno štetno odrazilo na njegovo psihofizičko zdravlje i da je između ostalog prilikom vršenja nasilja vršio davljenje oštećene, a što je moglo itekako biti opasno po njeno zdravlje i život, jer je moglo doći do nastupanja smrti, zbog čega se ocijenilo da je ova radnja na granici pokušaja ubistva. Ovaj pozitivan primjer nažalost nije rasprostranjena praksa.

U monitorisanim predmetima najčešće se, kao otežavajuća okolnost, navodi ranija osuđivanost počinitelja za ista ili istovrsna djela. Ostale zakonom definisane okolnosti se pojavljuju u približno istom broju predmeta i njihova kvalifikacija varira, budući da se sudovi ne pozivaju uvijek na zakonske formulacije, nego neposredno opisuju okolnosti koje su cijenili, bez njihovog podvođenja pod odgovarajuću kategoriju, pa će tako i biti navedene radi ilustracije.

Tako su sudovi kao **otežavajuće okolnosti** cijenili sljedeće okolnosti koje će biti citirane na izvorni način sadržan u presudama: „oštećena stara i nemoćna osoba“, „optuženi pokazao upornost u vrijeđanju i ozlijeđivanju službene osobe“, „**dužina vremena tokom kojeg je vršio nasilje nad suprugom**“⁸⁵, „ponašanje nakon počinjenog krivičnog djela“; „djelo počinjeno bez kajanja i bilo kakvog kritičkog odnosa prema djelu“; „djelo izvršeno na javnom mjestu, oštećenu ubio pred očima njene majke“; „stepen srodstva sa oštećenom (kćerka) nad kojom je izvršeno krivično djelo Spolni odnošaj s djetetom, te korištenje prilike kada nikog nije bilo u kući, djelo učinjeno u uračunljivom stanju svjestan apsolutne zabranjenosti“; „ispoljena hladnokrvnost, bezosjećajnost, brutalnost i mržnja, što djelo čini izuzetno teškim, planiranje djela, kao i slavlje nakon izvršenog djela Ubistva“; produženo krivično djelo i „...prilikom čijeg izvršenja je počinitelj pokazao perfidnost koja se ogleda u tome da je iskoristio lošu materijalnu situaciju maloljetne oštećene i njenu nezaštićenost u okviru porodice, te da je istu doveo u stanje ovisnosti o njemu tako što joj je kupovao poklone i davao novac“; „osuđivanost, iskorištavanje i zloupotrebavanje okolnosti da je maloljetna oštećena kćerka njegove vanbračne partnerice“.

U određenom broju predmeta, sudovi uopće nisu uočili otežavajuće okolnosti, bez obzira na višegodišnje vršenje radnji krivičnog djela, osobu prema kojoj je djelo počinjeno, iskorištavanje odnosa povjerenja, itd.

⁸⁵ Iako je nasilje vršeno duži vremenski period prema istoj oštećenoj, nije kvalifikovano kao produženo krivično djelo.

Primjer:

- U predmetu povodom produženog krivičnog djela Spolni odnošaj s djetetom u odnosu na maloljetnu kćerku, od njene 12-te do 16-te godine, sud nije našao otežavajuće okolnosti koje se tiču okolnosti pod kojima je djelo počinjeno.

Olakšavajuće okolnosti se mnogo češće uočavaju i uzimaju u obzir prilikom odmjeravanja sankcije. U odnosu na netipizirane okolnosti, možemo izdvojiti: teško materijalno stanje istog (nezaposlen, bez imovine), ranija neosuđivanost optuženog; činjenica da ga oštećena ne tereti niti traži naknadu štete što smatramo izuzetno problematičnim, jer postavljanje ili nepostavljanje imovinskopravnog zahtjeva nije relevantna okolnost niti za utvrđivanje krivičnopravne odgovornosti, niti za odmjeravanje sankcije; **vrlo** korektno držanje pred sudom; nezaposlenost u vrijeme počinjenja krivičnog djela, iskazano **iskreno** kajanje; priznanje krivnje; dob (bez obzira da li je star ili mlad, za počinitelja je to olakšavajuća okolnost), porodični čovjek (otac maloljetne djece, koja su često i sami bili žrtve nasilja od strane oca); izraženo kajanje i **čvrsto** obećanje da takvo ponašanje više neće ponoviti; nezainteresovanost oštećene za krivično gonjenje, liječeni alkoholičar, invalid lošeg zdravstvenog stanja, itd.

Primjer:

- Priznanje o krivnji uzeto kao olakšavajuća okolnost, iako je takvo priznanje dato tek na kraju postupka, što znači da je čitav dokazni postupak proveden, pa priznanje počinitelja nije uopšte skratilo krivični postupak.

Nažalost, jedan od najvećih problema sa olakšavajućim/otežavajućim okolnostima se tiče situacije u kojoj sud samo nabraja koje je okolnosti cijenio, ali ne i zašto i na koji način je određenu okolnost smatrao relevantnom za izbor i odmjeravanje sankcije. Puko nabranje, bez pratećeg obrazloženja ili sa manjkavim i nevjestim obrazloženjem, dovodi u pitanje opravdanost pozivanja na ovakve okolnosti prilikom odmjeravanja kazne. Uznemirava zaključak da sudovi i dalje⁸⁶ cijene porodični status i obavezu staranja i izdržavanja maloljetne djece kao olakšavajuću okolnost, a što ukazuje na nedostatak razumijevanja djela nasilja nad ženama kao izuzetno društveno opasnih djela sa dalekosežnim štetnim posljedicama po čitavu porodicu.

2.1.2. Procesnopravni aspekti

2.1.2.a.) Pravo na suđenje u razumnom roku

Pravo na utvrđivanje građanskih prava i obaveza i odlučivanje o krivičnoj optužbi u razumnom roku jedna je od garancija prava na pravično suđenje sadržana u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁸⁷ Iako je pravo na suđenje u

⁸⁶ „Izveštaj i analiza praćenja krivičnih postupaka u oblasti rodno zasnovanog nasilja u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj“, Centar za pravnu pomoć ženama i Fondacija Udružene žene, Zenica i Banja Luka, 2014, str. 36. (elektronska verzija).

⁸⁷ Garancija je predviđena u prvoj rečenici člana 6. Konvencije: „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku ...“

razumnom roku, kao integralni dio prava na pošteno suđenje procesna garancija ustanovljena prvenstveno u korist optuženog, na ovom mjestu će biti razmatrano u duhu zaštite položaja i osiguranja efektivne pravne zaštite za oštećene. Tako i Istanbulska konvencija predviđa da će članice poduzeti neophodne zakonodavne, odnosno druge mjere, kako bi osigurale da se istrage i sudski postupci za sve vidove nasilja obuhvaćene Istanbulskom konvencijom provode bez neopravdanog odgađanja i pritom uzimaju u obzir prava oštećene tokom svih faza krivičnog procesa.⁸⁸

Izveštaj je u ovom dijelu koncipiran tako da se analizira vremenski raspon između pojedinih radnji u čitavom pretkrivičnom i krivičnom postupku u sljedećem hronološkom toku: počinjenje djela – prijava djela – podnošenje optužnice – potvrđivanje optužnice – donošenje prvostepene presude. U odnosu na ukupan broj praćenih predmeta u 63,11% predmeta krivično djelo je prijavljeno isti dan kad je i počinjeno. Blagovremeno prijavljivanje djela je ključno za prikupljanje dokaznih sredstava, naročito ako se radi o seksualnim deliktima (Spolni odnošaj, Silovanje itd.). U 20,44% predmeta djelo je prijavljeno u periodu od 1 do 5 dana, 7,11% u periodu od 6 do 30 dana, dok je u 9,34% predmeta prijavljivanje izvršeno tek nakon proteka mjesec dana.

Kada postoje osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo, tužilaštvo pokreće istragu donošenjem naredbe, kojom se određuje obim, pravac i način vođenja istrage.⁸⁹ Nakon provedene istrage, ako je prikupljenim dokazima potvrđena osnovana sumnja u počinjenje određenog krivičnog djela od određene osobe, tužilaštvo podnosi optužnicu nadležnom sudu.⁹⁰ Zakon o krivičnom postupku nije odredio unutar kojeg period istraga treba biti okončana, što je razumljivo s obzirom na prirodu istrage, samo je naglašeno da „tužilac okončava istragu kad nađe da je stanje stvari dovoljno razjašnjeno da se može podići optužnica.“ Alarmantni su uočeni predmeti nasilja nad ženama u kojima je proteklo više godina od izvršenja do potvrđivanja optužnice, iako za odgađanje postupka nisu postojali opravdani razlozi, jer je istraga provedena neposredno nakon izvršenog djela, uzete izjave od optuženog i oštećene, te prikupljen niz drugih materijalnih dokaza.⁹¹ U praćenim predmetima je uočeno da istraga u pravilu traje preko 30 dana (u 87,60% predmeta), između 15 i 30 dana istraga je okončana u 7,20 % predmeta, a ostali rasponi su zastupljeni u mnogo manjem procentu.

Nakon podnošenja optužnice sudu, sudija za prethodno saslušanje može potvrditi ili odbiti sve ili pojedine tačke optužnice u **roku od osam dana**, a u složenim predmetima u **roku od 15 dana** od dana prijema optužnice. Ukoliko odbije sve ili pojedine tačke optužnice, sudija za prethodno saslušanje donosi rješenje koje se dostavlja tužitelju. Protiv ovog rješenja žalba se podnosi u roku od 24 sata.⁹² U monitorisanim predmetima

⁸⁸ Član 49. stav 1. Istanbulske konvencije.

⁸⁹ Član 231. ZKP FBiH.

⁹⁰ Vidjeti šire: T. Bubalović/N. Pivić, Krivično procesno pravo – posebni dio, Univerzitet u Zenici, Zenica 2014, str. 61 i dalje.

⁹¹ Vidjeti: Ključne preporuke CEDAW Komiteta na kombinovani četvrti i peti izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BIH/CO/4-5) važne za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u BiH.

⁹² Član 243. ZKP FBiH.

period od podnošenja do potvrđivanja optužnice najčešće traje između 1 i 5 dana (u 44,60% predmeta), potom slijedi period od preko 30 dana kojim se probija navedeni zakonski rok (zastupljeno u 20,10% predmeta). Dalje, optužnica je potvrđena u periodu između 6 i 10 dana u 15,70% predmeta, a istog dana kad je i podnešena u 7,60% predmeta. Slijede periodi od 11 do 15 i od 16 do 30 dana unutar kojih je optužnica potvrđena, zastupljeni u istom procentu od po 6,00%.

Dužina krivičnog postupka je cijenjena u odnosu na relevantan period koji započinje potvrđivanjem optužnice, a okončava donošenjem prvostepene presude (bez obzira na izjavljene pravne lijekove). Analiza je pokazala da se ubjedljivo najveći dio predmeta okončava unutar godinu dana (čak 91,11%), do dvije godine traje 6,67% predmeta, do pet godina 1,78% predmeta, a preko pet godina 0,44% predmeta.

Uočena je neobična tendencija da se većina predmeta završi u, uslovno rečeno, razumnom roku od godinu dana, pri čemu se postupci za teža krivična djela (poput Ubistva, Silovanja itd.) završavaju mnogo brže od krivičnih postupaka za djela nasilja u porodici. Ovakva praksa potcrtava zaključak da se i dalje Nasilje u porodici posmatra kao bagatelno djelo, na granici sa prekršajima, iako upravo nasilje u porodici najčešće prethodi „težim“ krivičnim djelima poput Ubistva. Na pojedinim sudovima je evidentno neopravdano mnogo odlaganja ročišta, pri čemu sudovi često propuštaju da odrede mjere kojima će disciplinovati sve osobe koje učestvuju u krivičnom postupku, onda kada dolazi do neracionalnog i opetovanog odlaganja ročišta.

Primjer:

- U predmetu povodom krivičnog djela Bludne radnje, glavni pretres zakazan za 12.09., otkazan za 24.10. jer vještakinja nije mogla da pristupi na ročište zbog ranije zakazanog pretresa pred drugim sudom. Nastavak glavnog pretresa dana 15.11., tužiteljica je izmijenila optužnicu u samo nekoliko riječi. Nastavak pretresa 06.12. odgođen zbog nedolaska kantonalnog tužitelja zbog smrtnog slučaja. Nastavak glavnog pretresa zakazanog za 07.01. odložen zbog nedolaska kantonalnog tužitelja, zbog tehničke greške - pogrešno upisanog datuma. Nastavak glavnog pretresa 03.02., sud odlučio da se pretres vodi ponovo, jer je protekao rok od 30 dana od posljednjeg ročišta.

2.1.2.b.) Zaštita svjedokinja/oštećenih tokom postupka

Zaštita oštećenih tokom krivičnog postupka se može posmatrati iz dva aspekta. Jedan koji se tiče pružanja neposredne psihološke pomoći i podrške u postupku prilikom saslušanja oštećene. Drugi aspekt se ogleda u obezbjeđenju besplatne pravne pomoći, dakle ne pravnog savjetnika, nego punomoćnika, koji će moći zastupati interese oštećene u postupku, naročito u odnosu na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva. U Federaciji BiH, osam od deset kantona je usvojilo zakone o besplatnoj pravnoj pomoći, kojim je određena i ustanova nadležna za pružanje besplatne pravne pomoći

(kantonalni zavodi). Ne prepoznaju svi relevantni zakoni žrtve nasilja u porodici kao kategoriju korisnica ili predviđaju takav status samo dok je žrtva smještena u sigurnu kuću. Dodatna poteškoća, zbog koje oštećene ostaju bez pravne podrške, je uslov lošeg imovnog stanja, gdje se ne toleriše čak ni zavedeno suvlasništvo nad bračnom stečevinom.

Osim pravne pomoći, psihološka podrška je neophodna s ciljem osiguranja zaštite oštećenih osoba tokom krivičnog postupka, kako saslušanje ne bi štetno uticalo na njeno psihičko stanje, pri čemu se saslušanje treba vršiti uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica zavisno od potreba oštećene. Navedena obaveza je izričito stipulirana u odnosu na maloljetne oštećene osobe.⁹³ Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH⁹⁴ pruža se mogućnost zaštite lične sigurnosti oštećene krivičnih djela kako bi se osiguralo njihovo svjedočenje. Zakon kao mjere zaštite svjedoka predviđa obezbjeđivanje psihološke, socijalne i stručne pomoći, odgovarajući redoslijed izvođenja dokaza na glavnom pretresu, nadziranje načina ispitivanja svjedoka, udaljšavanje optuženog iz sudnice za vrijeme saslušanja svjedoka, svjedočenje putem tehničkih uređaja za prijenos slike i zvuka, te ograničenje prava optuženika i njegovog branitelja na pregled spisa i isprava.⁹⁵ Osim obezbjeđivanja tehničke i kadrovske podrške, odgovarajuća reakcija suda, na bilo koji oblik ponašanja usmjeren ka ugrožavanju oštećene, je ključna za efikasno i korektno provođenje postupka, kao što pokazuje i sljedeći primjer.

Primjer:

- U predmetu povodom krivičnog djela Silovanje, u kojem je bila isključena javnost zbog interesa maloljetne oštećene, **svjedok odbrane je pokušao oštećenu prikazati kao nekredibilnu/pijanu**, ali „...sud njihovim iskazima nije poklonio vjeru, posebno iskazu svjedoka XY koji je usmjeren da oštećenu prikaže u što lošijem svjetlu“.

U odnosu na posebne mjere zaštite oštećenih tokom saslušanja, uočeno je da je saslušanje uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe izvršeno u šest predmeta, a saslušanje maloljetne osobe uz pomoć psihologa/pedagoga u tri predmeta. U odnosu na posebne mjere zaštite svjedoka tokom saslušanja prema Zakonu o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH, oštećena je saslušana kao ugrožena svjedokinja u pet predmeta i to u četiri predmeta povodom krivičnog djela Silovanje (u jednom predmetu su bila dva počinitelja) i u jednom predmetu povodom krivičnog djela Bludne radnje. S obzirom da su praćeni predmeti nasilja nad ženama, koji najčešće obuhvataju fizičko i seksualno nasilje, navedeni broičani podaci jasno indiciraju da je pružanje psihološke i pravne pomoći nezadovoljavajuće. Osjećaj ugroženosti kod oštećene/svjedoka, najčešće je rezultat generalnog nepovjerenja u krivično pravosuđe, u kumulaciji sa strahom i traumom zbog pretrpljenog nasilja. Pri

⁹³ Član 100. ZKP FBiH.

⁹⁴ Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH („Službene novine FBiH“, broj 36/03).

⁹⁵ Članovi 7.-13. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH.

tome, neadekvatno i neprofesionalno postupanje organa krivičnog postupka ponovo dovodi do traumatizacije oštećene⁹⁶, samim tim i do njihovog odustanka od učešća u krivičnom postupku.⁹⁷

Tužitelji se u postupcima često oslanjaju na iskaze oštećenih, a nedovoljno se angažuju radi prikupljanja druge vrste dokaznih materijala, poput medicinskog i psihološkog vještačenja, foto-dokumentacije povreda, svjedoka itd. Iako postoji svijest o brojnim poteškoćama u prikupljanju dokaza protiv počinitelja nasilja, jer može biti mali broj neposrednih dokaza, ključno je hitno postupanje profesionalaca u dokumentovanju djela i prikupljanju svih raspoloživih dokaznih sredstava. Budući da oštećena u pravilu bude saslušana od strane policijskih službenika (nakon prijavljivanja djela), od strane tužilaštva i konačno pred sudom, neminovna je retraumatizacija, zbog čega, u kombinaciji sa strahom i mogućim prijetnjama, te ekonomskom nesigurnošću, oštećene često odustaju od svojih izjava ili čak izričito traže da se ne provodi dalje krivično gonjenje. Opstanak krivičnog postupka ne bi trebao biti doveden u pitanje zbog odustanka oštećene i bez obzira na njene izjave/traženja da se postupak obustavi. Odgovornost za prikupljanje odgovarajuće dokazne građe leži na tužilaštvu. Nije prihvatljiv odustanak od krivičnog gonjenja djela nasilja nad ženama sa nadom da će se porodični odnosi normalizirati, nego je neophodno sistemski educirati i ekonomski osnaživati žene čime će im se pružiti neophodna podrška da istraju u krivičnom postupku, a s druge strane, odgovarajućom kaznenom politikom destimulirati ovakav vid ponašanja. Zbog nedovoljne informisanosti, žene žrtve nasilja teško i sporo ostvaruju pravo na zaštitu i pomoć koje im odgovarajući zakoni garantuju, a što sve vodi nepovjerenju u rad pravosuđa i posljedičnom neprijavljanju krivičnih djela nasilja.

2.1.2.c.) Ostvarivanje naknade štete putem imovinskopravnih zahtjeva

Član 208. ZKP FBiH određuje da prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku može podnijeti osoba koja je ovlaštena da takav zahtjev ostvaruje u parničnom postupku. Na ovaj način se nastoje zaštititi i osnovna prava oštećenih osoba, koje su izvršenjem krivičnog djela pretrpjele materijalnu i/ili nematerijalnu štetu.

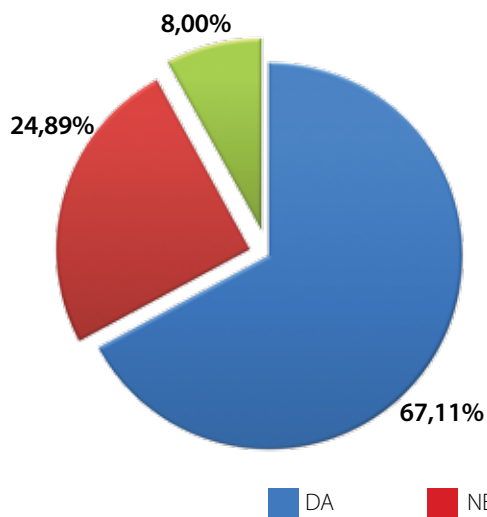
Osim pasivnih tužilaca, koji rijetko pokazuju inicijativu za prikupljanje dodatne građe radi odlučivanja o imovinskopravnom zahtjevu, sudovi takođe najradije oštećene upućuju na parnicu. Od 207 predmeta u kojima su bili dostupni podaci, u 151 je oštećena poučena od strane suda o mogućnosti podnošenja imovinskopravnog zahtjeva, dok u 56 predmeta nema traga o takvoj pouci (Grafikon 3). Sama pouka o imovinskopravnom zahtjevu ne znači nužno da je oštećena razumjela suštinu svog prava, jer je na pojedinim ročištima uočena potreba da postupajući sudija na razumljiv način i koristeći jezik prilagođen laičkim strankama objasni prirodu imovinskopravnog zahtjeva. Dijelom zbog nerazumijevanja, dijelom zbog nedostatka pravne podrške/

⁹⁶ Okvirna strategija BiH, str. 24.

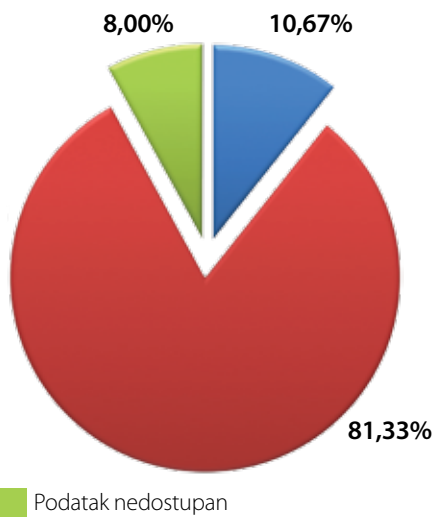
⁹⁷ U skladu sa čl. 97. ZKP FBiH, bračne i vanbračne partnerice optuženih, te njihovi roditelji, djeca i usvojenici/usvojitelji se ubrajaju u osobe koje mogu odbiti svjedočenje. Budući da su bračne, odnosno vanbračne partnerice najčešće oštećene krivičnim djelima nasilja protiv žena, kao i djeca, to će korištenje ovog prava biti dosta često u krivičnim postupcima.

punomoćnika, u 183 predmeta oštećena nije željela postaviti imovinskopravni zahtjev ili se nije o tome očitovala, dok je u 24 predmeta postavila zahtjev, o kojem ipak nije odlučeno u krivičnom postupku (Grafikon 4). Oštećene se redovno upućuju na parnicu, pri čemu su male šanse da će zaista i pokrenuti parnični postupak.

Grafikon 3:
Da li je žrtva nasilja upoznata sa mogućnošću postavljanja imovinskopravnog zahtjeva

Grafikon 4:
Da li je žrtva nasilja postavila imovinskopravni zahtjev u toku krivičnog postupka

Primjer:

- Izvod dijela osuđujuće presude: "(Oštećena) se pridružila krivičnom gonjenju počinitelja i postavila imovinskopravni zahtjev za naknadu materijalne štete... u pogledu imovinskopravnog zahtjeva, oštećena se upućuje na parnicu". Ovo je floskula koja se najčešće koristi, bez ikakvog obrazloženja zašto se upućuje na parnicu i zašto je sud smatrao da bi se neopravdano odugovlačio krivični postupak.

Zakon o krivičnom postupku nije propisao striktnu obavezu za sudove da odlučuju o imovinskopravnom zahtjevu, kada isti stranka istakne u postupku, jer je određeno da će sud odlučiti o zahtjevu „ako se time ne bi znatno odugovlačio sudski postupak“.⁹⁸ Sudovi su ovaj izuzetak prihvatili kao pravilo, smatrajući da bi svaki imovinskopravni zahtjev odugovlačio krivični postupak, zbog čega niti u jednom od praćenih predmeta nije odlučivano o imovinskopravnom zahtjevu. S jedne strane, logično je za pretpostaviti da je sudijama koji odlučuju o krivičnim stvarima, odlučivanje o imovinskopravnim zahtjevima po pravilima parničnog postupka, dodatni izazov. S druge strane, ako se radi o inače kompleksnom pitanju utvrđivanja postojanja i obima nematerijalne štete, sudačko odlučivanje je olakšano usvajanjem tzv. Orijentacionih kriterija i iznosa za

⁹⁸ Član 207. ZKP FBiH.

utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete.⁹⁹ Dodatna opcija za sudove, onda kada članovi ZKP-a koji uređuju imovinskopravni zahtjev zaista zažive u praksi, se odnosi na mogućnost određivanja privremenih mjera obezbjeđenja,¹⁰⁰ kako bi se osiguralo izvršenje eventualne sudske odluke o naknadi štete.

Naravno, sam izraz imovinskopravi zahtjev, koji obuhvata **naknadu štete, povrat stvari i zahtjev za poništenjem pravnog posla**, ne znači mnogo oštećenim osobama koje su često i pravni laici, zbog čega je jedno od najbitnijih pitanja kako pomoći oštećenima da postave imovinskopravni zahtjev ukoliko nemaju dovoljno sredstava da samostalno angažuju advokata/punomoćnika. Pošto postupajući tužilac u okviru istrage takođe uzima iskaz od oštećene osobe, ima mogućnost da u ranoj fazi objasni oštećenoj šta je imovinskopravni zahtjev, te da je podstakne da isti postavi u postupku. Opređeljenje oštećene za postavljanje zahtjeva u fazi istrage je veoma važno, jer tada tužilac prikuplja sve potrebne dokaze, između ostalih, i one koji su neophodni za formulisanje i odlučivanje o imovinskopravnom zahtjevu. Iako vlada dominantno tumačenje da tužilac ne može postaviti imovinskopravni zahtjev, jer je to dispozitivno pravo stranke, odnosno oštećene, ipak može u okviru istrage da stvori dobre temelje i olakša sudu donošenje odluke o zahtjevu koji postavi stranka (npr. kroz izdavanje naredbe o provođenju neuropsihijatrijskog ili drugog vještačenja), kako bi se utvrdio obim prouzrokovane nematerijalne štete.¹⁰¹

2.2. Analiza predmeta po krivičnim djelima

2.2.1. Krivično djelo Ubistvo (član 166. KZ FBiH)

Analizirano je ukupno 14 predmeta po ovom krivičnom djelu, a koji su monitorisani na dva kantonalna suda (Zenica – 8 predmeta, Tuzla 6 predmeta). U jednom predmetu je evidentirano saizvršilaštvo, zbog čega je ukupno 15 počinitelja ovog krivičnog djela. Počinitelji najčešće pripadaju dobnoj skupini između 51-55 godina (26,66%), potom slijedi skupina 31-35 godina (20,00%).¹⁰² Počinitelji su najčešće sadašnji ili bivši muževi odnosno partner/momak oštećenih (u čak 60,00% slučajeva), zatim slijede poznanici (26,67%). Jednako su zastupljeni drugi krvni srodnici i svekar oštećene (sa po 6,67 %). Za 73,33% počinitelja ovo krivično djelo je kvalifikovano u osnovnom obliku, dok je u odnosu na 26,67% počinitelja kvalifikovano u težem obliku. Svi kvalifikovani oblici se

⁹⁹ Orijentacioni kriteriji su usvojeni na sjednici Građanskog odjeljenja Vrhovnog suda Federacije BiH održanoj dana 20.02.2006 godine, a trebaju omogućiti ujednačenu primjenu člana 200. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima koji je objavljen u „Službenom listu SFRJ“, broj: 29/78, sa izmjenama i dopunama 39/85 i 57/89 i takav preuzet kao republički zakon i noveliran („Sl. list RBiH“, broj 2/92, 13/93 i 13/94).

¹⁰⁰ Član 216. ZKP FBiH.

¹⁰¹ Tumačenje i prijedlog iskazani na okruglom stolu o temi „Imovinskopravni zahtjevi žrtava ratnih zločina u okviru krivičnog postupka – naredni koraci u cilju unapređenja prakse unutar entitetskog pravosuđa“, održan u Doboju 14.02.2017. godine u organizaciji TRIAL International. Učesnici su na skupu razgovarali o preprekama, perspektivama, ali i dostignućima u vezi s ostvarivanjem imovinskopravnog zahtjeva žrtava ratnih zločina.

¹⁰² U jednakom procentu su (od po 13,30%) zastupljeni počinitelji u dobnim skupinama 18-24, 25-30, 56-60 i preko 60 godina.

odnose na stav 2. tačka a) („**ko drugog usmrti na okrutan ili podmukao način**“). U pet predmeta djelo ubistva je bilo u pokušaju, a u šest predmeta u sticaju sa drugim krivičnom djelima (po jedan predmet za krivično djelo Teška tjelesna povreda, Silovanje, Nasilničko ponašanje i drugo djelo koje nije u fokusu praćenja), te dva predmeta Nasilje u porodici. Što se tiče hitnog postupanja u odnosu na predmete po ovom krivičnom djelu, evidentno je neodložno poduzimanje radnji. Tako, u 73,03% slučajeva djelo je prijavljeno isti dan kad je i počinjeno, najčešće istraga traje preko 30 dana (86,70% predmeta), a podnesene optužnice se potvrđuju najčešće u periodu između 1 i 5 dana (66,70% predmeta). U svim monitorisanim predmetima, postupak je okončan unutar godine dana. U 88,20% predmeta je donesena okrivljujuća presuda, a u 11,80% utvrđujuća (jer je djelo učinjeno u stanju neuračunljivosti, pa nije određena kazna zatvora, nego sigurnosna mjera).

U strukturi sankcija, a u odnosu na počinitelje, ubjedljivo dominiraju kazne zatvora (do 20 godina) sa 73,33%, dok su u jednakoj mjeri (sa po 13,33%) zastupljene kazna dugotrajnog zatvora i sigurnosna mjera Obavezno psihijatrijsko liječenje. Budući da sigurnosne mjere mogu biti određene uz kaznu zatvora, treba naglasiti da je najčešće izricana sigurnosna mjera Lišenje predmeta (obično predmeta s kojim je učinjeno krivično djelo). Osim toga, u pet predmeta je sud odredio i sigurnosnu mjeru Obavezno psihijatrijsko liječenje (negdje samostalno kao Prisilan smještaj u zdravstvenu ustanovu, a negdje kao Obavezno psihijatrijsko liječenje u kumulaciji sa kaznom zatvora).

Prilikom procjene olakšavajućih i otežavajućih okolnosti, uočeno je da sudovi češće cijene olakšavajuće okolnosti. Tako su u odnosu na ukupan broj počinitelja (15) olakšavajuće okolnosti cijenjene u 14 predmeta (82,40%) i to: priznanje, neosuđivanost, raniji život počinitelja, njegove lične prilike, kajanje, smanjena uračunljivost, porodične prilike (otac maloljetnog djeteta!), jedini hranitelj u porodici. Otežavajuće okolnosti su uočene u osam predmeta i to: ispoljena hladnokrvnost, bezosjećajnost, brutalnost i mržnja, što djelo čini izuzetno teškim; planiranje djela, kao i slavlje nakon izvršenog djela, upornost u počinjenju djela; način izvršenja djela: pretukao žrtvu, potom je zadavio, bacio tijelo na smetlište gdje su ga trgale životinje i kasnije pronašli prolaznici, što je sve šokiralo javnost; pokazana upornost prilikom počinjenja djela (šest uboda nožem), djelo počinjeno na javnom mjestu u prisustvu velikog broja građana što ukazuje na njegovu bezobzirnost, prethodno oštećenu jedno vrijeme pratio i uznemiravao; specijalno povratništvo. Recidiv je uočen u odnosu na četiri počinitelja (26,67%), od toga je jedan počinitelj bio osuđivan za jedno srodno i jedno nesrodno krivično djelo, a tri počinitelja za nesrodna krivična djela. Oštećene osobe su u 71,43% predmeta izričito upoznate sa mogućnošću podnošenja imovinskopravnog zahtjeva. Iz predmetnih spisa proizilazi da u 14,29% predmeta oštećena osoba nije upoznata o navedenoj mogućnosti, dok u preostalom broju predmeta podatak nije bio dostupan. Onda kada je zahtjev podnesen (u 35,71% predmeta) sud je oštećene osobe uputio na parnicu.

Struktura i odnos počinitelja spram žrtava jasno pokazuje da su osobe iz najbližeg ženinog okruženja najčešće počinitelji ubistava. Čak i kada nije evidentiran recidiv, često se radilo o nasilnoj osobi, koja je prije ubistva vršila nasilje nad žrtvom, a što žrtva, zbog ugroženosti i nepovjerenja u pravosudni sistem, nije prijavljivala. Čak i kada je djelo bivalo prijavljeno, nije se procesuiralo. Primjera radi, u jednom od najmučnijih predmeta ubistva, počinjenog u saizvršilaštvu, oštećena/ubijena je ranije prijavljivala optuženog, međutim istraga je obustavljena, jer nije bilo (materijalnih) dokaza. Drugi najočitiji problem se tiče pravne kvalifikacije, budući da sudovi, čak i kada sami u obrazloženju presude naznače da je djelo učinjeno na svirep i/ili okrutan način, propuste da izvrše korekciju u pravnoj kvalifikaciji, zbog čega se i (blaža) sankcija izriče za osnovni oblik krivičnog djela.

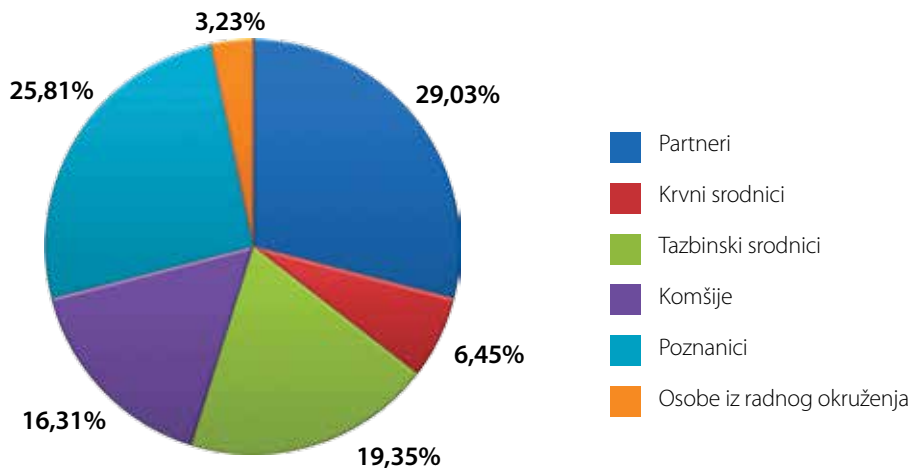
2.2.2. Krivično djelo Teška tjelesna povreda (član 172. KZ FBiH)

Analizirana su dva predmeta po ovom krivičnom djelu. U oba predmeta se radilo o osnovnom obliku, pri čemu je jedno djelo bilo u sticaju sa krivičnim djelom Razbojništvo i Teška krađa. Oba djela su prijavljena isti dan, istraga je trajala preko 30 dana, optužnice su potvrđene unutar zakonskog roka od 15 dana. Jedan od postupaka nije okončan do kraja perioda praćenja, a drugi je okončan unutar godinu dana. U okončanom predmetu, donesena je okrivljujuća presuda, a izrečena je uslovna osuda sa periodom provjeravanja do 36 mjeseci. Od otežavajućih okolnosti cijenila se ranija osuđivanost (krivično djelo Šumska krađa), a od olakšavajućih priznanje, iskreno kajanje i žaljenje, te činjenica da se izmirio sa oštećenom, koja mu je oprostila djelo. U okončanom predmetu počinitelj je bio srodnik oštećene, koja nije podnijela imovinskopравни zahtjev, iako je sa takvom mogućnošću bila upoznata..

2.2.3. Krivično djelo Laka tjelesna povreda (član 173. KZ FBiH)

Analizirano je ukupno 30 predmeta po ovom krivičnom djelu, a koji su monitorisani na tri suda (Općinski sud Orašje – 85,70%, Općinski sud Kakanj – 10,70% i Općinski sud Zenica – 3,60%). U jednom predmetu je evidentirano saizvršilaštvo, zbog čega je ukupno 31 počinitelj ovog krivičnog djela. U najvećem broju predmeta (51,70%) počinitelji pripadaju dobnoj skupini između 18-24 godine. Počinitelji su najčešće partneri oštećene (bivši muž, vanbračni partner, bivši vanbračni partner, momak), u čak 29,03% slučajeva. Po zastupljenosti potom slijede poznanici (sa 25,81%), komšije/susjedi (sa 16,13%), svekar i drugi tazbinski srodnici sa po 9,68%, te drugi krvni srodnici (6,45%). U jednom predmetu (3,23%), počinitelj je bio sudski policajac (kao osoba iz radnog okruženja oštećene).

Grafikon 5:
Sankcionisani počinioci krivičnog djela Laka tjelesna povreda

Grafikon 5 plastično pokazuje većinsku zastupljenost partnera i srodnika oštećene kao počinitelja navedenog djela, što opravdano stvara dilemu u odnosu na pravnu kvalifikaciju.

Nepreciznost zakonodavca je prouzrokovala nejasnu granicu između krivičnog djela Nasilje u porodici (regulisan članom 222. KZ FBiH)¹⁰³ i krivičnog djela Lake tjelesne povrede počinjenog prema članu porodice počinitelja (regulisan članom 173. stav 2. KZ FBiH).¹⁰⁴ Ukoliko je zakonodavac sa navedenim kvalifikovanim oblikom krivičnog djela Lake tjelesne povrede želio da obuhvati situacije kada je član porodice počinitelja tjelesno povrijeđen, onda takve situacije ne obuhvata krivično djelo Nasilje u porodici. Tumačenjem dolazimo do zaključka da se onda pod nasiljem u porodici (u osnovnom obliku) podrazumijeva psihološko, verbalno i blaže fizičko nasilje koje ipak ne dovodi do tjelesnih povreda, ali ugrožava mir, tjelesni integritet ili psihičko zdravlje oštećene. Iz brojčanog stanja praćenih predmeta se jasno vidi da sudovi nemaju jedinstveno kvalificiranje nasilnog ponašanja prema članu porodice, pa tako pojedini sudovi prouzrokuju tjelesne povrede kod člana porodice podvode pod krivično djelo Nasilje u porodici, drugi pod Lake tjelesne povrede, a treći, iako rijetko, u sticaju Nasilje u porodici i Lake tjelesne povrede. Navedene razlike se značajno odražavaju na kaznenu politiku.

U 82,75% predmeta ovo krivično djelo je kvalifikovano u osnovnom obliku, dok je u 17,24% kvalifikovano u težem obliku (djelo počinjeno prema bračnom partneru ili osobi s kojom živi u vanbračnoj zajednici). Sticaj uočen u pet predmeta sa nesrodnim krivičnim djelima (poput krivičnih djela Oštećenje tuđe stvari, Ugrožavanje sigurnosti itd.). Ovo krivično djelo je najčešće prijavljeno isti dan kad je i počinjeno (u 75,00% predmeta), istraga redovno traje preko 30 dana (96,40%), dok je u 46,40% predmeta

¹⁰³ „Ko nasiljem, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava mir, tjelesnu cjelovitost ili psihičko zdravlje člana svoje porodice, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.“

¹⁰⁴ „Ko bračnog partnera ili osobu s kojom živi u vanbračnoj zajednici ili roditelja svog djeteta s kojim ne živi u zajednici lako tjelesno ozlijedi ili mu zdravlje lako naruši, kaznit će se kaznom zatvora do jedne godine.“

optužnica potvrđena unutar roka od 15 dana. Postupak je najčešće okončan unutar jedne godine (89,30%), u okviru kojeg se najčešće donose okrivljujuće presude (86,20%) kojim se izriču uslovne osude (sa vremenom provjeravanja do 12 mjeseci), u pet predmeta je izrečena kazna zatvora (do jedne godine), te novčane kazne u pet predmeta (najčešće do 1.000 KM). Češće su ocjenjivane olakšavajuće okolnosti (75,00%), a koje se pretežno odnose na priznanje, kajanje, neosuđivanost, porodični status i materijalne prilike. Od otežavajućih okolnosti (32,10%), najčešće se pojavljuju osuđivanost (u 57,10% predmeta za ista ili srodna krivična djela). U 63,00% predmeta u spisima nije bio sadržan podatak o izričitoj pouci oštećene o pravu na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, što je doprinijelo da u konačnici u 85,00% slučajeva zahtjev nije ni postavljen.

2.2.4. Krivično djelo Silovanje (član 203. KZ FBiH)

Praćeno je osam predmeta pred pet različitih sudova. Jedno djelo je počinjeno u saizvršilaštvu, tako da je ukupno devet počinitelja, koji u 50,00% predmeta imaju između 18 i 24 godine. Počinitelj ovih krivičnih djela je najčešće poznanik oštećene (u 44,44% predmeta), na drugom mjestu po zastupljenosti je nepoznata osoba (22,22%), a potom slijede bivši partner/momak, otac, te drugi tazbinski srodnik (sa po 11,11%). Analiza je potvrdila da je 5 od 9 počinioca u dobi do 24 godine. Djelo je u 62,50% predmeta kvalifikovano u osnovnom obliku, dok se u 50,00% predmeta radilo o sticaju sa drugim, pretežno nesrodnim, krivičnim djelima. U svim praćenim predmetima djelo je prijavljeno isti dan kad je i izvršeno, a postupak je okončan unutar godine dana. U odnosu na sve optužene su donesene okrivljujuće presude, kojima su izrečene kazne zatvora (najčešće u trajanju do pet godina) i jedna odgojna mjera (pojačani nadzor). Kao otežavajuće okolnosti najčešće su se cijenile upornost u izvršenju, a od olakšavajućih (koje su utvrđene u većem broju predmeta) neosuđivanost, (iskreno) kajanje, dob i porodične prilike. Oštećene su u tri slučaja saslušane uz pomoć psihologa, u jednom predmetu se radilo o maloljetnoj osobi, pa je isključena javnost zbog interesa maloljetne. U istom predmetu svjedok odbrane je pokušao prikazati oštećenu kao nekredibilnu/pijanu, ali sud nije uvažio takav iskaz. Podnesen je samo jedan imovinskopravni zahtjev, o kojem nije odlučeno u krivičnom postupku.

2.2.5. Krivično djelo Spolni odnošaj s nemoćnom osobom (član 204. KZ FBiH)

Analiziran je samo jedan predmet sa ovim krivičnim djelom. Počinitelj je bio stariji od 65 godina, i radilo se o osnovnom obliku produženog djela, u sticaju sa krivičnim djelom Bludne radnje. Prijava djela je izvršena nakon proteka 30 dana od izvršenja, a preko 30 dana je trajala i istraga, kao i potvrđivanje optužnice. Postupak se okončao unutar godinu dana, donošenjem okrivljujuće presude i izricanjem kazne zatvora u visini do godinu dana. Sud je našao samo olakšavajuće okolnosti, i to okolnosti pod kojima je djelo učinjeno, te raniji život počinitelja („...priznanje počinjenja predmetnih kaznenih djela, iskreno kajanje, spremnost da izmiri štetu koju zatraži skrbnik oštećene,

činjenicu da se majka-skrbnik oštećene očitovala da ne traži krivično gonjenje, te da ne želi svoju kćerku oštećenu, a niti sebe, izlagati neugodnostima sudskog procesa, činjenicu da je optuženi starija osoba, te činjenicu da dosad nije osuđivan za ovu niti srodnu vrstu krivičnih djela¹⁰⁵). U ovom predmetu su primijenjene posebne mjere zaštite oštećene tokom saslušanja, tako što je saslušana u prisustvu psihologa.

2.2.6. Krivično djelo Spolni odnošaj zloupotrebom položaja (član 205. KZ FBiH)

Praćen je jedan predmet povodom ovog krivičnog djela (na Općinskom sudu Orašje). Počinitelj pripada dobnoj skupini od 56-60 godina, inače osoba iz radnog okruženja oštećene. Počinjeno djelo je u kvalifikovanom obliku. Od izvršenja do prijave je proteklo više od 30 dana, kao i za okončanje istrage. Optužnica je potvrđena u periodu od 16 do 30 dana, a postupak je okončan unutar godine dana. Donesena je okrivljujuća presuda kojom je počinitelju izrečena kazna zatvora u trajanju od jedne godine. Od otežavajućih okolnosti, sud je našao raniju osuđivanost i to za srodno krivično djelo, a olakšavajuće nisu navedene. Iz presude i drugih predmetnih spisa nije vidljivo da je oštećena upoznata sa mogućnošću postavljanja imovinskopravnog zahtjeva, pa isti nije ni postavljen.

2.2.7. Krivično djelo Prinuda na spolni odnošaj (član 206. KZ FBiH)

Analiziran je jedan predmet kroz monitoring na Općinskom sudu u Bugojnu. Djelo je počinjeno u saizvršilaštvu - dva maloljetna počinitelja koji su u toku postupka postali punoljetni. Obojica počinitelja su poznanici oštećene (jedan bivši partner/momak). Djelo je, u odnosu na obojicu počinitelja, kvalifikovano u osnovnom obliku i u sticaju sa krivičnim djelom Ucjena (jer su oštećenu ucjenjivali sa fotografijama i na taj način, u više navrata, iznudili određene novčane iznose od oštećene). Preko 30 dana je proteklo od izvršenja do prijave djela, a sam postupak je okončan unutar godinu dana. Donesena je okrivljujuća presuda u odnosu na obojicu počinitelja, te su izrečene uslovne osude (sa periodom provjeravanja do 12 mjeseci) i odgojna mjera (mjera pojačanog nadzora). Imovinskopravni zahtjev u smislu zahtjeva za naknadu štete nije postavljen, ali su počinitelji sami obećali pred sudom da će vratiti iznuđeni novac oštećenoj, što predstavlja ostvarenje jednog aspekta imovinskopravnog zahtjeva koji se tiče povrata stvari oduzete izvršenjem krivičnog djela (novca).

2.2.8. Krivično djelo Spolni odnošaj s djetetom (član 207. KZ FBiH)

Analizirano je osam predmeta pred Kantonalnim sudom u Tuzli, Općinskim sudovima u Tuzli i Orašju. Po dvojica počinitelja su bila iz dobne skupine 18-24 i 25-30, a tri iz dobne skupine 41-45.¹⁰⁵ Različit je odnos počinitelja spram oštećene, bez uočavanja veće zastupljenosti neke od kategorija: vanbračni partner, partner/momak, otac, poznanik. Tri počinjena djela su kvalifikovana u težem obliku (stav 2. i stav 5. člana 207. KZ FBiH), a u jednom predmetu se radi o produženom krivičnom djelu u sticaju sa

¹⁰⁵ Samo jedan počinitelj je pripadao dobnoj skupini 31-35 godina.

krivičnim djelom Rodoskrvnuće. Istrage su, u svim predmetima, trajale preko 30 dana, a optužnice su potvrđivane unutar 15 dana. Kod završenih predmeta (ukupno šest), samo jedan postupak je trajao do dvije godine, dok je preostalih pet završeno unutar godine dana. U svih šest predmeta donesena je okrivljujuća presuda, sa izrečenih pet zatvorskih kazni (različite dužine trajanja) i jednom uslovnom osudom (sa periodom provjeravanja do 36 mjeseci). U 40,00% završenih predmeta sud je našao otežavajuće okolnosti (pretežno raniju osuđivanost), a u 100% slučajeva su se cijenile olakšavajuće okolnosti (priznanje krivnje, korektno držanje itd.).

Primjer:

- Tako npr. nije uočena nijedna otežavajuća okolnost u predmetu u kojem je počinitelj, u vremenskom periodu od 01.01.2014. godine do 03.08.2015. godine u porodičnoj kući, svjestan da spolno opći s djetetom i htijući navedenu posljedicu, stupio u vezu sa maloljetnom oštećenom rođenom 21.03.2001. godine, sa kojom je u više navrata imao spolne odnose, što je rezultiralo trudnoćom iste, nakon čega je sa njom nastavio živjeti u vanbračnoj zajednici. Nije utvrđen sticaj (sa krivičnim djelom Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom) niti da se radi o produženom krivičnom djelu (odnosno da je počinitelj s namjerom učinio više istih ili srodnih krivičnih djela koja, s obzirom na način počinjenja, njihovu vremensku povezanost i druge stvarne okolnosti koje ih povezuju čine jedinstvenu cjelinu, što je ispunjeno u ovom slučaju). U drugom predmetu, iako se radi o produženom djelu u odnosu na maloljetnu kćerku (od 12-te do 16-te godine) sud nije našao otežavajuće okolnosti. Nije postavljen nijedan imovinskopравни zahtjev.

2.2.9. Krivično djelo Bludne radnje (član 208. KZ FBiH)

Predmetom analize je bilo 17 predmeta. Budući da je jedno djelo počinjeno u saizvršilaštvu, ukupno je 18 počinitelja, koji najčešće pripadaju dobnoj skupini od 51-55 godina i koji su najčešće poznanici oštećene (u 73,30% predmeta). U šest predmeta djelo je kvalifikovano u težem obliku, koji su također u sticaju sa pretežno srodnim krivičnim djelima (Spolni odnošaj s nemoćnom osobom i Spolni odnošaj s djetetom). Krivično djelo Bludne radnje se najčešće prijavi unutar prvih pet dana od izvršenja djela, a optužnica se najčešće potvrdi unutar 15 dana od dana podnošenja optužnice na potvrđivanje (izuzetak je uočen u tri predmeta u kojim je potvrđivanje trajalo preko 30 dana). Postupci su se najčešće okončavali unutar godinu dana (64,30%), mada je uočeno i duže trajanje postupka, čak i između 4 i 5 godina (14,30% predmeta). U odnosu na 14 počinitelja je donesena okrivljujuća presuda (sa izrečene četiri kazne zatvora u trajanju do godine dana i 10 uslovnih osuda sa različitim periodima provjeravanja), te jedna oslobađajuća presuda. Sigurnosne mjere su određene u dva predmeta (i to Obavezno psihijatrijsko liječenje i Obavezno liječenje od ovisnosti). U samo dva predmeta su cijenjene otežavajuće okolnosti.¹⁰⁶ Olakšavajuće okolnosti su

¹⁰⁶ U predmetu u kojem je počinitelj bio zamjenik direktora škole u kojoj je oštećena živjela kao podstanarka nisu utvrđene otežavajuće okolnosti.

cijenjene u većem broju predmeta (57,10% predmeta) i to najčešće neosuđivanost, priznanje i kajanje za počinjeno djelo. Iako su oštećene većinom bile izričito poučene o pravu na postavljanje imovinskopravnog zahtjeva (64,30% slučajeva), samo je jedan zahtjev postavljen. Uočeno je da u jednom predmetu nije izvršena kvalifikacija djela kao produženog, iako je počinitelj tokom dvije godine poduzimao radnje koje čine ostvarenje bića ovog krivičnog djela.

2.2.10. Krivično djelo Navođenje na prostituciju (član 210. KZ FBiH)

Analizirana su dva predmeta, u jednom predmetu djelo je kvalifikovano u težem obliku. Jedan predmet je okončan unutar godine dana, drugi je trajao između 4 i 5 godina, a u oba predmeta su donesene okrivljujuće presude (izrečena jedna kazna zatvora trajanja do tri godine i jedna uslovna osuda sa periodom provjeravanja do 48 mjeseci). Nisu utvrđene otežavajuće okolnosti (iako su u jednom predmetu četiri žrtve, od toga dvije maloljetne, sud se pozivao na odredbe o ublažavanju kazne po čl. 50. i 51. KZ FBiH), a kao olakšavajuće okolnosti su cijenjani priznanje i neosuđivanost u oba predmeta. Počinitelji su u oba predmeta bili poznanici oštećenih osoba. Nisu podneseni imovinskopravni zahtjevi, a samo je iz jednog predmeta vidljivo da su o tome izričito poučene.

2.2.11. Krivično djelo Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije (član 211. KZ FBiH)

Analizirana su četiri predmeta (djelo kvalificirano u osnovnom obliku), praćena na Općinskom sudu u Zenici i Mostaru. Počinitelji su u dva predmeta pripadali dobnoj skupini od 25-30 godina, a svi počinitelji su bili u različitim odnosima sa oštećenom (otac, muž, partner/momak, poznanik i nepoznata osoba). Sticaj je uočen u dva predmeta sa po dva krivična djela (Nasilničko ponašanje, Laka tjelesna povreda i Ugrožavanje sigurnosti). U svim predmetima postupak je okončan unutar godinu dana i donesene su okrivljujuće presude (jedna kazna zatvora do godinu dana i tri uslovne osude). Nisu utvrđene otežavajuće okolnosti (čak ni u predmetu u kojem je počinitelj bio inspektor u Graničnoj policiji i koji je u produženom trajanju vršio krivično djelo), a od olakšavajućih okolnosti su uzete u obzir neosuđivanost, priznanje, porodični status. Nije podnesen nijedan imovinskopravni zahtjev.

2.2.12. Krivično djelo Vanbračna zajednica sa mlađim maloljetnikom (član 216. KZ FBiH)

Praćena su dva predmeta. Oba počinitelja su dobi između 25 do 30 godina (vanbračni partner i partner/momak oštećene). Samo jedan predmet je završen (unutar godinu dana) i to donošenjem okrivljujuće presude kojom se izrekla uslovna osuda sa periodom provjeravanja od godinu dana. Nije postavljen imovinskopravni zahtjev.

2.2.13. Krivično djelo Nasilje u porodici (član 222. KZ FBiH)

Praćeno je 146 predmeta, od kojih je završeno 136. Najviše predmeta je monitorisano na općinskim sudovima u Zenici, Bugojnu i Tuzli. Budući da nije evidentirano nijedno saizvršilaštvo, broj predmeta odgovara broju počinitelja koji najčešće pripadaju dobnoj skupini 46-50 godina (23,97%). Sljedeća po zastupljenosti je skupina od 41-45 godina (22,60%). Počinitelji su u 66,67% predmeta sadašnji ili bivši bračni ili vanbračni partneri oštećene (47,17% su muževi, 6,29% bivši muževi, 10,69% vanbračni partneri, a 2,52% bivši vanbračni partneri). Bliski krvni muški srodnici oštećenih (otac, brat, sin, djed) čine ukupno 30,18% počinitelja djela Nasilje u porodici, a zastupljenost pojedinih srodnika odgovara navedenom redoslijedu. Drugi krvni srodnici čine 1,26% počinitelja, a ostali, tazbinski srodnici 1,89%.¹⁰⁷ U 78,68% predmeta djelo je kvalifikovano u težem obliku (najčešće po stavu 2. u 69,10% slučajeva, stav 3. u 4,40% slučajeva i stav 4. u 8,10%)¹⁰⁸. *Uprkos navedenim brojčanim pokazateljima, u većem broju predmeta su bili ispunjeni uslovi za kvalifikovani oblik djela, i to najčešće po stavu 4., budući da su djela nasilja često izvršavana u prisustvu djece ili čak i prema njima, bez nanošenja fizičkih povreda* (buđenje djece u toku noći, uznemiravanje, fizički napadi na majku u prisustvu djece, bilo da majka brani djecu od napada ili da djeca brane majku.). Tako je u jednom predmetu majka bila pretučena, jer se „suprotstavila suprugu, braneći kćerku i sina od udaraca koje im je zadavao“, uprkos tome djelo je kvalifikovano kao stav 2. (kada je djelo nasilja počinjeno prema članu porodice s kojim počinitelj živi u zajedničkom domaćinstvu i za koje je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine), a ne kao stav 4. (ako je krivično djelo nasilja u porodici počinjeno prema djetetu ili maloljetniku, za što je zapriječena kazna zatvora od jedne do pet godina). U više predmeta je uočeno da je djelo izvršavano tokom dužeg perioda, ali uprkos tome nije kvalifikovano kao produženo krivično djelo.

Prema analiziranim podacima u samo 5,10% predmeta djelo je kvalificirano kao produženo, iako prikupljeni podaci sugerišu da je produženo vršenje nasilja u porodici mnogo češće zastupljeno. Čak i kada sam sud ocijeni da je oštećena bila stalno tjelesno i psihološki zlostavljana, rijetko kad djelo kvalifikuje kao produženo krivično djelo. Sticaj krivičnog djela Nasilje u porodici je uočen u 10 predmeta (što čini 7,40%), najčešće sa nekm drugim, nesrodnim djelima. Samo se u jednom predmetu počinitelj teretio za sticaj nasilja u porodici i nanošenja lakih tjelesnih povreda, iako je u značajnom broju predmeta došlo do nanošenja tjelesnih povreda oštećenju.

Djelo nasilja u porodici se najčešće prijavljuje isti dan kad je izvršeno (u 64,70% predmeta), istraga obično traje preko trideset dana (u 83,80% predmeta). *Zabrinjavajući je podatak da potvrđivanje optužnice u predmetima nasilja u porodici u značajnom broju traje preko 30 dana* (u čak 27,20% predmeta), što uzimajući u obzir obavezu hitnog

¹⁰⁷ U 18 predmeta pored supruge, sadašnje i bivše vanbračne partnerice, oštećeni su bili i djeca; u dva predmeta je pored majke oštećena i sestra; u jednom predmetu je pored kćerke oštećena i unuka - njena kćerka; u jednom su pored majke oštećene bile i sestra i drugi srodnik, a u jednom pored supruge žrtva je bila i druga tazbinska srodnica.

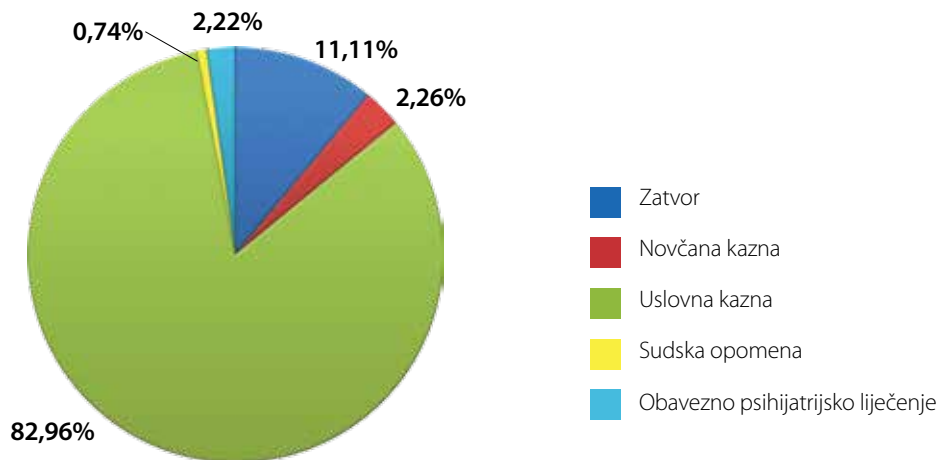
¹⁰⁸ U pojedinim predmetima djelo je kvalifikovano u težem obliku po dva stava čl. 222. KZ FBiH, zbog čega je zbir procenata po pojedinim težim oblicima djela veći od 78,68%.

postupanja u ovim predmetima predstavlja nezanemarljivo odugovlačenje. Ipak, u najvećem broju predmeta optužnice se potvrde u roku od pet dana (45,60%).

Postupci se uglavnom okončavaju unutar godine dana (94,10%), mada je uočeno sedam predmeta u kojima su postupci trajali između jedne i dvije godine, te jedan postupak koji je trajao preko pet godina. U 97,06% predmeta je donesena okrivljujuća presuda, a u 2,21% utvrđujuća presuda. Ukupno je izrečeno šest sigurnosnih mjera (4,44%), od čega su četiri mjere Obavezno psihijatrijsko liječenje i dvije mjere Lišenje predmeta. U jednom predmetu je postupajući sud donio utvrđujuću presudu kojom je izrekao i uslovnu osudu i sigurnosnu mjeru Obavezno psihijatrijsko liječenje, iako je djelo učinjeno u stanju neuračunljivosti zbog čega sud optuženog ne treba oglasiti krivim, niti mu izreći krivičnu sankciju.

U četiri predmeta (2,96%) izrečena je novčana kazna, u 15 predmeta (11,11%) kazna zatvora sa trajanjem do godine dana. Izrečeno je 113 (u 83,70% predmeta) mjera upozorenja, od toga je 112 uslovnih osuda, a samo jedna sudska opomena¹⁰⁹. Vrijeme provjeravanja je najčešće do jedne godine ili između jedne i dvije godine (Grafikon 6).

Grafikon 6:
Sankcije za krivično djelo Nasilje u porodici

Predmeti u kojima su izrečene uslovne osude su obuhvatali najraznovrsnije forme nasilja, premlaćivanje, prijetnje smrću, prijetnje „dolaskom na posao i vrijeđanjem“ i oduzimanjem djece, vrijeđanja na javnim mjestima i u prisustvu drugih osoba (u jednom predmetu ispred prostorija centra za socijalni rad), prisilno šišanje i degradacije, seksualno nasilje itd. Oštećene osobe su često bila i djeca, ponekad čak i stariji članovi porodice, ipak sudovi su se najčešće opredjeljivali za najblažu sankciju. *Rijetko se izriču sigurnosne mjere (samo u šest predmeta, što čini 4,44%), iako*

¹⁰⁹ Uz jednu zatvorsku i jednu uslovnu kaznu izrečena je sigurnosna mjera Lišenje predmeta; uz jednu uslovnu kaznu određena je mjera Obavezno psihijatrijsko liječenje, zbog čega je broj sankcija veći od broja presuda.

je u većem broju slučajeva uočeno izvršenje djela u alkoholiziranom stanju ili u stanju smanjene uračunljivosti zbog određenih psihičkih tegoba/bolesti (Primjera radi, u jednom slučaju je navedeno da se radi o ovisniku o narkoticima, ali nije izrečena odgovarajuća sigurnosna mjera.).

Otežavajuće okolnosti su utvrđene u 29,60% predmeta i većinski se odnose na raniju osuđivanost počinitelja, iako je ranija osuđivanost uočena u 39,00% predmeta, od toga 37,70% za srodna krivična djela (u okviru čega najviše za isto djelo – nasilje u porodici). *Iako se formalno cijeni ranija osuđivanost kao otežavajuća okolnost, sudovi se i dalje opredjeljuju za istu sankciju – uslovnu osudu, čime recidiv počinitelja gubi na značaju kao okolnost koja utiče na određivanje vrste i visine sankcije.* Primjer: ranijom presudom općinskog suda počinitelj je oglašen krivim za krivično djelo Nasilje u porodici, te je uslovno osuđen na jednu godinu. Nakon dvije godine i isteka perioda provjeravanja, ponovo je počinio isto krivično djelo i ponovo je osuđen uslovno. Ovakvi primjeri su brojni i pokazuju da se postojećom kaznenom politikom ne postiže specijalna prevencija.

U 66,70% predmeta su cijenjene olakšavajuće okolnosti, od toga najčešće lične prilike počinitelja (porodični čovjek, oženjen, otac maloljetne djece, teško materijalno stanje), neosuđivanost, priznanje i kajanje, korektno držanje na sudu. Okolnost da oštećena nije zainteresirana za krivično gonjenje se često uzima kao olakšavajuća okolnost (izričito ili se navede u obrazloženju presude). Pri tome se zanemaruje da principi akuzatornosti i legaliteta krivičnog gonjenja podrazumijevaju da tužitelj poduzima krivično gonjenje, ako postoje dokazi da je počinjeno krivično djelo. Stav oštećene o potrebi daljeg provođenja krivičnog gonjenja je irelevantan za nastavak gonjenja i kažnjavanje počinitelja, naročito jer se oštećene tako izjašnjavaju, jer su sistemskom nebrigom i nedostatkom podrške na to natjerane. Samo u jednom predmetu oštećena je saslušana u prisustvu psihologa, iako je u nekoliko predmeta uočen agresivan pristup odbrane optužnog u odnosu na oštećenu.

Primjer:

- U jednom predmetu nasilja bivšeg supruga nad oštećenom tokom vožnje u automobilu u prisustvu dvoje maloljetne djece postupajuća tužiteljica je morala intervenisati u nekoliko navrata, uslijed agresivne odbrane optuženog. Branitelj je, želeći oštećenu prikazati kao nezainteresovanog roditelja, u toku ispitivanja oštećene postavio pitanje zašto izbjegava svoju obavezu izdržavanja i kako nikada nije našla posao i izvor primanja, navodeći, kao primjer svekolike dostupnosti prilika za zaposlenjem, kako taj isti branitelj plaća drugoj ženi 50 KM za čišćenje 20 kvadrata svog stana, dodavši da se uvijek može zaraditi. U istom predmetu branitelj je pitao kada se desio drugi udarac, na kojem kilometru i kako, iako je optuženi prethodno udario oštećenu par puta šakom u predio stomaka i udario njenom glavom o šoferšajbu, a što je ošamutilo oštećenu. Na taj način je branitelj želio prikazati nekonzistentnosti u iskazu oštećene, kao i nedostatak detalja, a što bi moglo sugerisati na neistinit iskaz. U drugom predmetu, čak i

u prisustvu monitorke, uočeno je neprilično i prisno ponašanje tužitelja spram optuženog, na što sud nije reagovao. Ovakvo postupanje tužitelja je stvorilo cjelokupan ambijent nesigurnosti za oštećenu.

2.2.14. Krivično djelo Izbjegavanje izdržavanja (član 223. KZ FBiH)

Analizirano je pet predmeta na četiri različita suda. Počinitelji su najčešće iz dobne skupine 31-35 i 51-55 (po 40,00%). Sva djela su kvalifikovana u osnovnom obliku, sa jednim produženim djelom. Postupci su okončani do jedne godine, osim jednog koji je trajao do dvije godine. U četiri predmeta je donesena okrivljujuća presuda (sa izrečene četiri uslovne osude), dok je u jednom predmetu donesena odbijajuća presuda. U samo jednom predmetu je sud cijenio osuđivanost za srodno krivično djelo kao otežavajuću okolnost (iako je u tri predmeta evidentirano da je počinitelj bio ranije osuđivan). Olakšavajuće okolnosti su utvrđene u tri predmeta (nezaposlenost/loše imovno stanje, penzioner, priznanje krivnje). Imovinskopravni zahtjev je podnesen u dva slučaja, ali o tome nije odlučivano u krivičnom postupku.

2.2.15. Krivično djelo Nasilničko ponašanje (član 362. KZ FBiH)

Praćena su dva predmeta sa kvalifikovanim oblikom djela. Oba počinitelja su poznanici oštećene. Samo jedan predmet je završen (unutar dvije godine dana) i to donošenjem oslobađajuće presude, pošto je djelo učinjeno u stanju neuračunljivosti zbog trajnog duševnog poremećaja, pri tome nije određena sigurnosna mjera. *Nije jasno zašto sud nije, kao u drugim predmetima kada je djelo izvršeno u stanju neuračunljivosti, donio utvrđujuću presudu i odredio mjeru sigurnosti.*

2.2.16. Ostali praćeni predmeti

Ostali praćeni predmeti obuhvataju krivična djela **Ucjena iz čl. 296. KZ FBiH, Izazivanje opće opasnosti iz čl. 323. st.1. KZ FBiH, Ugrožavanje sigurnosti iz čl. 183. st. 2. KZ FBiH, dva predmeta Oduzimanje djeteta iz čl. 217. KZ FBiH, te krivično djelo Pripremanje krivičnog djela iz čl. 339. KZ FBiH.** Tri predmeta nisu okončana, dok je u ostala tri predmeta postupak okončan unutar godinu dana donošenjem okrivljujuće presude (izrečena jedna kazna zatvora i dvije uslovne osude). Otežavajuće okolnosti nisu cijenjene, a od olakšavajućih je utvrđeno priznanje i korektno držanje tokom postupka. U dva predmeta djelo je izvršeno slanjem sms poruke (telekomunikacijska sredstva korištena s ciljem ugrožavanja sigurnosti i ucjene druge osobe). Nije podnesen nijedan imovinskopravni zahtjev.

2.3. Analiza izrečenih zaštitnih mjera

Usvajanje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH 2013. godine¹¹⁰, a kojim je zamijenjen Zakon o zaštiti od nasilja iz 2005. godine¹¹¹, imalo je za cilj osiguranje zaštite za žrtve nasilja u porodici po hitnom postupku i bez komplicirane procedure.¹¹² Primjenu i provođenje ovog zakona trebaju osiguravati općinski sudovi - prekršajno odjeljenje suda, policija, organ starateljstva i druge institucije nadležne za socijalnu i zdravstvenu zaštitu, uz obavezu zajedničkog i koordiniranog djelovanja.¹¹³ Konkretna zaštita utvrđena citiranim Zakonom se odnosi na izricanje tzv. zaštitnih mjera. Raspoložive zaštitne mjere, kao što su udaljenje iz stana, kuće ili drugog stambenog prostora, zabrana približavanja žrtvi i zabrana uznemiravanja ili uhođenja, mogu poslužiti kao ključne komponente da se spriječi daljnje izlaganje žrtve nasilju.¹¹⁴ Uvažavajući međunarodne standarde, ključno je shvatiti zaštitne mjere kao posebni i dodatni oblik pravne zaštite za žrtve nasilja u porodici, koje nisu predviđene kao sankcije počinitelju. Također, primjena zaštitnih mjera ne treba biti uslovljena pokretanjem drugog postupka, a u svakom slučaju nisu zamjena za vođenje krivičnog postupka za krivično djelo Nasilje u porodici. Budući da su za predmete nasilja u porodici svi navedeni nadležni subjekti dužni osiguravati hitnost u rješavanju¹¹⁵, svrha zaštitnih mjera je da se bez odlaganja zaštiti žrtva, spriječi dalje vršenje nasilja i nastupanje štetnih posljedica, kao i poduzimanje efikasnih mjera preodgoja i liječenja nasilnih osoba. Ovako brza reakcija nadležnih organa se ne može obezbijediti u krivičnom postupku, zbog čega je izricanje zaštitnih mjera u nadležnosti prekršajnih odjeljenja općinskih sudova čime se osigurava brz pristup sudu i efikasnost postupka. Obavezno prijavljivanje nasilja u porodici je propisano za zdravstvene i socijalne radnike, nastavnike, odgajatelje, medicinske, obrazovne i druge ustanove i organe, kao i nevladine organizacije koje u obavljanju svoje dužnosti saznaju za počinjene radnje nasilja u porodici, kao i članovi porodice, te svaki građanin koji sazna za počinjene radnje nasilja u porodici. Prijavu može, ali ne mora podnijeti i žrtva nasilja u porodici.¹¹⁶

U nastavku će, na odgovarajućim mjestima biti izloženi analizirani podaci, a koji su prikupljeni kroz monitorisanje prekršajnih postupaka za izricanje zaštitnih mjera na tri općinska suda u Zenici, Bugojnu i Kaknju. Ukupno je analizirano 134 predmeta.

¹¹⁰ „Službene novine FBiH“, broj 20/13 (13.03.2013.).

¹¹¹ „Službene novine FBiH“, br. 22/05, stupio na snagu 7. oktobra 2005. godine. Izmjene i dopune su objavljene u „Službenim novinama FBiH“, br. 51/06, a stupile na snagu 7. septembra 2006. godine.

¹¹² Prema navedenom Zakonu, smatrat će se da postoji nasilje u porodici ukoliko postoje osnove sumnje da su počinjene radnje kojim član porodice nanosi fizičku, psihičku ili seksualnu bol ili patnju i/ili ekonomsku štetu, kao i prijetnje koje izazivaju strah od fizičkog, psihičkog ili seksualnog nasilja i/ili ekonomske štete kod drugog člana porodice.

¹¹³ Član 3. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹¹⁴ Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija, Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, OSCE, juli 2009, str. 4.

¹¹⁵ Član 4. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹¹⁶ Član 8. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Istim članom je određeno da osoba koja ne izvrši obavezu prijavljivanja radnji nasilja u porodici čini prekršaj, osim u slučaju kada nasilje u porodici ne prijavi žrtva nasilja (odrična rječica „ne“ koja je napisana u kurzivu nedostaje u citiranom članu, po mišljenju autorke nenamjernom omaškom zakonodavca).

Počiniteljima nasilja u porodici se mogu izreći sljedeće zaštitne mjere: 1) udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor, 2) zabrana približavanja žrtvi nasilja, 3) zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju, 4) obavezan psihosocijalni tretman, 5) obavezno liječenje od ovisnosti, 6) privremeno lišenje slobode i zadržavanje.¹¹⁷ Nadležni sud može počinitelju izreći više zaštitnih mjera ako to smatra opravdanim.¹¹⁸ Tako je u odnosu na praćene predmete, sud izrekao dvije ili više zaštitnih mjera u 78 predmeta. Najčešće se radi o kumulaciji zaštitnih mjera zabrane približavanja žrtvi nasilja i zabrane uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju.

Zahtjev za izricanje zaštitne mjere nadležnom sudu podnosi policijska uprava u roku od 12 sati od momenta saznanja za radnje nasilja. Izuzetno, zahtjev može podnijeti i tužilaštvo kada za to postoje opravdani razlozi.¹¹⁹ I sud je također obavezan da u roku od 12 sati od prijema zahtjeva za izricanje zaštitne mjere iz člana 9. tač. 1), 2) i 3) postupi prema zahtjevu i donese rješenje. Kada je podnesen zahtjev za izricanje zaštitnih mjera iz člana 9. tač. 4) i 5), sud je dužan u roku od sedam dana od prijema zahtjeva osigurati mišljenje vještaka, ukoliko je neophodno, te postupiti po zahtjevu i donijeti rješenje.¹²⁰ Iz prikupljenih podataka proizilazi da sudovi najčešće poštuju zakonske rokove za donošenje rješenja, ipak uočen je i nezanemariv broj predmeta (19) u kojima načelo hitnog postupanja nije došlo do izražaja. Tako je u navedenih 19 predmeta, a koji se svi odnose na izricanje zaštitnih mjera zabrane približavanja i zabrane uznemiravanja i uhođenja uočeno zakašnjelo određivanje zaštitnih mjera, od određivanja zaštitne mjere nakon dva dana do određivanja nakon sedam mjeseci i 24 dana (unutar ovih krajnjih vrijednosti uočeni su različiti periodi od podnošenja zahtjeva do donošenja rješenja: četiri dana, 25, 29 dana, tri mjeseca i 13 dana itd). Čak je u jednom predmetu zaštitna mjera u trajanju od dva mjeseca izrečena nakon proteka tri mjeseca od podnošenja zahtjeva i izvršenja radnje nasilja prema majci i vanbračnoj partnerici. Zbog ovakvog zakašnjelog reagovanja suda na blagovremeno podnešen zahtjev, izrečena zaštitna mjera može uveliko izgubiti svoj smisao. Osim toga, međunarodni standardi u vezi sa izricanjem zaštitnih mjera sugerišu da bi svjedočenje žrtve/oštećene ili izjava data pod zakletvom, trebali biti dovoljna dokazna osnova za primjenu zaštitnih mjera. Osnovna svrha ovih mjera diktira takav nizak standard dokazivanja.¹²¹

Organi nadležni za izvršenje izrečene mjere zaštite, dužni su redovno pratiti izvršenje mjere, sačiniti i dostaviti nadležnom sudu¹²² izvještaj o njihovom izvršenju, te predložiti prekid ili zamjenu kada to smatraju potrebnim.¹²³ Nadležni sud nakon izvještaja o

¹¹⁷ Član 9. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹¹⁸ Član 20. stav. 1. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹¹⁹ Član 17. i 18. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹²⁰ Član 19. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹²¹ Zapažanja o primjeni Zakona o zaštiti od nasilja u porodici u praksi nadležnih institucija, Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj, OSCE, juli 2009, str. 15

¹²² Nadležni sud se određuje prema prema mjestu na čijem području žrtva nasilja ima prebivalište ili boravište.

¹²³ Član 22.a. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

izvršenju zaštitne mjere dostavljenog od organa nadležnih za izvršenje izrečene zaštitne mjere, može izrečenu mjeru zamijeniti drugom zaštitnom mjerom, rješenje o izricanju zaštitne mjere ukinuti ili izreći novčanu kaznu za nepostupanje po izrečenoj zaštitnoj mjeri iz člana 45. ovog zakona.¹²⁴ Zakonom je predviđena novčana kazna u iznosu od 1.000,00 KM do 1.500,00 KM za prekršaj ako se ne postupi prema izrečenoj zaštitnoj mjeri.

U svrhu provedbe Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, donesen je niz podzakonskih akata, koji su i nakon izmjene Zakona 2013. godine ostali na snazi uz obavezno usaglašavanje sa novim zakonom i to: Pravilnik o načinu provedbe zaštitnih mjera koje su u nadležnosti policije¹²⁵, Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u porodici¹²⁶ i Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci počinitelja nasilja u porodici¹²⁷.

Budući da su u više od 50,00% predmeta sudovi izricali dvije ili više zaštitnih mjera, ukupan broj izrečenih mjera je značajno veći od broja monitorisanih prekršajnih postupaka. Izrečeno je ukupno 227 zaštitne mjere. Od toga je najviše izrečeno *zabrana uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju*, ukupno 107 sa različitom dužinom trajanja (izrečeno je 87 mjera u trajanju od jedne godine, 19 mjera u trajanju od dvije godine i jedna mjera u trajanju od šest mjeseci). Po brojčanoj zastupljenosti slijede mjere *zabrane približavanja žrtvi nasilja*, ukupno 86 (od toga je 67 izrečeno u trajanju od jedne godine, 12 u trajanju od dvije godine, tri u trajanju od tri mjeseca, dvije u trajanju od šest mjeseci i po jedna u trajanju od jednog i dva mjeseca). Također, izrečeno je 23 mjere *udaljenja iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor* (14 mjera u trajanju od jedne godine, 5 mjera u trajanju od dvije godine i po jedna mjera u trajanju od deset mjeseci, osam mjeseci, tri mjeseca i jednog mjeseca). *Obavezan psihosocijalni tretman* je izrečen tri puta (svaki put u trajanju od tri mjeseca), dok je *Obavezno liječenje od ovisnosti* izrečeno u osam slučajeva¹²⁸.

U jednom predmetu pred Općinskim sudom u Zenici prekršajni postupak za izricanje zaštitne mjere je obustavljen, jer je pokrenut krivični postupak. Smatramo da je ovakav zaključak postupajućeg suda pogrešan, jer su mjere zaštite hitne mjere usmjerene na zaštitu žrtve i izriču se neovisno od pokrenutog krivičnog postupka, što je ključno, jer se prekršajni postupak za izricanje zaštitne mjere i krivični postupak povodom istog djela nasilja međusobno ne isključuju. Tako je u 20 predmeta pokrenut i krivični postupak povodom istog djela, od čega su dva završena donošenjem okrivljujuće presude kojima je počinitelj uslovno osuđen. U istom broju predmeta (20) monitorka nije uspjela doći do podatka da li je pokrenut krivični postupak, tako da je u odnosu na predmete u

¹²⁴ Član 20. stav. 2. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

¹²⁵ „Službene novine FBiH”, broj 19/14.

¹²⁶ „Službene novine FBiH”, broj 60/06.

¹²⁷ „Službene novine FBiH”, broj 23/08.

¹²⁸ U različitom trajanju: četiri puta u trajanju od tri mjeseca, dva puta u trajanju od jednog mjeseca, te po jednom u trajanju od jedne godine i šest mjeseci.

kojima se nalazio relevantni podatak uočeno da je u samo 17,50% predmeta pokrenut krivični postupak.

Od praćena 134 predmeta, u tri predmeta je postupajući sud odbacio zahtjev za izricanje zaštitne mjere. U jednom predmetu, jer je zahtjev bio neblagovremen, čime se za neažurno postupanje policije kažnjava oštećena koja je ostala bez zaštite. U drugom predmetu, sud je rješenjem odbacio zahtjev, jer je počinitelj bio na izdržavanju kazne kućnog zatvora uz upotrebu elektro nadzora.

U odnosu na navedeno, najviše zabrinjava zaključak da se u 82,50% predmeta nije pokrenuo krivični postupak, te da postupajuće sudije u značajnom broju predmeta zanemaruju obavezu hitnog postupanja. S druge strane, kao vid poboljšanja prakse, uočeno je da sudije prilikom izricanja mjera usmjerenih na počinitelja (poput obaveznog liječenja od ovisnosti) kumulativno izriču i mjere usmjerene na zaštitu žrtava (najčešće zabranu približavanja žrtvi nasilja i zabranu uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju).

U odnosu na zaštitne mjere, uočeno je određeno poboljšanje u praksi sudova. Češće se izriče kumulacija zaštitnih mjera, naročito kada se izriču zaštitne mjere radi zaštite žrtve, ali i radi liječenja počinitelja, onda kada je to potrebno. S druge strane, i dalje zabrinjava nedosljednost u rukovođenju načelom naročite hitnosti postupaka za izricanje zaštitnih mjera, te relativno nizak broj izrečenih zaštitnih mjera koje se odnose na liječenje i rehabilitaciju počinitelja, uprkos mnogo većoj potrebi za takvim mjerama. Evidentno je takođe i da se u minimalnom broju predmeta paralelno sa prekršajnim postupkom za izricanje zaštitnih mjera, pokrenuo i krivični postupak povodom istog djela nasilja nad ženama, što može ukazivati na nerazumijevanje zasebnosti pravne zaštite u vidu zaštitnih mjera, a koje ne isključuju paralelno pokretanje krivičnog postupka.

Na ovom mjestu treba naglasiti da i dalje nije ustanovljena metodologija niti mehanizam sistemskog i kontinuiranog praćenje broja i vrste predmeta nasilja nad ženama od strane vladinih institucija, a što utiče na procjenu stvarnog stanja i planiranja adekvatnih mjera sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja. Osim toga, čak i da postoje ovakve evidencije, prikupljeni podaci bi predstavljali samo vrh ledenog brijega, uzimajući u obzir nisku stopu prijavljivanja nasilja.

III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Nasilje nad ženama je i dalje nevidljivo, jer je faktički mnogo zastupljenije od brojki koje su trenutno dostupne javnosti, a čemu doprinosi neprepoznavanje akata nasilja od strane samih oštećenih, strah i nesigurnost uslijed ekonomske podređenosti, te opći osjećaj nepovjerenja u pravosudne institucije. Sve navedeno potcrtava neophodnost kreiranja integrisanih politika borbe i sprečavanja nasilja nad ženama. Problem nasilja nad ženama ne treba svesti na počinjeno krivično djelo, nego kao uznemirujuću i široko rasprostranjenu društvenu pojavu kojoj je neophodno sistemski i paralelno pristupiti. Krivično procesuiranje je samo jedan aspekt društvenog odgovora na nasilje nad ženama, koji nije dovoljan niti je, još uvijek, zadovoljavajući. Kao prvi korak je ključno uspostaviti jedinstvenu bazu podataka, te na osnovu prikupljenih podataka kreirati odgovarajuće politike za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama. U tom procesu, državnim institucijama su nezamjenjivi partneri organizacije civilnog društva sa višegodišnjim iskustvom u oblasti zaštite od nasilja nad ženama. Dok se ne budu mogli koristiti precizni brožčani pokazatelji o generalnoj zastupljenosti nasilja nad ženama, veoma je značajno analiziranje dostupnih podataka o krivičnim predmetima kojima se procesuiraju navedena djela. Krivični postupci predstavljaju korisnu bazu za uočavanje opće zastupljenosti pojedinih krivičnih djela nasilja nad ženama, strukture počinitelja, institucionalizirane reakcije na djela nasilja nad ženama i adekvatnost podrške oštećenju. U nastavku su izneseni neki od najznačajnijih zaključaka.

Ciljevi specijalne i generalne prevencije rodno zasnovanog nasilja su ugroženi neadekvatnim i blagim kažnjavanjem počinitelja djela. Analiza cjelokupnog procesa, koji se okončava donošenjem često neadekvatne sankcije, započinje sa neodgovarajućom pravnom kvalifikacijom, obično blažom, za koju je predviđena i blaža sankcija. Osim toga, relativno rijetko se uočava sticaj sa lakim ili teškim tjelesnim povredama, te produženi oblik krivičnog djela, što je najuočljivije kod krivičnog djela Nasilje u porodici. Blaže kažnjavanje počinitelja je uslovljeno mnogo češćim uzimanjem u obzir olakšavajućih okolnosti, čak i kada je apsurdno cijeliti porodični status počinitelja kao olakšavajuću okolnost onda kada su članovi te iste porodice bili žrtvama nasilja od strane počinitelja. Čini se da je starosna dob počinitelja gotovo uvijek olakšavajuća okolnost u kombinaciji sa imovnim stanjem (star, mlad, penzioner, nezaposlen). Jedan od najvećih problema sa olakšavajućim/otežavajućim okolnostima se tiče situacije u kojoj sud samo nabroja koje je okolnosti cijenio, ali ne i zašto i na koji način je određenu okolnost smatrao relevantnom za izbor i odmjeravanje sankcije. Puko nabrojanje, bez pratećeg obrazloženja ili sa manjkavim i nevještima obrazloženjem, dovodi u pitanje opravdanost pozivanja na ovakve okolnosti prilikom odmjeravanja kazne. Sudovi se često pozivaju i na izjavu oštećene da odustaje od krivičnog gonjenja i da ne postavlja imovinskopравни zahtjev kao olakšavajuću okolnost, a što je suprotno načelima akuzatornosti i legaliteta. Inače, pasivnost ili čak povlačenje žrtava iz učešća u krivičnom postupku treba posmatrati u širem kontekstu straha, nepostojanja alternative i nedostatka konkretne podrške (stručne, finansijske, pravne). Zbog nedovoljne informisanosti, žene žrtve

nasilja teško i sporo ostvaruju pravo na zaštitu i pomoć koje im odgovarajući zakoni garantuju, a što sve vodi nepovjerenju u rad pravosuđa i posljedičnom neprijavlivanju krivičnih djela nasilja.

Uočena je neobična tendencija da se većina predmeta završi u, uslovno rečeno, razumnom roku od godinu dana, pri čemu se postupci za teža krivična djela (poput Ubistva, Silovanja itd.) završavaju mnogo brže od krivičnih postupaka za djela nasilja u porodici. Ovakva praksa potcrtava zaključak da se i dalje Nasilje u porodici posmatra kao bagatelno djelo, na granici sa prekršajima, iako upravo nasilje u porodici najčešće prethodi „težim“ krivičnim djelima poput Ubistva. Na pojedinim sudovima je evidentno neopravdano mnogo odlaganja ročišta, pri čemu sudovi često propuštaju da odrede mjere kojima će disciplinovati sve osobe koje učestvuju u krivičnom postupku, onda kada dolazi do neracionalnog i opetovanog odlaganja ročišta.

U odnosu na reparaciju oštećenih, analiza je, očekivano, pokazala da sudovi u krivičnom postupku ne odlučuju o imovinskopравnim zahtjevima, a ponekad o toj mogućnosti čak ni ne upoznaju oštećenu. Osim pasivnih tužilaca, koji rijetko pokazuju inicijativu za prikupljanje dodatne građe radi odlučivanja o imovinskopравnom zahtjevu, sudovi takođe najradije oštećene upućuju na parnicu.

U odnosu na zaštitne mjere, uočeno je određeno poboljšanje u praksi sudova, koje se tiče češćeg izricanja kumulacija zaštitnih mjera. S druge strane, i dalje zabrinjava nedosljednost u rukovođenju načelom naročite hitnosti postupaka za izricanje zaštitnih mjera, te relativno nizak broj izrečenih zaštitnih mjera koje se odnose na liječenje i rehabilitaciju počinitelja, uprkos mnogo većoj potrebi za takvim mjerama. Evidentno je takođe i da se u minimalnom broju predmeta paralelno sa prekršajnim postupkom za izricanje zaštitnih mjera pokrenuo i krivični postupak povodom istog djela nasilja nad ženama, što može ukazivati na nerazumijevanje zasebnosti pravne zaštite u vidu zaštitnih mjera, a koje ne isključuju paralelno pokretanje krivičnog postupka.

Brojni slučajevi recidiva u vršenju djela nasilja nad ženama ukazuju na i dalje nedovoljnu edukaciju svih relevantnih službenika, uključujući i one koji bi trebali raditi na prevenciji istih/srodnih djela. Počinitelje ovih djela nije dovoljno kazniti, mada se to naročito u slučajevima nasilja u porodici rijetko i dešava, nego je neophodno s njima stručno raditi radi sprečavanja ponovnog činjavanja krivičnih djela. Za uspješno primjenjivanje savremenih metoda rehabilitacije i tretmana počinitelja, ključni su obučeni profesionalci. S druge strane, sudovi rijetko izriču mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana, pa možemo zaključiti da ni postojeći kapaciteti nisu iskorišteni. Ključni elementi pristupa pravdi, a koji se odnose na osiguranje pravne pomoći žrtvama/oštećenim, pružanje stručne podrške oštećenoj i njenoj djeci u postupku kao svjedocima, adekvatno kažnjavanje počinitelja, ravnomjerno ocjenjivanje otežavajućih i olakšavajućih okolnosti, te obezbjeđenje reparacije za štetu prouzrokovanu radnjom nasilja, i dalje nisu zadovoljavajući.

IV PREPORUKE

4.1. Prevencija

- Neophodno je razvijati kapacitet lokalnih zajednica i nevladinih organizacija kako bi se doprinijelo umrežavanju svih relevantnih institucija za borbu i sprečavanje nasilja nad ženama.
- Potrebno je unaprijediti saradnju između institucija i nevladinih organizacija koje se na lokalnom nivou bave problemom nasilja nad ženama (**policija, centri za socijalni rad, organizacije civilnog društva**).
- Ključno je i dalje raditi na usaglašavanju zakonskog i inistitucionalog okvira sa Istanbulsom konvencijom (**zakonodavci na svim nivoima**).
- Osigurati sveobuhvatnu i djelotvornu prevenciju nasilja nad ženama (**zakonodavci, policija, centri za socijalni rad, zdravstvene i obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva**).
- Unaprijediti metodologiju i kreirati institucionalne pretpostavke za jedinstveno vođenje evidencija o broju i strukturi prijavljenih djela nasilja nad ženama (**resorna ministarstva, centri za socijalni rad, Federalni zavod za statistiku**).
- Podizati svijest o rasprostranjenosti i dugoročnoj štetnosti nasilja nad ženama, te promovisati nenasilna ponašanja (**Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centar FBiH, obrazovne ustanove, organizacije civilnog društva, centri za socijalni rad, policija**).
- Prilagoditi kaznenu politiku rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja u bosanskohercegovačkom društvu (**sudovi i tužilaštva**).

4.2. Efikasnije sankcionisanje djela nasilja nad ženama

Da bi se osigurao pristup pravdi žrtvama kroz unapređenje pretpostavki za kažnjavanje počinitelja nasilja nad ženama nužno je:

- Obezbjediti kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalaca iz različitih sektora relevantnih za nasilje nad ženama (**policija, tužilaštvo, sudovi, centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, obrazovne ustanove**).
- Izmijeniti/dopuniti odredbe Krivičnog zakona FBiH koje definišu krivično djelo Nasilje u porodici na način da prepoznaju djecu kao zasebne oštećene osobe u slučaju prisustva činu nasilja u odnosu na drugog člana porodice (**Parlament FBiH, Vlada FBiH**).
- U izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH predvidjeti određivanje minimalnih standarda dokazivanja za izricanje zaštitnih mjera, a koji

će biti različiti od standarda dokazivanja za krivičnopravno sankcionisanje počini-
telja (**Parlament FBiH**).

- U izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH izričito na-
vesti da su zaštitne mjere jedinstven i hitan oblik zaštite žrtava, koji ne isključuje
mogućnost pokretanja krivičnog postupka, onda kada su za to ispunjeni uslovi
(**Parlament FBiH**).
- Podstaći postupajuće sudije da po zahtjevima za izricanje zaštitnih mjera postu-
paju hitno, kako i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH nalaže, te da i dalje
vode računa da zaštitne mjere koje su usmjerene na počinitelja, poput obave-
znog psihosocijalnog tretmana, ne pružaju zaštitu žrtvama, zbog čega ih je neop-
hodno izricati kumulativno sa mjerama zaštite žrtava (**sudovi**).
- Predvidjeti kršenje mjera zaštite kao krivično djelo u relevantnim zakonima, Krivič-
nom zakonu FBiH ili Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (**Parlament FBiH**).
- Djelovati na postupajuće sudije da sa jednakom pažnjom cijene olakšavajuće i
otežavajuće okolnosti, te da detaljno i sistematično obrazlože zašto su i na koji
način cijenili pojedine okolnosti (**Centar za edukaciju sudija i tužilaca FBiH**).
- Konzistentno priznavati maloljetnoj djeci status oštećenih kroz odgovarajuće kva-
lifkovanje težeg oblika djela nasilja u porodici (**tužilaštva, sudovi**).
- Stimulisati sudije (kroz sjednice vijeća, specijalizirane edukacije i okrugle stolove/
savjetovanja) da bez izuzetka i na odgovarajući način pouče oštećene o pravu na
postavljanje imovinskopravnog zahtjeva, te da o istom zahtjevu odluče u krivič-
nom postupku, osim u izuzetnim situacijama (**predsjednici sudova; Centar za
edukaciju sudija i tužilaca FBiH**).
- Uvesti obaveznu praksu slanja obrazaca sa poukom o imovinskopravnom zahtje-
vu uz poziv za saslušanje svjedokinja (**tužilaštva i sudovi**).

4.3. Podrška i zaštita žrtava/oštećenih

- Stvoriti pretpostavke za ekonomsko osnaživanje žena žrtava rodno zasnovanog
nasilja (**Parlament FBiH, skupštine kantona, ministarstva rada i socijalne politi-
ke na svim nivoima**).
- Neophodno unaprijediti sistem informisanja žena o uslugama zaštite koje im sto-
je na raspolaganju, na odgovarajući način (**policija, tužilaštva, centri za socijalni
rad, organizacije civilnog društva**).
- Uspostaviti multidisciplinarni i koordinirani sistem zaštite žena žrtava rodno za-
snovanog nasilja (**policija, tužilaštvo, centri za socijalni rad, organizacije civil-
nog društva**).

- Uspostaviti praksu upućivanja žrtava rodno zasnovanog nasilja specijaliziranim nevladinim organizacijama koje se bave pružanjem pravne pomoći, radi osiguranja besplatne i kvalitetne pravne podrške oštećenima (**tužilaštva, policija, sudovi**).
- Organizovati intenzivnu multimedijску informativno-edukativnu kampanju za promovisanje mogućnosti postavljanja imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku (**Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Gender Centar FBiH, u saradnji sa svim relevantnim akterima**).

■ ZAJEDNIČKE PREPORUKE

Fondacija Udružene žene, Banja Luka i Centar za pravnu pomoć ženama, Zenica

- Harmonizirati entitetske zakone u Bosni i Hercegovini u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja sa međunarodnim standardima, sa fokusom na Istanbulsku konvenciju, sa ciljem ujednačavanja pravne zaštite žena koje su preživjele nasilje, te unapređenja njihovog pristupa pravdi i zaštiti u sudskom postupku;
- Pooštriti kaznene politike u oblasti rodno zasnovanog nasilja u kontekstu opće i specijalne prevencije, u skladu sa zakonskim tendencijama pooštavanja kazni za ova djela, te podizanja društvene opasnosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini;
- Omogućiti pristup besplatnoj i senzibilisanoj pravnoj pomoći za žene koje su preživjele nasilje i koje svjedoče u postupcima pred svim sudovima u Bosni i Hercegovini, bez primjenjivanja postojećeg imovinskog cenzusa, koji trenutno onemogućava ženama pravnu pomoć u sudskom postupku, naročito u kontekstu efikasnog ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva;
- Obezbjediti kontinuiranu edukaciju i senzibilizaciju profesionalaca iz različitih sektora relevantnih za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama;
- Uspostaviti praksu upućivanja žrtava rodno zasnovanog nasilja specijaliziranim nevladinim organizacijama koje se bave pružanjem pravne pomoći, radi osiguranja besplatne i kvalitetne pravne podrške oštećenima;
- Organizovati intenzivnu multimedijisku informativno-edukativnu kampanju za promovisanje mogućnosti postavljanja imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku;
- Stvoriti pretpostavke za ekonomsko osnaživanje žena žrtava rodno zasnovanog nasilja.

„Ovaj materijal su potpuno finansirale švedska Agencija za međunarodni razvoj i saradnju (Sida) i Kvinna till Kvinna. Mišljenja iznesena u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno mišljenja Sida-e i Kvinne till Kvinne. Za sadržaj su odgovorne isključivo autorice.“